

2018. XX. évfolyam, 1. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

---

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

39.

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

2018. XX. évfolyam, 1. szám

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

---

*Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés
elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*

*ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék*

Kéziratok beküldése:

Klaudy Kinga főszerkesztő
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A folyóirat megvásárolható vagy megrendelhető:

Bertalan Zoltánné
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
1088 Budapest, Múzeum krt. 4., „F” épület
Telefon: 4116500/5894 Fax: 4855217
E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

ISSN 1419 7480

Felelős kiadó:
ELTE Bölcsészettudományi Kar
Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

Tördelés: Pavelus Bt.
Nyomtatás: Robinco Kft.
Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

Tartalom

Fordításkutatás

- Götz Andrea
Az explicitáció és az -e partikula fordított magyar szövegekben 5
- Radnóczy Éva
A harmadlagos szövegalkotás: az aktuális tagolás szövegszervező szerepe a lektorálásban 18

Műfordítás

- Pusztai-Varga Ildikó
Élet ÉS fordítás: műfordítói kompetencia régen és ma 36

Olvassuk újra a klasszikusokat

- Mány Dániel
Jean-Paul Vinay és Jean Darbelnet öröksége 47

Konferencia-beszámolók

- Bodnár Gábor és Horváth Ildikó
Műfordítás – Műdalok – Dalművek (Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2016. november 10.) 56
- Eszenyi Réka
Translating Europe Forum 2017. New Skills, New Markets, New Profiles (Brüsszel, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága, 2017. november 6–7.) 61
- Farkas Nóra
Intersemiotic Translation, Adaptation, Transposition: Saying almost the same thing? (Nicosia, Ciprus, 2017. november 10–12.) 65

Malaczkov Szilvia <i>Gazdaság és szaknyelv (Budapest, MTA és Magyar Nyelvstratégiai Intézet, 2018. január 18.)</i>	70
Földvári Miklós, Klenk Márk <i>TransELTE 2018 – XX. Fordítástudományi Konferencia (Budapest, ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, 2018. március 22–23.)</i>	76
Konferencia-sorozat	
Zachar Viktor <i>FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap (Budapest, ELTE BTK 2016/17 tavaszi és 2017/18 őszi félév)</i>	87
Recenziók	
Benedek Enikő <i>Sarah Maitland: What is cultural translation?</i>	95
Seidl-Péché Olívia <i>Dörte Andres, Klaus Kaindl, Ingrid Kurz (Hrsg.): Dolmetscherinnen und Dolmetscher im Netz der Macht. Autobiographisch konstruierte Lebenswege in autoritären Regimen</i>	99
Malaczkov Szilvia, Regényi Petra <i>David Orrego-Carmona, Yvonne Lee (eds): Non-Professional Subtitling</i>	105
Krónika	
Seres Nóra <i>Emlékezés Papp Andreára (1950–2018): Zachar Viktor, Farkas Nóra, Sohár Anikó, Seres Nóra, Móricz Kristóf András visszaemlékezése</i> ...	110
Summaries in English	115
Útmutató a Fordítástudomány szerzői számára	117

Az explicitáció és az *-e* partikula fordított magyar szövegekben¹

Götz Andrea

E-mail: gotzandrea@caesar.elte.hu

Kivonat: A jelen dolgozat egy párhuzamos és egy referenciakorpuszban (kb. 1 millió szó) vizsgálja az explicitáció hatását fordított magyar szövegekre az *-e* partikula főmondati használatán keresztül. Főmondati eldöntendő kérdésekben az *-e* használata opcionális, forrásnyelvi elemek sem motiválják megjelenését az angol–magyar fordítási irányban. Ez megfelelő nyelvi környezetet biztosít a forrásnyelvi hatás és a célnyelvi normák által nem befolyásolt explicitáció kutatására. A gyakoriságon kívül a dolgozat megvizsgálja az *-e* általános gyakoriságát eldöntendő kérdésekben, amelyet a szövegekből kivont főmondati eldöntendő kérdésekből összeállított mintában (1200–1200 kérdés) elemez. A tanulmány eredményei szerint azonban a fordított szövegek nem szerepeltetik gyakrabban az *-e* partikulát, mint a nem fordított szövegek.

Kulcsszavak: korpuszalapú fordítástudomány, fordítási univerzálé, explicitáció, *-e* partikula, eldöntendő kérdés

1. Bevezetés

A korpuszalapú fordítástudományi kutatások célja a fordított szövegek nyelvi tulajdonságainak, a nem fordított szövegektől való különbségeinek leírása. A fordított szövegek nyelvének egyik alapvető jellemzője az explicitáció, amelyet hipotézisként az eredeti és fordított szövegek kohéziós eltéréseiről Blum-Kulka (1986/2000: 300) fogalmazott meg: az explicitációs hipotézis értelmében a fordított szövegek kohéziós explicitósága a forrás- és célnyelvek különbségeitől független növekszik a fordítás során. A kiterjesztett hipotézis szerint a fordított szövegek explicitebb nyelvi megoldásokat alkalmaznak az azonos nyelvű, nem fordított szövegeknél (Baker 1993). Az explicitációs kutatások általában bizonyos nyelvi elemek és tulajdonságok, vagy explicitációval járó átváltási műveletek gyakoriságára épülnek. Ennek megfelelően az explicitációs hipotézis igazolásához a nem fordított szövegekhez képest mért magasabb gyakoriság, vagy a forrásszövegen végrehajtott explicitációt

---

¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

eredményező műveletek szolgáltatnak bizonyítékot. Ezt a megközelítést azonban kritika érte módszertani és elméleti szempontból egyaránt (Heltai 2005, Becher 2011).

A jelen dolgozat az explicitációt vizsgálja fordított magyar szövegekben az *-e* partikula eldöntendő főmondati használatán keresztül angolról magyarra fordított és nem fordított magyar szövegekben. Az angol–magyar fordítási irányban az *-e* partikula használatát főmondati eldöntendő kérdésekben a forrásnyelv nem tudja motiválni, ezzel ellensúlyozható a kontrasztív jegyek sokat vitatott hatása. Mivel az eldöntendő kérdésekben az *-e* opcionális elem, ez a nyelvi környezet megfelel a fordítás-inherens (Klaudy 2008) – vagyis nem a kontrasztív nyelvtani vagy nyelvhasználati normákból eredő különbségek kiváltotta – explicitáció kutatására. Mivel az *-e* partikula megjelenésének nyelvi feltételei jól körülhatárolhatók, lehetőség nyílik a gyakoriságon túlmenő, a fordított és nem fordított szövegek *-e*-partikula-használatát összevető elemzésére: annak megállapítására, átlagosan a főmondati eldöntendő kérdések mely százalékában jelenik meg az *-e* fordított és nem fordított szövegekben. Ennek ismerete segít a gyakorisági adatok értelmezésében és a fordítás hatásának felmérésében. Ennek érdekében a dolgozat az *-e* két korpuszban mért gyakorisága mellett feltárja a két korpusz 12–12 szövegének első 100 eldöntendő kérdéséből összeállított mintában (1200–1200 kérdés) az *-e* átlagos használatát: vagyis a kérdések mely százalékában jelenik meg az *-e* partikula, figyelembe véve, a szövegekörnyezet lehetővé teszi-e az *-e* használatát, ezzel expliciten jelölve a kérdést. Erre az arányra a dolgozat jelöltségként hivatkozik.

A tanulmány röviden áttekinti az explicitáció fogalmát és módszertani alapját, majd pedig az *-e* partikula főmondati környezeteit. Ezek után bemutatja az elemzések anyagát és módszereit, ismerteti az eredményeket, végül a következtetést. A jelen tanulmány eredményeinek fényében az *-e* partikula fordítási használata nem támasztja alá az explicitációs hipotézist, mivel az elem gyakoribb a nem fordított, mint a fordított szövegekben, valamint a nem fordított eldöntendő kérdések jelöltsége is magasabb a fordítottakénál.

2. Az explicitáció és az *-e* partikula

Az explicitáció fogalmát meg lehet közelíteni a fordítás folyamata vagy terméke felől. A fordítási folyamatra koncentrálva az explicitáció definiálható mint fordítási művelet, amely révén „a fordító nyíltabban, világosabban, esetleg több szóval fejez ki valamit a célnyelvi szövegben, mint ahogy azt a forrásnyelvi szöveg szerzője tette” (Klaudy 2001/2007: 177). A fordítás terméke felől közelítve az explicitáció felfogható a fordított szövegekben megfigyelhető nyelvi explicititás növekedéseként (Baker 1993), amely vagy a forrásnyelvi, vagy az azonos nyelvű, nem fordított szövegekhez képest jelentkezik.

Az explicitáció értelmezésében fontos szerepet játszik, hogy a célnyelvi explicit megformálást a forrásnyelvi szöveg mennyiben motiválja. Blum-Kulka (1986/2000: 312) a kötelező, a forrás- és a célnyelv rendszerbeli különbségeiből eredő explicitációt nem, csak az opcionális explicitációt tekinti az explicitációs

hipotézis körébe tartozó jelenségnek, vagyis a fordítástudományi kutatások tárgyának. A forrásnyelvi szövegen kívül a célnyelvi normák is hatással lehetnek a fordítások explicitiségére. Séguinot (1988: 108) kiemeli az adott célnyelv általános nyelvi explicitiségi mértékének figyelembe vételét. Becher (2010, 2011) hangsúlyozza az explicitációs hipotézist érintő kritikájában a kontrasztív nyelvtani és nyelvhasználati különbségek szerepét az explicitáció következményének tulajdonított célnyelvi jegyek előhívásában.

A fordítás folyamata felől kutatva explicitációt, az átváltási művelet kategorizálása és megszámlálása bevett módszer (Blum-Kulka 1986/2000, Klaudy 1996, Øverås 1998, Heltai és Juhász 2002, Pápai 2004, Englund Dimitrova 2005, Becher 2011). A terméket kutatva a gyakorisági vizsgálatok elterjedtek (Olohan és Baker 2000, Puurtinen 2004, Zufferey és Cartoni 2014), de emellett a lexikai gazdagságot is mérik explicitációs kutatások (Pápai 2004, Klaudy és Károly 2005). Ennek értelmében az explicitációt eredményező átváltások, a vizsgált elemek gyakorisága és a nagyobb lexikai gazdagság formálja az explicitációs hipotézis bizonyításának alapját. Kritika érte a kizárólag gyakoriságon alapuló explicitációs kutatásokat, mivel ezek a nagyobb gyakoriságot automatikusan magasabb explicitiségi szintként értelmezik (Heltai 2005).

A forrásnyelvi hatás, a célnyelvi választhatóság, a célnyelvi normák és a gyakoriságot befolyásoló egyéb tényezők miatt az explicitáció kutatására nem felel meg minden nyelvi elem vagy jelenség egyaránt, mivel az explicitációs hipotézis körébe tartozó műveleteket nem kontrasztív tényezők motiválják (Blum-Kulka 1986/2000). A jelen tanulmány ebből az okból az *-e* főmondati használatát vizsgálja, és az összes előforduláson túl felméri az *-e* gyakoriságát az eldöntendő kérdések számához képest, vagyis azt, hogy átlagosan a főmondati eldöntendő kérdések mekkora hányada tartalmazza az elemet. Ehhez azonban azt is mérlegelni kell, mely környezetek támogatják az *-e* használatát, az *-e* gyakoriságát következőképp e környezetek számához kell viszonyítani.

3. Az *-e* partikula megjelenésének lehetséges környezetei

Az *-e* partikulát kizárólag eldöntendő kérdések tartalmazzák, használatát az alárendelt kérdő mondatokban kötelezőnek, független tagmondatban opcionálisnak tartják (Gyuris 2016: 170). Az *-e* partikula használatával kapcsolatban a nyelvhelyességi szabályok jól ismertek. Az is ismeretes, hogy az *-e* partikula megjelenését a beszélő előzetes várakozása befolyásolja (Gyuris 2016, 2017). Az *-e* használatát dialektális jegyek is befolyásolják (Gyuris 2016), a jelen dolgozatban használt szövegek standard használatot mutatnak.

Ahhoz azonban, hogy a fordított magyar szövegek *-e*-használatát értelmezni lehessen a fordítási univerzálék keretén belül, ismernünk kell, milyen gyakran jelenik meg az *-e* partikula olyan környezetekben, amelyek ezt nyelvtanilag és pragmatikailag is lehetővé teszik. Ebből az okból, az *-e* partikula fordítási használatának felmérése előtt, az alábbi példák bemutatják az *-e* lehetséges nyelvi környezeteit. A fordításból származó példák esetében az angol forrásnyelvi mondat is fel van tüntetve, jelölve azt is, mely korpuszból származik a példa

(PK = párhuzamos korpusz, RK = referenciakorpusz), valamint mely szöveg mely előfordulása lett kiemelve (a szövegekhez l. Függelék).

Általánosan az *-e* partikula a mondat állítmányi részéhez csatlakozik, a tagolatlan mondatokban a jelen levő mondatrészhez (Schirm 2011: 50–51). Ugyanakkor nem minden eldöntendő kérdés produkál jól formált mondatot az *-e* partikula hozzáadásával, ahogy az (1*) mutatja.

- (1) És te?
 *És te-*e*?
 You're not with them? (PK 2)

Más tagolatlan mondatok, ahogy a (2) alatti példák mutatják, elfogadható mondatokat alkotnak az *-e* partikulával. Névmásokhoz, tagadószókhöz és egyéb funkciószókhöz is csatlakozhat a partikula.

- (2) Ő-*e* az?
 De tényleg az-*e*? (PK 2.12)
 Neked-*e*?
 Nincs-*e*?
 Ott-*e*?
 Igen-*e*?
 Nem-*e*?

Ennek ellenére előfordulhat, hogy a magyar fordítás olyan elemeket tartalmazó eldöntendő kérdést eredményez, amely elméletben lehetőséget ad az *-e* betoldására, erre az adott mondatban még sincs lehetőség, így például az *ugye* kérdőpartikulához nem kapcsolódik az *-e*, ahogy a (3) kérdő mondataiból látszik.

- (3) De azért átjöttök, ugye?
 De azért átjöttök-*e*?
 *De azért átjöttök-*e*, ugye?
 But you will come over, right? (PK 9)

Az utókérdések külön figyelmet érdemelnek az *-e* partikula használatának szempontjából. Az utókérdések, más néven simuló kérdések, kijelentő mondatokat alakítanak kérdő mondattá (Kugler 2000: 384). Utókérdések képezhetők például a *mi*, *igaz*, *jó*, *rendben*, *ugye*, *nem*, *igen* hozzáadásával. Általánosságban elmondható, hogy az utókérdések nem alkalmazzák az *-e* partikulát. Egyéb utókérdések azonban tartalmazhatnak *-e*-t. A (4) példa mondatát például lehetséges az *-e* partikulával kiegészíteni.

- (4) De azért átjöttök, igaz?
 De azért átjöttök, igaz-*e*?

A jelen dolgozat minden olyan eldöntendő kérdést elfogadhatónak tart, amelyben az *-e* nyelvtani alapon megjelenhet, független attól, hogy kontextuálisan

indokolt-e a partikula megjelenése vagy sem. Azokkal a mondatokkal, amelyekben az *-e* használható, ám mégsem jelent meg, a jelöltségi elemzés foglalkozik.

A fenti példák az *-e* megjelenését gátló nyelvtani tényezőket szemléltették. Az alábbiakban olyan példák kerülnek bemutatásra, amelyekben ugyan ilyen tényezők nem korlátozzák az *-e* megjelenését, a partikula még sincs jelen a mondatban.

A főmondati eldöntendő kérdések sok esetben mind az *-e* partikulával, mind anélkül ugyanolyan jól formált kérdéseket alkotnak. Az alábbiakban a ** nem az agrammatikus változatot jelöli, hanem a konstruált változatot, amely nem szerepel a korpusz szövegeiben. Az (5–7) példákban az *-e* nem jelenik meg az adott eldöntendő kérdésben, ugyan erre a környezet lehetőséget ad, ezt a ** jelöli.

- (5) Szabad *ilyet*, szomszéd *úr*? (RK 9.4)
 **Szabad-*e* *ilyet*, szomszéd *úr*? (konstruált, de jól formált)
- (6) Ezen nem *gondolkoztak még el*? (RK 1.57)
 **Ezen nem *gondolkoztak-e még el*? (konstruált, de jól formált)
- (7) Tudod, mi *az*? (PK 3.31)
 **Tudod-*e*, mi *az*? (konstruált, de jól formált)

Hasonló módon, az *-e* partikulával ellátott mondatok szintén elfogadható mondatokat produkálhatnak az *-e* elhagyásával is.

- (8) De *tényleg így van-e*? (PK 2.34)
 **De *tényleg így van*? (konstruált, de jól formált)
- (9) Szoktál-*e* a keleti negyedben *járni*? (PK 1.59)
 **Szoktál a keleti negyedben *járni*? (konstruált, de jól formált)
- (10) De hát *mézzel meglocsoltad-e*? (RK 1.82)
 **De hát *mézzel meglocsoltad*? (konstruált, de jól formált)

A (8–10) példák az *-e* partikula nélkül is jól formáltak mind a szöveggörnyezetükben, mind abból kiragadva.

4. Módszerek

4.1 Korpuszok

A kutatás két korpuszt használ: egy párhuzamos korpuszt angol forrásnyelvű és magyar célnyelvű szövegekkel, és egy referenciakorpuszt, amely autentikus magyar szövegekből áll. Mindkét korpuszt 12–12 regény alkot (a regények listáját a Függelék mutatja). A párhuzamos korpusz magyar komponense 1 066 288,

a referenciakorpusz 1 043 412 szót tartalmaz. Az eldöntendő kérdések jelöltségének elemzéséhez a két korpusz minden szövegének első 100 eldöntendő kérdésének kivonásával két minta állt össze. Ez az 1200–1200 kérdés azt segít felmérni, az *-e* partikula átlagosan az eldöntendő kérdések, valamint az *-e*-vel ellátható eldöntendő kérdések mekkora hányadában jelenik meg.

4.2 Kutatási cél, kérdések és hipotézisek

A jelen dolgozat célja az explicitáció vizsgálata fordított magyar szövegekben. Ehhez a dolgozat az *-e* főmondati használatát elemzi. A dolgozat következő kérdésekre keresi a választ: 1. Gyakoribb-e az *-e* partikula a fordított, mint a nem fordított szövegekben? 2. A főmondati eldöntendő kérdések gyakrabban használják az *-e* partikulát a fordított, mint a nem fordított szövegekben? Az első kérdésre a gyakoriság, a másodikra a jelöltség adhat választ. Az explicitáció univerzális jellegének feltételezése alapján várhatólag az *-e* partikula gyakoribb lesz a fordított szövegekben. A dolgozat ezért a következő hipotéziseket teszteli: 1. Az *-e* partikula gyakoribb a párhuzamos korpuszban, mint a referenciakorpuszban. 2. Az eldöntendő kérdések gyakrabban alkalmazzák az *-e* partikulát a párhuzamos korpuszban, mint a referenciakorpuszban. Az első hipotézis a korpuszokban vizsgálja az *-e* partikula gyakoriságát, a második a szövegekből kivont mintában.

4.3 Elemzések

A jelen tanulmány gyakorisági, eloszlási és jelöltségi vizsgálatot alkalmaz. A gyakoriság és az eloszlás (főmondat, alárendelt mondat) az *-e* általános használatát tárja fel. A gyakoriságot kétféle elemzés méri: abszolút és normalizált gyakoriság. Az abszolút gyakoriság az *-e* partikula teljes korpuszban mért tokenszámát takarja. A normalizált gyakoriság az abszolút gyakoriságot elosztja adott szószámra, a jelen elemzésekben 10 000 szóra.

A jelöltségi elemzés azonosítja a jelölt, jelölhető és jelöletlen eldöntendő kérdéseket. A jelölt és jelöletlen nyelvi környezetek megállapítása az *-e* partikula megléte vagy hiánya folytán egyértelmű. A jelölhető környezetek azonban az adott szövegekörnyezet értelmezését kívánják meg, ezért minden nem jelölt környezet jelölhetőségét az adott szövegekörnyezet egészét figyelembe véve kell megállapítani.

A jelölhetőségi vizsgálat arra vonatkozik, az adott *-e*-vel nem jelölt eldöntendő kérdés jól formált kérdést eredményez-e, a partikula hozzáadásával. A következő példák a nem jelölt környezetek jelölhetőségét illusztrálják. A (13) és (14) példa nem jelölt, ugyanakkor jelölhető környezeteket mutat.

- (11) – Nagyon tetszenek nekem Roxa nadrágszoknyái – jegyezte meg Keserkék Heldának. *Felpróbálhatnék én is egyet?* (PK 1.37)
 ***Felpróbálhatnék-e én is egyet?* (konstruált, de jól formált)

- (12) – Furcsán viselkednek, Felséges Királynő?
 – Igen. Ma például Brontesz fölkapta Bogáncsot és Múniát a vállára, aztán kicipelte őket a dolgozószobámból, mert bosszantottak.
Nem furcsa ez egy kicsit?
 – Nagyon furcsa – ismerte el Helda. (PK 1.35)
 **Nem furcsa-e ez egy kicsit? (konstruált, de jól formált)

A fenti példákkal ellentétben a (15) és (16) alatti kérdő mondat esetében az *-e* partikula használata nem eredményez a szöveggörnyezetbe illő mondatot. Ebből az okból az alábbi eldöntendő kérdések nem jelölt és nem jelölhető besorolást kaptak.

- (13) – Nagyon rejtélyes lány vagy, Szikra.
 – Te mondasz? Ki akarna megölni egy vízköpőtolvajt?
 Zafa arcvonásai megkeményedtek. (PK 1.87)
 *Te mondasz-e?
- (14) – Ó, ezt tényleg jó tudni, Felséges Királynő, ha valóban így van – sóhajtott Bogobáncs nyilvánvaló csalódással. – Biztos vagy benne?
 – Bogobáncs, még csak nem is titkolja! (PK 1.49)
 *Biztos vagy-e benne?

A jelen vizsgálat minden olyan eldöntendő kérdést jelölhetőként kategorizált, amely a kontextus figyelembevételével pragmatikailag jól formált kérdést eredményez az *-e* partikula hozzáadásával.

5. Eredmények

5.1 Gyakoriság és eloszlás

Az 1. és 2. táblázat adatai a korpuszszintű gyakorisági és eloszlási vizsgálatok eredményeit ábrázolják.

1. táblázat: Az *-e* partikula gyakorisága

	<i>abszolút gyakorisága</i>	<i>normalizált gyakorisága (10 000)</i>
PK	793	7,44
RK	1137	10,90

Ellentétben az előzetes feltételezéssel, a párhuzamos korpusz kevesebb *-e* partikulát tartalmaz (793), mint a referenciakorpusz (1137). A normalizált

gyakoriság szintén magasabb a referenciakorpuszban (10,90), mint a párhuzamosban (7,44), vagyis amíg a referenciakorpuszban megközelítőleg 11 *-e* partikula esik minden tízezer szóra, addig a párhuzamos korpuszban csupán hét. Ezek az adatok egyértelműen mutatják, hogy az *-e* partikula gyakoribb a nem fordított korpuszban.

A 2. táblázat az *-e* partikula főmondati és alárendelt tagmondati eloszlását mutatja.

2. táblázat: *Az -e partikula eloszlása*

	<i>-e alárendelt kérdésben</i>	<i>-e független kérdésben</i>
PK	678 (85,50%)	115 (14,50%)
RK	962 (84,61%)	175 (15,39%)

Ezen adatok alapján a magyar szövegekben az *-e* partikula döntő többségében alárendelt (kb. 85%) tagmondatokban található a főmondati kérdő mondatokkal (15%) szemben. Az *-e* főmondati használata gyakoribb a referenciakorpuszban (15,39%) a párhuzamos korpuszhoz hasonlítva (14,50%). Az *-e* partikula eloszlásában nem jelentkezik jelentős eltérés a fordított és nem fordított szövegek között, ellentétben a gyakorisággal.

A 3. táblázatban az *-e* partikula gyakoriságában és eloszlásában a két korpusz között mért eltérés t-próbája található.

3. táblázat: *Az főmondati -e partikula gyakoriságának t-próbája a két korpusz között ($p \leq 0,05$)*

	<i>t érték</i>	<i>p érték</i>
Abszolút gyakoriság	-1,078	0,293
Normalizált gyakoriság	-1,443	0,163
Eloszlás (főmondati)	-0,822	0,210

A 3. táblázat adatai szerint az *-e* partikula abszolút és normalizált gyakoriságának, valamint eloszlásának eltérése a két korpusz között nem szignifikáns.

5.2 Jelöltség

A jelöltségi vizsgálat a szövegekből kivont mintákban kutatja az *-e* partikula használatát, eredményeit a 4. táblázat tartalmazza. A táblázat feltünteti a jelölhető, jelölt, nem jelölhető és nem jelölt környezetek számát, valamint azt,

hogyan ezek mekkora százalékát teszik ki a minta kérdéseinek (1200), a mintában jelölhető és nem jelölt kérdéseknek. Így felmérhető, hogy a jelölhető kérdések mely aránya jelölt, valamint a nem jelölt környezetek mekkora része származik a nem jelölhető kérdések közül.

4. táblázat: *Független eldöntendő kérdő mondatok jelöltségi vizsgálata (1200–1200 kérdés)*

	<i>Jelölhető</i>	<i>Jelölt</i>	<i>Nem jelölhető</i>	<i>Nem jelölt</i>
PK				
Környezetek száma	227	35	973	1165
1200 kérdés (100%)	18,92%	2,92%	81,08%	97,08%
Jelölhető kérdések		15,42%		
Nem jelölt kérdések			83,52%	
RK				
Környezetek száma	168	78	1032	1122
1200 kérdés (100%)	14%	6,5%	86%	93,5%
Jelölhető		46,43%		
Nem jelölt			91,98%	

Az 5. táblázat a nem jelölt kérdések jelölhetőségét mutatja, vagyis a nem jelölt környezetek összetételét a nem jelölhető és jelölhető kérdések viszonylatában.

5. táblázat: *Az -e-t nem tartalmazó független eldöntendő kérdő mondatok jelölhetősége*

	<i>Jelölhető</i>	<i>Nem jelölhető</i>
PK		
Környezetek száma	192	973
1165 kérdés (100%)	16,48%	83,52%
RK		
Környezetek száma	90	1032
1122 kérdés (100%)	7,73%	88,58%

Az 1200–1200 főmondati eldöntendő kérdésemből álló minta eltérő jelöltséget mutat a két korpusz között. Összesen 35 eldöntendő kérdés jelölt a

párhuzamos, és 78 a referenciakorpuszban. Ez azt jelenti, hogy a párhuzamos korpuszban az 1200 nyelvi környezet megközelítőleg 3%-ában található meg az *-e* partikula, vagyis a kérdések csupán 3%-a jelölt. A referenciakorpuszban az 1200 kérdés kerekítve 7%-a jelölt. Ezen adatok a referenciakorpusz magasabb jelöltségét sugallják. További elemzések azonban finomítják ezt a képet.

A párhuzamos korpusz 227 *-e*-vel jelölhető, amíg a referenciakorpusz 168 jelölhető környezetet tartalmaz, vagyis az 1200 kérdés nagyjából 19%-a jelelhető meg az *-e* partikulát, amíg a referenciakorpuszban a jelölhető kérdések aránya alacsonyabb, kereken 14%. Vagyis a párhuzamos korpuszban több lehetőség adódott az *-e* partikula használatára.

Annak ellenére, hogy a párhuzamos korpuszban több szövegekörnyezet használhatta volna a partikulát, a jelölhető környezetek csupán 15%-a jelölt. Ezzel ellentétben a referenciakorpusz a jelölhető kérdőmondatok 46%-át jelölte. Az adatok fényében a nem fordított szövegek kifejezettebb tendenciát tanúsítanak az eldöntendő kérdések jelölésére az *-e* partikula segítségével, mint a fordított szövegek. A nem jelölt környezetek megközelítőleg 16%-a származik jelölhető kérdésekből, ellenben a referenciakorpusz kerekítve 8%-ával.

A 6. táblázat a két korpusz eltérő mennyiségű jelölt és jelölhető környezeteinek számán elvégzett t-próba eredményét mutatja.

6. táblázat *A főmondati -e partikula gyakoriságának t-próbája a két korpusz között ($p \leq 0,05$)*

	<i>t érték</i>	<i>p érték</i>
Jelölt környezetek	-1,512	0,149
Jelölhető környezetek	-1,295	0,209

A 6. táblázat adatai szerint a jelölt és jelölhető kérdések arányának különbsége a két korpusz között nem szignifikáns.

A 7. táblázat a két korpusz eltérő mennyiségű jelölt és jelölhető környezeteinek számán elvégzett t-próba eredményét mutatja.

7. táblázat: *A főmondati eldöntendő kérdések jelöltsége a két korpusz között ($p \leq 0,05$)*

	<i>t érték</i>	<i>p érték</i>
Eldöntendő kérdések jelöltsége	-1,586	0,127

A különbség nem szignifikáns a két korpuszból kivont minták jelöltsége között.

6. Következtetések

A jelen tanulmány az *-e* partikula főmondati használatán keresztül kutatta az explicitációt fordított magyar szövegekben. Az előzetes feltételezésekkel ellentétben az *-e* a vizsgált korpuszokban nem gyakoribb sem a fordított korpuszban, sem a fordított szövegekből kivont eldöntendő kérdések mintájában. A párhuzamos korpuszban az *-e* normalizált gyakorisága 7,44, a referenciakorpuszban 10,90. Mivel az *-e* gyakoribb nem fordított szövegekben, az első hipotézist nem igazolják az eredmények. A párhuzamos korpuszban a jelölhető főmondati kérdések 15,42%-a, a referenciakorpuszban 46,43%-a tartalmazza az *-e* partikulát, nem igazolva a második hipotézist. Az *-e* partikula eloszlása a főmondati és alárendelt kérdésekben viszont a két korpuszban közel azonos.

Az eredmények arra mutatnak, hogy a dolgozat korpuszaiban az *-e* használatában nem jelentkezik az explicitáció mint a fordított szövegek explicit nyelvhasználatot preferáló tendenciája. A partikula alacsonyabb gyakorisága és az eldöntendő kérdések ritkább jelöltsége a párhuzamos korpuszban arra utal, hogy az *-e* inkább az egyedi elemek várható mintázatát mutatja. Az egyedi elemek hipotézise (Tirkkonen-Conditt 2004) a célnyelvre jellemző, az adott nyelvpárban egyedinek minősülő elemek alacsonyabb gyakoriságát mondja ki fordított szövegekben. Az eredmények tehát ugyan nem kötötték az *-e* partikulát az explicitáció univerzáléjához, releváns kutatási irányt jelölnek ki további kutatások számára.

Az *-e* gyakorisága nem tér el szignifikánsan az elemzett fordított és nem fordított szövegekben, sem a normalizált gyakoriság, sem a kérdések jelöltségének tekintetében. Ennek ellenére a jelöltség, vagyis a gyakoriság környezetfüggő értelmezése, hasznosnak bizonyult az *-e* mintázatának leírásában, megvilágítva az *-e* gyakoriságában mért különbség fő okát: a fordítások a nem fordított szövegekkel ellentétben ritkábban jelenítik meg az elemet az erre alkalmas adó főmondati környezetekben. Ennek segítségével a pusztán gyakorisági érték és az eldöntendő kérdések mintájának egészében mért gyakoriság jobban értelmezhetővé válik. Az *-e* megjelenésére lehetőséget adó környezetek azonosításával kiküszöbölhető annak esélye, hogy a szövegek nyelvtani és pragmatikai tulajdonságai okozhatják az *-e* gyakoriságának különbségét. Ezek kontrollálásával egyértelművé vált, hogy a fordított szövegekben mért alacsonyabb gyakoriság nem a jelölhető környezetek alacsonyabb számával, hanem ritkább jelöltségével magyarázható. Ez az eredmény összességében nem csak az explicitációra épülő kutatási hipotéziseket utasítja el, hanem kijelöli az *-e* fordítási használatának lehetséges értelmezési keretét is: az *-e* az eredmények alapján támogatja az egyedi elemek hipotézisét az angol–magyar fordítási irányban. Ennek bizonyításához azonban további kutatás szükséges. Különös figyelmet érdemel az egyedi elemek és az explicitáció hipotézisének együttes kutatása, mivel empirikus adatok arra utalnak, e nyelvi tendenciák felülírhatják egymást (l. Denver 2009).

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus linguistics and translation studies: implications and applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E., Sinclair, J. (eds) *Text and technology: In honour of John Sinclair*. Philadelphia: John Benjamins. 233–250.
- Becher, V. 2010. Abandoning the notion of “translation-inherent” explicitation: Against a dogma of translation studies. *Across Languages and Cultures* Vol. 11. No. 1. 1–28.
- Becher, V. 2011. When and why do translators add connectives? A corpus-based study. *Target* Vol. 23. No. 1. 26–47.
- Blum-Kulka, S. 1986/2000. Shifts of cohesion and coherence in translation. In: Venuti, L. (ed.) *The translation studies reader*. London: Routledge. 298–313.
- Denver, L. 2009. Unique items in translations. In: Göpferich, S., Jakobsen, A.L., Mees, I.M. (eds) *Behind the mind. Methods, models and results in translation process research*. Copenhagen: Samfundslitteratur. 125–147.
- Englund Dimitrova, B. 2005. *Expertise and explicitation in the translation process*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gyuris B. 2016. A magyar nyelv tagadószós eldöntendő kérdő mondatainak jelentéséhez. *Jelentés és Nyelvhasználat* Vol. 3. 169–190.
- Gyuris B. 2017. New perspectives on bias in polar questions: A study of Hungarian -e. *International Review of Pragmatics* Vol. 9. No. 1. 1–50.
- Heltai P. 2005. Explicitation, redundancy, ellipsis and translation. In: Károly, K., Fóris, Á. (eds) *New trends in translation studies*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 45–74.
- Heltai P., Juhász G. 2002. A névmások fordításának kérdései angol–magyar és magyar–angol fordításokban. *Fordítástudomány* 2. évf. 4. szám 46–62.
- Klaudy K. 1996. Back-translation as a tool for detecting explicitation strategies in translation. In: Klaudy K., Lambert, J., Sohár A. (szerk.) *Translation studies in Hungary*. Budapest: Scholastica. 99–114.
- Klaudy K. 2001/2007. Az aszimmetria hipotézis. In: Klaudy K. (szerk.) *Nyelv és fordítás*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 177–184.
- Klaudy K. 2008. Explicitation. In: Baker, M., Saldanha, G. (eds) *Routledge encyclopedia of translation studies*. London: Routledge. 104–108.
- Klaudy K., Károly, K. 2005. Implication in translation: Empirical evidence for operational asymmetry in translation. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 13–28.
- Kugler N. 2000. A partikula. In: Keszler B. (ed.) *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 275–281.
- Olohan, M., Baker, M. 2000. Reporting that in translated English: Evidence for subconscious processes of explicitation? *Across Languages and Cultures* Vol. 1. No. 2. 141–158.
- Överås, L. 1998. In search of the third code: An investigation of norms in literary Translation. *Meta* Vol. 43. No. 4. 557–570.
- Pápai V. 2004. Explicitation: A universal of translated text? In: Mauranen, A., Kujamäki, P. (eds) *Translation universals: Do they exist?* Amsterdam: John Benjamins. 143–164.
- Puurtinen, T. 2004. Explicitation of clausal relations: A corpus-based analysis of clause connectives in translated and non-translated Finnish children’s literature. In: Mauranen, A., Kujamäki, P. (eds) *Translation universals: Do they exist?* Amsterdam: John Benjamins. 165–176.
- Schirm A. 2011. *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és jelenkori szinkrón státusa alapján*. Doktori értekezés. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. Letölthető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/759/1/schirm_anita_doktori_disszertacio.pdf

- Séguinot, C. 1988. Pragmatics and the explicitation hypothesis. *TTR: traduction, terminologie, rédaction* Vol. 1. No. 2. 106–113.
- Tirkkonen-Condit, S. 2004. Unique items – over- or under-represented in translated language? In: Mauranen, A., Kujamäki, P. (eds) *Translation universals: Do they exist?* Amsterdam: John Benjamins. 177–184.
- Zufferey, S., Cartoni, B. 2014. A multifactorial analysis of explicitation in translation. *Target* Vol. 26. No. 3. 361–384.

Függelék

A párhuzamos korpusz szövegei

1. Cashore, K. 2012. *Bitterblue*. New York: Dial.
- Cashore, K. 2014. *Keserkék*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.
2. Clare, C. 2009. *City of Bones – Mortal Instruments*. New York: McElderry.
- Clare, C. 2009. *Csontváros*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.
3. Harris, J. 2008. *Runemarks*. New York: Knopf.
- Harris, J. 2009. *Rúnajelek*. Budapest: Ulpius-ház.
4. Cashore, K. 2009. *Fire*. New York: Dial.
- Cashore, K. 2011. *Zsarát*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.
5. Cashore, K. 2008. *Graceling*. Boston: Harcourt.
- Cashore, K. 2010. *A garabonc*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.
6. Bray, L. 2006. *Rebel Angels*. New York: Simon & Schuster.
- Bray, L. 2009. *Lázadó angyalok*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.
7. Bond, G. 2014. *Girl on a wire*. New York: Skyscape.
- Bond, G. 2015. *Lány a kötélén*. Budapest: Athenaeum
8. Westerfeld, S. 2005. *Uglies*. New York: Simon Pulse.
- Westerfeld, S. 2007. *Csúfok*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.
9. Stiefvater, M. 2009. *Shiver*. New York: Scholastic.
- Stiefvater, M. 2009. *Shiver – Borzongás*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.
10. Gray, C. 2008. *Evernight*. New York: Harper Collins.
- Gray, C. 2009. *Örökjé*. Szeged: Könyvmolyképző Kiadó.
11. Diamand, E. 2008. *Reavers' Ransom*. Frome: Chicken House.
- Diamand, E. 2009. *Kalózkodás nyomában*. Budapest: Agave Könyvek.
12. Day George, J. 2009. *Princess of the Midnight Ball*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Day George, J. 2011. *Éjjeli bál*. Szeged: Könyvmolyképző.

A referenciakorpusz szövegei

1. Závada Pál 2002. *Milota*. Budapest: Magvető.
2. Rakovszky Zsuzsa 2002. *A kígyó árnyéka*. Budapest: Magvető.
3. Böszörményi Gyula 2006. *Gergő és az álomfogók*. Szeged: Könyvmolyképző.
4. Spiró György 2009. *Feleségverseny*. Budapest: Magvető.
5. Spirit Bliss 2010. *Árnyékvilág*. Szeged: Könyvmolyképző.
6. Virág Emília 2016. *Sárkánycsalogató*. Budapest: Athenaeum.
7. Závada Pál 2008. *Idegen testünk*. Budapest: Magvető.
8. Böszörményi Gyula 2009. *3... 2... 1...* Szeged: Könyvmolyképző.
9. Parti Nagy Lajos 2000. *Hősöm tere*. Budapest: Magvető.
10. Zakály Viktória 2012. *Szívrítmuszavar*. Szeged: Könyvmolyképző.
11. Esterházy Péter 2008. *Semmi művészet*. Budapest: Magvető.
12. Bene Viki 2006. *Eszterlánc*. Budapest: Európa.

A harmadlagos szövegalkotás: az aktuális tagolás szövegszervező szerepe a lektorálásban

Radnóczy Éva

E-mail: radnoczi.eva@gmail.com

Kivonat: A lektori javítások olykor jelentéktelennek tűnnek. Épp ezek a látzólag nagyon is fakultatív műveletek azok, amelyek a mondat aktuális tagolásának a javításán keresztül szövegszervező funkciót fejtenek ki a fordításban. A magyar mondat aktuális tagolásában, más kifejezéssel információs szerkezetében (ISZ) több tényező játszik szerepet, köztük szórend, lexikai választás, kötőszó, mennyiséges kifejezés, helyhatározó. Ezeknek a mikroszerkezeti tényezőknek a változtatásával megváltoztatható vagy finomítható a tagolás típusa, amely a magyar mondat fontos információit hordozza. Fordításokban korábban már több kutató is vizsgálta az aktuális tagolást mint átfogó fordítói műveletet, megőrzésének vagy megváltoztatásának, illetve felépítésének szempontjából. A lektorálás terén szintén időszerű az aktuális tagolás kutatása. A lektori beavatkozások a vizsgált szépirodalmi szövegben módosították a topik, a kvantor, a fókusz kialakítását. A változtatások között szerepelt ezenkívül a tematikus szakasz rövidítése, új topik betoldása, szakaszhatár jelölés. Előfordul egyes bővítmények jobbra tolása a semleges zónába. A javítás az ISZ-ek változatos kialakításával tökéletesíti az előre és hátrautalásokat, ritmust ad a szövegnek, mindez csak növelheti a fordítás olvashatóságát.

Kulcsszavak: lektori művelet, mikroszintű javítás, szövegszervező funkció, grammatikai szerkezet, információs szerkezet

1. Bevezetés

A következőkben a viszonylag jelentéktelennek tűnő fakultatív lektori műveletek szövegszervező képességéről lesz szó. Ezek a finomabb átalakítások munkaigényesek, és olykor mint stilisztikai eszközről esik szó róluk a gyakorlatban. A lektorált fordításban az ilyen mikroszerkezeti műveletek nem egy esetben a mondat aktuális tagolásának felépítését érintik. Az aktuális tagolás, más néven információs szerkezet (ISZ) a magyar mondat fontos információját hordozza: különböző erősségű hangsúlyokat fejez ki, amelyeket szórend, lexikai választás és egyes kötőszók határoznak meg. Szövegszervező szerepéről a fordításkutatásban már többször esett szó (Klaudy 1987, 2006, Heltai 2005, Aradi 2013).

A lektorálás terén szintén időszerű az információs szerkezet szövegszervező funkciójának kutatása. A kutatási előzmények ismertetése után az ISZ-t érintő

lektori műveleteket mutatok be, megvizsgálom megőrzésének vagy megváltoztatásának és módosításának tényét, végül a lektori művelet szövegszerző szerepének meghatározására teszek kísérletet angol–magyar szépirodalmi példák alapján.

2. Szövegtan és fordítás

2.1. A fordító szövegszintű műveletei

A kommunikatív szöveg hét ismérv alapján ragadható meg, amelyeket az 1. ábra szemléltet.

1 .ábra: *A szövegszerűség ismérvei*
(Beaugrande és Dressler 2000: 24–35 alapján)

Beaugrande és Dressler a következőkben azonosította a szövegszerűség hét ismérvét: (1) kohézió, (2) koherencia, (3) szándékoltság, (4) elfogadhatóság, (5) hírérték, (6) helyzet-szerűség, (7) intertextualitás. A hét ismérv nem más, mint hét alkotóelv a szöveggel való kommunikálásra. Az 1. ábrán a szélrózsa északi pontján és közvetlen mellette helyezkedik el a kohézió és a koherencia, ez a két ismérv szövegközpontú fogalom, és a szöveg anyagára érvényes, míg a többi ismérv felhasználó-központú.

Károly összefoglaló monográfiájának elméleti kerete a kognitív és funkcionális szövegelmélet. A fordítást funkcionális szempontból úgy tekinti, mint egyidejűleg végbemenő szövegprodukciónak és szövegprodukciónak. A szövegprodukciónak és szövegprodukciónak aránya esetenként változó, „(...) minél közelebb áll a fordítás a szó szerinti – szabad fordítás skálán a szabad fordításhoz, annál

kisebb mértékű reprodukció és annál nagyobb mértékű produkció valósul meg benne” (Károly 2007: 47).

A fordítás szövegszintű problémáit Klaudy (2007: 140) abból a szempontból tekinti, hogy milyen műveleteket végez a fordító. A fordítás háromszakaszos folyamatában a szöveg problémája mindig a fordító szeme előtt lebeg, a megértésben, az átvitelben és a produkcióban egyaránt. Az első két szakaszban a fordító szempontjából érdekes a forrásszöveg koherenciája és hírértéke. A produkciós szakaszban három kreatív feladat vár rá. A kohézió megteremtése biztosítja a célnyelv szabályai szerinti szövegalkotást, az elfogadhatóság megteremtése garantálja a célközönség számára való közvetítést, az intertextualitás megteremtése lépteti be a fordítást a vele egy típusba tartozó célszövegek közé. A többi két ismérvvel a szerző foglalkozott, ezek a szándékoltás és a helyzetszerúség.

„Tudomásul kell venni, hogy a fordításban a legfontosabb szövegszintű művelet a különböző lexikai és szintaktikai lehetőségek közül való választás” (Klaudy 2007: 142). Ilyen szövegszervező funkciója olyan műveletnek is lehet, amely jelentéktelennek tűnik első látásra, mert az életben anyanyelvünkön nem tudatosítjuk a mondatszerkesztést. Sok esetben nem elég egy szón változtatni, hanem több helyen kell módosítani szórenddel, kötőszóval, igeválasztással, igeekötővel. Hogy mely mechanizmusok okoznak problémát, arra a működés zavarai utalnak (Klaudy 2007: 143). Ilyen módon kikövetkeztetett, fakultatív szövegszintű műveleteket tartalmaz az 1. számú táblázat.

1. táblázat: *A fordítás szövegszintű műveletei (Klaudy 2007:143 alapján)*

LEXIKAI választások	<ul style="list-style-type: none"> • a terminusok átváltása • a nem terminus értékű kifejezések átváltása • a reáliák közvetítése
GRAMMATIKAI választások	<ul style="list-style-type: none"> • a témajelölés • a szakaszhatár jelölés • a sokszorosán bővített főnévi szerkezetek kezelése • a mondathangsúly kitétele • a visszautalás és az előreutalás • a felsorolás elemeinek hasonló felépítése • a fejmondat és a felsorolt elemek illesztése

Az 1. számú táblázat lexikai és grammatikai kategóriát mutat, a fordítói műveleteknek ezt a gyakorlatban jól használható első nagy felosztását. Kivitelezésük „(...) tipikusan olyan művelet, melynek hatása egy-egy mondat esetében szinte észrevétlen lehet, de a szöveg egészét tekintve nagy szerepet játszik abban, hogy a fordítás szövege ne legyen nehezebben érthető a fordítás olvasója számára, mint az eredeti szöveg volt az eredeti befogadó számára” (Klaudy 2007: 144). A táblázat grammatikai részében három szövegszintű művelet is közvetlenül érinti az aktuális tagolást, más néven információs szerkezetet (ISZ): 1) témajelölés, 2) szakaszhatár jelölés, 3) a mondathangsúly kitétele. Az információs

szerkezetnek többféle lehetősége van a hangsúly kifejezésére, ezáltal a mondat egyik legfontosabb információját hordozza.

A szövegszintű választások közül az 1. táblázatból kiemelt három mondat-szerkezeti műveletre érvényes, hogy mikroszintű változtatásokkal járnak, miközben a hatásuk az aktuális tagoláson keresztül makroszinten is érvényesül a szövegben. A következőkben nézzük meg a szövegszerűség megvalósításának megjelenését a lektorálásban.

3. Szövegszerűség a lektorálásban

Horváth (2011) a lektorálás „paratranszlatorikus jegyként” való tag értelmezése mellett foglal állást. Úgy véli, a lektorálás inkább folyamatként értelmezhető, önmagában nem nyelvi mű, könyve lapjain mégis vissza-visszatérő gondolat a lektor szövegalakító szerepe (2011: 87, 163).

Klaudy (2007) olyan lektorált fordításokról ír, amelyeknek egyenként helyes mondataiból nehezen érthető szöveg áll össze. A nyelvtanilag helyes mondatok, ha szövegszervezőként mégsem tudnak funkcionálni, akkor szószintűnél nagyobb beavatkozásnál igényelnének. „Ha a mondat grammatikai tagolása helyes, akkor a szövegszintű diszfunkció okát a kommunikatív vagy értelmi tagolásban kell keresnünk” (Klaudy 2007: 124).

A kommunikatív tagolás kitüntetett szövegszervező funkcióját nem könnyű működtetni a fordításban. A mondat ilyenfajta zavarait nem könnyű észrevenni, se megnevezni, kiiktatni, hiszen a magyarban, anyanyelvünkön a használat ösztönös. A másodlagos szöveg információs szerkezetének javítására akadnak azonban példák a tanári és a lektori gyakorlatban.

4. A lektorált fordítások kutatása

4.1. A lektorálás mint nyelven belüli fordítás

Létezik olyan szélső típusa is a lektorálásnak, amely egyértelműen beleillik a nyelven belüli fordítások tipológiájába (Dobos 2012). Tisztán egynyelvű lektorálásról van szó, fejből kétnyelvű egybevetés nélkül, ha a lektor nem ismeri a forrásnyelvet. Ilyenkor nem tud két kódot összevetni, ugyanannak a nyelvnek a szavaival javít, mint ami a fordítási szöveg nyelve is. Egynyelvű lektori munka az átolvasás és a korrektúrázás, ilyenkor a szerkesztéshez képest az írás aránya még kisebb (Horváth 2011: 76).

Az egynyelvű és nyelvközi fordítás között jól látható különbség a terjedelem (Dobos 2012). Alkalmassint a szöveg jelentősen nő vagy csökken terjedelmileg, a megrendeléstől függően, míg a lektorált normál fordítás esetén a terjedelmi eltérés szerényebb, és a fordítás belső sajátosságaitól függ. A kutatók megállapították, hogy azok a műveletek, amelyek a nyelvközi fordításban megtalálhatók, a nyelven belüli fordításban is jelen vannak (Dobos 2014, Heltai 2014). Van olyan vélemény, amely gyakoribbnak tartja a tömörítést a nyelven belüli fordí-

tások között, két okból: „...az első az, hogy az intralingvális fordítás határozottan egyszerűsít, ami a normál fordításnál nem olyan gyakori *skopos*. A második, hogy az egyszerűsítési cél következtében a mikroszintű átváltási stratégiák (kihagyás, hozzáadás, átstrukturálás) radikálisabbak, mint az interlingvális fordítás legtöbb típusánál. Másszóval, a különbség inkább fokozati mintsem jellegbeli” (Korning Zethsen 2009: 50).¹

A lektorálás határeset a nyelven belüli fordítás és a normál nyelvközi fordítás mezsgyéjén. A nyelven belüli fordítás és a lektorálás annyiban mutatnak hasonlóságot, hogy a rendelkezésre álló műveletekkel célirányosabban szerkesztenek. A lektorálás is, és az egynyelvű fordítás is intenzív átdolgozási fázisa a szövegnek.

4.2. A lektorálás kutatásának előzményei

A szakfordítások lektorálási gyakorlatával foglalkozik Horváth (2011). Adatai szerint a változtatások célnyelvi irányultságúak, túlnyomórészt szóalapúak, és tökéletesítik a fordítást, bár előfordulnak szükségtelen beavatkozások, amelyek csak a lektor egyéni felfogásában lelik magyarázatukat. A lektori munkában háttérbe szorul a szórend javítása olyan területek javára, mint terminológia, ekvivalencia, stílus. (Horváth 2011: 207–211). Az általa gyűjtött korpuszt alkotó hiteles fordítások jobbára zárt szövegtípusok, kevés teret engednek a lektoroknak a szószínten túli beavatkozásra. Figyelemre méltó, hogy még így is kimutatta az aktuális tagolás javítását elsősorban a szórend terén, kisebb mértékben a stílus és az ekvivalencia paraméterében.

A lektori beavatkozások és a fordítási univerzálék kapcsolatát vizsgálja Robin (2010, 2014), különös tekintettel az explicitációra, implicitációra, redundanciára. Az általa használt korpusz angol-magyar olvasmányos szépirodalmi szövegekből áll. Az explicitációs műveletekre egy huszonhat tényező listát dolgozott ki, amelynek egyik szempontja a „struktúraváltoztatás, hangsúly, illetve logikai sorrend kifejezése”. Az implicitációs műveletek listáján szerepel a „hangsúly feloldása formázással” (Robin 2010: 58, 61). Ezek a kategóriák, úgy találta, nem tartoztak a leggyakoribb műveletek közé. Felteszem ezzel kapcsolatban, hogy talán éppen itt fordulhattak elő a kommunikatív tagolást érintő javítások. Eredményeiből levonja, hogy a lektorok szószínten, mondatszinten és szövegszínten egyaránt jelentősen változtatnak. Későbbi munkájában arra következtet, hogy a lektorok elsősorban önálló mondatszintű beavatkozásokat hajtanak végre, de szószíntű változtatásaik is jobb szöveget eredményeznek.

¹ The most interesting findings of the analyses and of the comparison with interlingual translation is firstly the strong tendency of intralingual translation to involve a form of simplification – a strategy which is not so often applied as the overall *skopos* of a translation proper. Secondly and because of the purpose of simplification, the microstrategies applied in intralingual translation (the additions, omissions, restructuring, etc.) seem to be much more radical than what is seen in the majority of interlingual translations. In other words, the differences in microstrategies are more a question of degree than of kind. (Korning Zethsen 2009: 50)

Feltételezése, hogy a fordítási univerzálé tulajdonképpen nem más, mint egy szövegszerkesztési stratégia következménye, a lektorálásnak a fordítástól külön is létező, egy nyelvű létezését mutatja.

5. Az információs szerkezet (ISZ) kutatásának előzményei

A mondat aktuális tagolását többféle elméleti megközelítés tárgyalja. Némi gondot okoz az aktuális tagolás terminológiája, többen foglalkoznak ezzel a kérdéssel (Klaudy 2004, Pásztor Kicsi 2012, Nagy 2012, 2016). A magyar fordítástudományban az aktuális tagolás elnevezés után megjelent az értelmi, logikai tagolás, értelmi struktúra, értelmi, kommunikatív tagolás, azután az információs szerkezet és a funkcionális perspektíva, illetve funkcionális mondatperspektíva. A tagolás elemei ugyancsak más és más elnevezéseket viselnek a hivatkozástól függően. A téma-réma megkülönböztetés a mondatot kettéosztja, hasonlóképpen a topik és a komment megkülönböztetése is. A Firbas nevéhez fűződő funkcionális mondatperspektíva (FMP) túllép a mondat kettős tagolásán, és az egyes mondatrészek jellemzéséhez a kommunikatív dinamizmusuk (KD) fokát állapítja meg több szempont alapján.

A magyar nyelvtudományban nevezetes É. Kiss Katalin generatív modellje és következetes terminológiája, amelyet a magyar nyelv sajátosságainak a leírásához alakított ki (É. Kiss 1978, 1999). Magyar és angol sajátosságok egybevetésével foglalkoznak egyes publikációi (É. Kiss 1982, 1998). A bal periféria operátorainak megkülönböztetése és kötött pozíciója jól használható a fordítás javításához. A fordítástudományban Klaudy (1987) kezdeményezte az aktuális tagolás szerepének elemzését. Megállapította a téma ismérvei között a szakaszhatár jelölés fontosságát, és felhívta a figyelmet a lexikai választásra a gyenge és az erős ige eltérő szintaktikai viselkedésének bemutatásával.

A fordítástudomány több felfogás közül választhat az aktuális tagolás fordításokon való tanulmányozásához. Károly a topikszerkezet átváltásának vizsgálatához az elméleti háttérrel Fawcett (1997, 2003), Halliday–Matthiessen (2004), valamint Lautamatti (1987) munkáiból meríti, utóbbi angol nyelvre kidolgozott topik-struktúra modellje felhasználásával. Több szempontú munkája nem csak a szerkezet mondatonkénti átváltási módjával foglalkozik, és nem csak azzal, hogy megőrzendő-e vagy sem az eredeti szerkezet. Az elemzés a szövegtípus sajátosságai alapján keresi az összefüggést szöveg és szerkezet között (Károly 2011: 459).

Ebből a célból elemző újságcikkek néhány mondatos összefoglaló bevezetőit elemzi magyar–angol fordítási irányban. Változásokat vár a topikstruktúrában, tekintettel arra, hogy az angol nyelv dominánsan alannal fejezi ki a topikot, míg a magyarban a forrásszöveg névmási alanyai majdnem mind eltűnnek. A topikprogresszió-mintázathoz képest még sokkal jelentősebb eltérést mutatnak a topikális alanyok egyenként. „Nem tudunk még eleget az ilyen eltolódások pontos következményeiről” (Károly 2014: 473). Célul tűzi ki a fordítók szövegalkotási stratégiáinak feltérképezését és a szövegre összpontosítja figyelmét. Különösen a szövegkohézió és a szövegkoherencia megteremtése érdekli.

A fordítási szöveg megismerésére alkotott komplex elemző modellje öt részmodellt egyesít: 1) topikszerkezet, 2) kohéziós szerkezet, 3) ismétlés és makropozicionális szerkezet, 4) kapcsolódási-propozicionális szerkezet és retorikai struktúra, 5) műfajszerkezet (eseménystruktúra). (Károly 2014: 39–40).

A prágai iskola funkcionális mondatperspektíva elméletét Nagy János használta fel (2016) angol–magyar fordításból származó modern prózai művek elemzéséhez. A Firbas által kidolgozott kommunikatív dinamika elve alapján jellemezte a mondatokat négy tényező szempontjából: kontextus, linearitás, szemantikai skálák, intonáció. Minden egyes elem hozzátesz valamit a maga kommunikatív dinamizmusával a mondatéhoz, kezdve a legalacsonyabbtól, a témától a legmagasabb dinamizmusú réma elemig. Eközben a tematikusnak és rematikusnak mondott elemek helye nincs megkötve, az ige környezetében bárhol lehet. Ezt a felfogást É. Kiss modelljével ötvözve végezte a mondatok elemzését. Az eredmények a funkcionális mondatperspektíva 80%-os megőrzését bizonyították. Az átvitelt illetően megfigyelte, hogy a legrematikusabb (leghangsúlyosabb) elemeket a fordítók 5:4 arányban az általa rematikus tér I-nek nevezett pozícióban helyezték el közvetlen a magyar ige előtt, a többit a rematikus tér II-ben az ige után (Nagy 2016: 24).

Aradi (2013) egy történeti monográfia szövegén végezte kutatásait angol–magyar irányban. Alapkérdése: milyen mértékben őrzi meg a fordító a grammatikai szerkezet (GSZ), és az információs szerkezet (ISZ) felépítését. Elméleti háttérként szintén É. Kiss (1992) felfogását használja, és átveszi Klaudy (1987) mondattagolási tipológiáját, megtartva a rémacsúcs fogalmát a fókusz szinonimájaként. Szerinte a szintaktikai és az információs szerkezetek zömmel megőrződnek. A kisebb számú változtatások között feltűnik a téma nélküli mondat; és az angol réma anyagából kibővített téma, mindkettőt az információs szerkezet megváltoztatásaként értékeli. A predikátum változása szintén bekövetkezhet, a semleges szerkezet fókusszal egészíthető ki. A mögöttes grammatikai szerkezet változása ugyancsak előfordul. Aradi úgy látja, a változások kevésbé eklatáns példákat is szülnek: a „(...) főbb típusokon belül további változatokat különböztethetünk meg az információs szerkezet vagy a szintaktikai forma változásának jellege, mértéke szerint” (Aradi 2013: 33). Stilisztikai eszközzé válik a téma kibővítése és ennek következtében a mondat lassú felütése, ha éppen egy komoly ünnepi szertartás bemutatása a téma (Aradi 2013: 37–38). A magyar mondat tagolásának ritmikai kifejezőerejére derül fény ebből a megállapításból.

Pásztor Kicsi (2012) hírszövegeket vizsgált szerb–magyar és magyar összehasonlító korpuszon. Könyvét az aktuális tagolással kapcsolatos különböző felfogások áttekintő elemzésével kezdi. Elemzi a *lead*-ek, a cikk-kezdetek műfaji sajátosságait, a médiában való elhangzás jellemzőit, kommunikatív tagolását. Mérései alapján kiviláglik, hogy a rosszul szerkesztett cikkek hangos olvasásakor nehéz a helyes hangsúlyt megtalálni a bemondónak, elmosódik a magyar hangsúlyozás, és ez az értelmezési zavar többé-kevésbé homállyal fedi a jelentést is. A hangsúlyozás, állapítja meg, nemcsak erőt, hanem hangmagasságot is jelent a magyar nyelvben: „a közlésfolyamat dallamának hirtelen szintváltozásai a szövegstruktúra kommunikatív-informatív szintjeinek hierarchiáját hivatottak érzékelteni” (Pásztor Kicsi 2012: 180).

A továbbiakban a grammatikai szerkezeten kívül (GSZ) É. Kiss után a topik, kvantor, fókusz, Klaudy szóhasználata után az információs szerkezet (ISZ) és szakaszhatár kifejezéseket fogom használni az összetevők megnevezésére.

5.1. A korpusz

Az általam vizsgált lektorált szövegek korpusza három alkorpuszból áll: (1) angol eredeti, (2) fordított magyar, (3) lektorált magyar korpusz. Az eredeti szöveg öt angol elbeszélés, terjedelmük mintegy száz javított kézirattoldal. A lektor javítóprogrammal dolgozott, rendelkezésemre áll a nyomtatott változat. Ennek a korpusznak a kiegészítéseként gyűjtött más javított szövegek és újrafordítások lektorai az aktuális tagolás felépítését jobbra esetlegesen javították, nem használták ki a szövegszerkezési lehetőségeit.

Dolgozatom az öt közül egy novellából merít példákat, a példák jelölésében a rövidítések: AEK=angol eredeti korpusz, FMK=fordított magyar korpusz, LMK=lektorált magyar korpusz. A betűrövidítés melletti arab számok a szöveg és a mondat sorszámát jelzik.

5.2. A kutatás menete

Először megállapítom az aktuális tagolás átváltása kapcsán a fordító és a lektor döntéseinek alapeseteit a GSZ és az ISZ kezelése terén. A 2. táblázat mutatja be a négy lehetséges döntési helyzetet. A forrásnyelvihez képest változtatás nélküli négy helyzet jele: A, B, C, D. Ha a fordító nem változtat semmelyik szerkezeten: A, C. Ha a lektor átrendezi mindkettőt: A', C'. Ha a fordító nem változtat a GSZ-en, de a lektor igen: A–A', és így tovább. Ezeket a páros kombinációkat ábrázolja a 2. táblázat.

2. táblázat: A GSZ és az ISZ átváltása lektorált fordításban

Fordító/Lektor művelete	GSZ	ISZ
Fordító nem változtat	A	C
Lektor változtat	A'	C'
Fordító változtat	B'	D'
Lektor visszarendez	B	D

Megjegyzés: A táblázatban A, B, C, D jelöli a megőrző műveletet, A', B', C', D' jelöli a változtató műveletet

A fenti csoportosítást követve példákat hozok a GSZ/ISZ átváltására és elemzem a szerkezeteket érintő lektori műveleteket. Vizsgálom olyan példát, ahol a teljes szerkezetet a lektor visszarendezi, illetve a teljes szerkezetet megváltoztatja. Ezután a részleges változtatásokat illusztrálom példákkal. A többi szövegszintű művelet közül a névmások szerepét érintem. A munka célja első megközelítésben

azonosítani az ISZ-t érintő lektori műveleteket és a konkrét szöveg alapján magyarázatot adni a javítás eredményére. A munka következő szakaszában nagyobb minta összegyűjtésére lesz szükség az ISZ megtartása/megváltoztatása jobb megértéséhez és az átváltások következményeinek feltárásához.

5.3. A fordító nem változtatja meg a GSZ-t, a lektor megváltoztatja

- (1) But whatever the amount Mark recieved Sergeant Crann would still pocket it **with the inevitable**, „**Your time will come, lad!**”. (AEK/1/97)
- (1a) De bármennyit is kapott Mark, Crann őrmester az egészét zsebre-vágta, **avval az elkerülhetetlen** „**Eljön még a te időd, pajtás!**” **című mondással.** (FMK/1/97)
- (1b) De bármennyit is kapott Mark, Crann őrmester az egészét zsebre-vágta, **arra hivatkozva, hogy** „**Eljön még a te időd, pajtás!**”. (LMK/1/97)

Az (1) angol mondat végén direkt idézet van és mint önálló szóalakulathoz előljárószó járul hozzá jelzővel. A magyarban ilyesmi csak korlátozottan áll rendelkezésre megszilárdult kifejezésekkel (*Jónapottal fogadta, Istenhozzádot mondott* stb.). A fordító úgy oldja meg (1a)-ban, hogy tovább bővíti a névszói szerkezetet. A lektor az (1b) mondatban ehelyett igésít. Az idézet *hogy*-os kapcsolása révén szaporodik ugyan a mondategységek száma, de a lényeg, hogy a mutatónévmás az igéhez közelebb kerül és (1b) pontosabban rámutat az idézetre, mint (1a), ahol a mondat utolsó szavát kellett elérnie a mutatószónak az idézeten keresztül.

- (2) Mark laughed and the following day prepared **his father's favorite Lancashire hot pot.** (AEK/1/281)
- (2a) Mark nevetett, és másnap **az apja kedvencét, Lancashirei rakott tálat készített.** (FMK/1/281)
- (2b) Mark nevetett, és másnap **Lancashire-i rakott tálat készített, ami az apja kedvence volt.** (LMK/1/281)

Az angol bővített egyszerű mondat GSZ-ét a fordító (2a)-ban megőrzi. A (2b) lektorált mondat felemeléssel vonatkozó mellékmondatot kreál, egy mondategységnyit bővül az egész mondat. Átalakítás előtt két névszói szerkezet állt az igétől balra. Most az első ugyanott maradt, a második mellékmondattá alakítva a mondat végén áll. A probléma kiváltó oka látszólag az angol tárgy, amit képzelenség volt egy darabban megtartani, a fordító kettévágva iktatta be a mondatba, ahol a GSZ-t némileg zavarta, hogy egyik része tárgy, a másik része tárgyatlan ragozást kívánt volna.

Az ISZ szintén változott. Az angol end-focus helyzetű hosszú bővítmény kettéosztva jelent meg (2a)-ban a gyenge ige előtt, ahol csak egy bővítmény emelhető ki. A (2b)-ben egyik fele a bal első helyzetben fókusz pozíciót foglal

el, a másik fele az igétől jobbra tolódott el, immár mondategységként. A beavatkozás lerövidítette és egyértelműsítette a rematikus szakaszhatárt a gyenge ige előtt, ezzel olvashatóbbá is tette.

5.4. A fordító nem változtatja meg az ISZ-t, a lektor megváltoztatja

- (3) A few seconds later **the door swung back open** and the chef burst in. (AEK/1/155)
- (3a) Pár másodperc múlva **az ajtó felcsapódott** és a chef viharzott be rajta. (FMK/1/155)
- (3b) Pár másodperc múlva **kivágódott az ajtó** és a chef viharzott be rajta. (LMK/1/155)

A lektorálás felcserélte az alanyt és az állítmányt, ettől rövidebb lett a téma, hamarabb kezdődik a rematikus szakasz. A (3a) tematikus szakaszban az alany időhatározóval volt együtt. A (3b)-ben a téma az időhatározóra korlátozódik, az ige maga válik hangsúlyossá, és mérsekeltebb nyomatékot ad az utána lévő alanynak. A mondathangsúly előbbre tolódott, a ritmus az események gyorsabb egymásutánját fejezi ki.

- (4) The next morning Mark arrived at six for fear of being late and spent an hour **watching the fresh vegetables being unloaded from Covent Garden market.** (AEK/1/167)
- (4a) Másnap reggel Mark félelmében, hogy elkésik, már hatkor ott volt, és egy órát töltött avval, hogy végignézze, **amint a Covent Gardeni piacról hozott friss zöldségeket kirakodják.** (FMK/1/167)
- (4b) Másnap reggel félelmében, hogy elkésik, Mark már hatkor ott volt, és egy órát azzal töltött, hogy végignézze, **amint kirakodják a Covent Garden piacáról hozott friss zöldségeket.** (LMK/1/167)

A fordító (4a)-ban terebélyes tárggyal kezdi a szenvedő szerkezet fordítását, megőrzi az eredeti tagolást. A lektor megfordítja, igével kezd. A tagolás ilyenformán elveszti a topikot, predikátummal kezdődik, ez a forma egyenletes hangsúlyt ad minden ige utáni elemnek. A lassan lecsengő mondat átvezet a következő eseményhez.

5.5. A fordító megváltoztatja a GSZ-t, a lektor visszarendezi

- (5) **Arthur Hapgood was demobbed** on November 3rd 1946. (AEK/1/1)
- (5a) **Arthur Hapgoodot** 1946 November harmadikán **szerezték le.** (FMK/1/1)
- (5b) **Arthur Hapgood** 1946. november harmadikán **szerezt le a katonaságtól.** (LMK/1/1)

Angol szenvedő mondatot szokásos jó megoldással cselekvővé váltott át a fordító. A lektor viszont talált egy olyan megoldást, ahol az angol szenvedő alany nem válik tárgyá, hanem alany marad a magyarban, a *leszerel* ige mediális jellegének köszönhetően. Tehát visszaállítható az alany, és tárgyatlanul ragozható az ige. A történetnek az a szereplője, akiről szó van, ezzel a megoldással betöltheti az ágens szerepet.

Az ISZ átvitelében annyi változás történt, hogy az angol mondatvégi hangsúlyos helyzetből az időhatározó balra jött az ige elé, magához véve a főhangsúlyt, ami majd esni fog a mondat végéig. Ide a mondat végére igei bővítményt explicitál a lektor, lassabb lejtést adva a mondatnak.

- (6) Mr. Drummond nodded, then listened without interruption as Mark gave his version of what had taken place that morning, **and also disclosed the agreemant he had entered into with his father.** (AEK/1/117)
- (6a) Mr. Drummond bólintott és beleszólás nélkül végighallgatta Mark verzióját arról, hogy mi történt aznap reggel, **és apjával kötött egyezségét.** (FMK/1/117)
- (6b) Mr. Drummond bólintott és beleszólás nélkül végighallgatta Mark verzióját arról, hogy mi történt aznap reggel, **és hogy milyen egyezséget kötött ő az apjával.** (LMK/1/117)

Az angol (6) többszörösen összetett mondat. A fordító lesüllyeszti az utolsó tagmondatot névszói szerkezeté, a lektor pedig ismét felemeli mondatszintre mellékmondattá. Felemelés előtt ez a névszói szerkezet messziről kapcsolódott az ígéhez, függő kérdés után. A felemelés után a mondat visszanyerte harmonikus szerkezetét, két párhuzamosan ágazó függő kérdés kapcsolódik egy főmondathoz.

5.6. A fordító megváltoztatja az ISZ-t, a lektor visszarendezi

- (7) Sergeant Crann turned **and set off smartly in the direction of the manager's office.** (AEK/1/111)
- (7a) Crann őrmester megfordult, **és az igazgatói iroda felé sietett.** (FMK/1/111)
- (7b) Crann őrmester megfordult **és elsietett az igazgatói iroda felé.** (LMK/1/111)

Az angol (7) mondatban erős igei állítmány van a mondatvégi helyhatározó előtt. A (7a)-ban előre jön a határozó fókuszpozícióba. A lektor megszünteti a fókuszúgy, hogy módosít az igén, igekötővel látja el (7b). Az igekötő nélküli változat balra nyitott gyenge ige lévén megengedte a fókusz pozíció megnyitását a bal oldalon. Az igekötős ige a baloldali fókusz pozíciót bezárta, és a határozó hátratólódott az ige utáni rematikus részbe. Így a főhangsúly visszakerült az ígére, ami egyenletes hangsúlyt enged a mondat többi részének. Ez a lezárás előre mutat a végtelenbe a történet folytatása felé.

- (8) „Then **I teach you**,” roared the chef. (AEK/1/173)
 (8a) – Akkor **megtanítalak**, – üvöltötte a chef. (FMK/1/173)
 (8b) – Akkor **majd én megtanítalak rá**, – üvöltötte a chef. (LMK/1/173)

A (8a) fordítói példában fölöslegessé vált a személyes névmás és a mondat így elvesztette a topikot. A lektor visszahozta a névmási alanyt, és explicitált egy névmási visszautalást az előző mondatra. Az emocionálisan túlfűtött helyzetben így olyan mondat hangzik el, ahol minden egyes szó külön hangsúlyt kaphat.

A lektori műveletek (1b–8b) példái mutatják, hogy a fordító és a lektor páros döntései eltolódásokat idézhetnek elő a GSZ-en és az ISZ-en egyaránt az eredetihez képest. A négy döntési alaphelyzet olyan esetekre világított rá, ahol a döntés bináris, vagy megőrzés vagy változtatás az eredetihez képest. A további példák részleges módosításokról adnak számot.

6. Részleges műveletek az egyes összetevőkön

6.1. Új topik kialakítása

A magyarban a ragozott ige pontosan azonosítja az alanyt, emiatt az angol topikális névmási alany gyakran eltűnik a fordításból. A mondat ilyenkor kezdődhet kontextusból kivont alannyal, vagy következhet rögtön a predikátum a fókuszszal. Ez utóbbi megoldást mutatta be Klaudy kiemelve, hogy „Az ilyen mondatok nagymértékben növelik a szöveg kohézióját” (Klaudy 2007: 150).

Az itt következő (9b) az alany eltűnésének kompenzációjára példa.

- (9) Next **he moved on to trimming** and slicing the beans. (AEK/1/181)
 (9a) Aztán **áttért** a bab szeletelésére. (FMK/1/181)
 (9b) Aztán **a zöldbab darabolása** következett. (LMK/1/181)

A (9a) mondatban a névmási alany helyén csak mondathatározó maradt. A (9b)-ben az ige bővítménye topikká válik, miközben reumatikus anyag kerül át vele a tematikus szakaszba. Ezáltal előbbre jött az információ a mondat végéről a bal perifériára, ahol a topikpozíció sajátabb hangsúlyt ad. Az előző mondat éléről ide is átnyúlik és a következőre is érvényes a személyt jelölő alany. Ebből a három mondatból áll a (9) példamondatot magába foglaló bekezdés.

- (10) „**It is wrong direction from Coventry**,” Jacques warned him, „and in any case they sure to offer you my job at the Savoy.” (AEK/1/249)
 (10a) – **Coventry felé** nem esik útba, – figyelmeztette Jacques, – és a Savoyban biztosan felajánlják neked az én állásomat. (FMK/1/249)
 (10b) – **Coventry** nem esik útba, – figyelmeztette Jacques, – és a Savoyban biztosan felajánlják majd neked az én állásomat. (LMK/1/249)

A topikalizáció egy formája az angolban az *It's* kezdetű mondat, amikor a téma a mondat második felében jelenik meg, új közlésként. A két magyar változat két lehetőség a topik létrehozására. A (11a) mondat helyhatározót visz a mondat elejére, ez is jó megoldás. A (11b) tulajdonnevet tesz ugyanoda, ami még találobb a topik szerepére. A magyar mondatok mindkét változatban lerövidítették az első mondatrészletet, és előbbre hozták a lényeges információt.

6.2. A kvantor balra hozatala

A kvantorpozíció a topik és a fókusz között található, elfoglalhatják olyan univerzális kvantorok, mint a *mindenki* és az *is*-sel ellátott kifejezések. A *mindenki*-t tartalmazó szerkezet nem lép fókuszpozícióba, hanem az eggyel előtte levő kvantorpozíciót tölti be. Ilyenkor az ige módosítóját sem küldi az ige mögé.

- (11) Perhaps only thing to learn is if you hope to be good chef **you able to do everyone's job** in the kitchen, even 'tato peeler's. (AEK/1/174)
- (11a) Főleg egy dolgot kell megtanulni, ha jó chef akarsz lenni, azt, **hogy meg tudd csinálni mindenkinek a munkáját** a konyhában, még a krumplihámozóét is. (FMK/1/174)
- (11b) Főleg egy dolgot kell megtanulni, ha jó chef akarsz lenni, azt, **hogy mindenkinek a munkáját meg tudd csinálni** a konyhában, még a krumplihámozóét is. (LMK/1/174)
- (11c) – Ha jó séf akarsz lenni, **akkor mindenkinek a munkáját meg kell tudnod csinálni** a konyhában, még a krumplihámozóét is. (LMK-könyvbéli változat/1/174)

A (11) angol mondat a főnévi igeneves szerkezeteknek köszönheti a rövidegét, három ilyen van benne. A (11b)-ben kvantorpozícióba emelt tárgy kétségtelegül nagyobb hangsúlyhoz jut a bal periferián, mint amekkora az ige mögötti semleges zónában esett rá (11a)-ban. A (11c) mondat úgy kerül ide, hogy a megjelent végleges változatban ez a hely egész másképp néz ki. Látni, hogy az előző két magyar változat közül az egyik hosszabb, mint a másik. A (11c) változat több szót megtakarít egy feltételes mondat *Ha–akkor* szerkezetét kihasználva. A beszédjellemzés megerősödve kerül ki ebből a javítási folyamatból: a beszélő jellemével aligha fér össze a körülményes magyarázás.

- (12) The day Michelin gave Chez Jacques their third star Mark, with Jacques's blessing, decided **to open a second restaurant**. (AEK/1/266)
- (12a) Azon a napon, mikor a *Chez Jacques* megkapta a Michelintől a harmadik csillagot, Mark, Jacques beleegyezésével úgy döntött, **hogy nyit egy második éttermet**. (FMK/1/266)
- (12b) Aznap, amikor a *Chez Jacques* megkapta a Michelintől a harmadik csillagot is, Mark, Jacques beleegyezésével úgy döntött, **hogy még egy éttermet nyit**. (LMK/1/266)

A kvantorpozíciónak köszönhetően (12b)-ben a két utolsó ige párhuzamos szerkezetet kapott: egyik az ige előtti *ügy* névmási határozószónak köszönhetően, a másik a balra hozott kvantornak köszönhetően.

6.3. A fókuszon végzett műveletek

6.3.1. A fókusz módosítása

- (13) When he arrived at Euston **he made his way at Platform 7** and began walking up and down occasionally staring at the great clock above the booking hall. (AEK/1/240)
- (13a) Mikor megérkezett a Euston állomásra, **a hetes vágányhoz ment** és fel-alá kezdett sétálni, néha rápillantva a jegyiroda feletti hatalmas faliórára. (FMK/1/240)
- (13b) Megérkezett a Euston Pályaudvarra, **kiment a hetes vágányhoz**, és fel-alá sétálgatott, miközben néha felpillantott a jegyiroda feletti hatalmas faliórára. (LMK/1/240)

A (13) számú mondategész három mondategységből áll, az igék mind jobbra bővítve. A (13a)-ban egy fókuszos predikátum keletkezett – *a hetes vágányhoz ment* –, a másik kettő igemódosítóval áll. A (13b) megszünteti ezt a fókuszt egy módosított igével. A fókuszról jobbra tolt bővítmény most az „Information Focus” pozícióját foglalja el az ige után (É. Kiss 1998). A változtatások eredményeképpen a két első ige tényszerű, befejezett cselekvést, a másik kettő folyamatos, illetve ismétlődő cselekvést fejez ki.

- (14) But now **he had opened in the country’s capital** he had hoped to tempt them. (AEK/1/275)
- (14a) De most, **hogy az ország fővárosában nyitott meg**, remélte, hogy ide el tudja őket csábítani. (FMK/1/275)
- (14b) Most azonban, **hogy Anglia fővárosában is vendéglőt nyitott**, azt remélte, ide biztosan el tudja majd csábítani őket. (LMK/1/275)

A (14a) mondatbeli fókuszt (14b)-ben *is*-t tartalmazó kifejezés váltotta föl az ige előtt. Az *is*-sel bővített kifejezés most a fókusz előtti kvantorpozícióban áll, az ige megtartja az igemódosítót maga előtt. Az *is* partikulának nincs megfelelője az angol mondatban, erre a gyakori tényre hívja fel a figyelmet Aradi (2009: 20), de érdekes hangsúlymoduláló szerepe van: „(...) a tőle módosított kifejezés jelölt hangsúlyozású lesz, de ez korlátozott nyomaték a fókusz és a kontrasztív topik mondatösszetevők hangsúlyához képest”. A (14b) mondatban ez a jelölt hangsúlyú megoldás konkrétan utalni tud az újabb étteremnyitás jelentőségére a szereplők életében.

6.3.2. Fókusz a mellékmondatban

- (15) He started off for the station at a brisk pace, his small battered suitcase swinging by his side, **only to find that each step took a little longer.** (AEK/1/239)
- (15a) Fürgén elindult az állomás felé, kopott kis bőröndje oldalt himbálódzott, **és azt érezte, hogy minden lépés egyre hosszabbá válik.** (FMK/1/239)
- (15b) Fürgén elindult az állomás felé, kopott kis bőröndjét himbálva, **és egyszer csak arra lett figyelmes, hogy mintha lassulnának a léptei.** (LMK/1/239)

A (15) angol mondat négy mondategysége közül egyik főnévi igenévvel van rövidítve, ezt szintemelés fogja átváltani magyarra. A (15a)-ban, noha az angol *only to find* fókuszra utal, a magyarban fölépített mellékmondat nem kap fókusz szerepet, csak módosító lesz: *azt érezte, hogy minden lépés egyre hosszabbá válik*, ez annyi, mint *egyre hosszabbodó lépteit érezte*. A lektori javítás (15b)-ben lecseréli az igéket jelentésben pontosabbakra, vonzatban hasznosabbra: a mutatószó most már előre tud mutatni a fókusz képviselő mellékmondatra: *egyszer csak arra lett figyelmes, hogy mintha lassulnának a léptei*. Az olvasás határozottan könnyebb és gyorsabb így.

- (16) Chez Jacques opened on the rue du Plaisir on the Left Bank on May 1st, 1982, and it was not long before those costumers who had taken the George Cinq for granted **transferred their allegiance.** (AEK/1/264)
- (16a) A Chez Jacques a rue de Plaisir-on, a bal parton nyílt meg 1982 május elsején, és nem sokára azok a vendégek, akik a George Cinq-re esküdtek, **áttették ide törzshelyüket.** (FMK/1/264)
- (16b) A Chez Jacques a balparti rue de Plaisir-on 1982. május elsején nyílt meg, és nemsokára azok a vendégek, akik addig a George Cinq-re esküdtek, **ide tették át a törzshelyüket.** (LMK/1/264)

A (16) mondat terjedelmes, négy mondategységből áll. A (16a)-ban kevesebb, csak három mondategység van: az elsőben az ige előtti helyre két helyhatározó is jut fókuszban, a második ige fókuszában igei vonzat áll, a harmadik ige bővítményei jobbra következnek a mondat végén. Ez a háromféle megoldás áll szemben az angol mondattal, ahol a négy ige bővítményei igéik után sorakoznak. A (16b) változatban mindhárom predikátum kitölti a fókuszpozíciót. Az egész mondat arányos és harmonikus, könnyebben olvasható, mint volt.

6.3.3. Névmások betoldása

- (17) The chef stopped checking **the cuts of rare beef that would make up the second course of the wedding feast.** (AEK/1/201)

- (17a) A chef megszakította **a nyers marhaszeletek vizsgálatát, ami** az esküvői ebéd második fogása volt. (FMK/1/201)
- (17b) A chef megszakította **a nyers marhaszeletek szemrevételezését; ez volt** az esküvői ebéd második fogása. (LMK/1/201)

A (17a) mondatban a vonatkozó névmás és alapszava közé birtokszó ékelődik, a vonatkozó névmás így nem éri el az alapszavát. A pontosvessző kitételével (17b)-ben két mondat keletkezik. Közelre mutató névmás lesz az új mondat legelső szava: *ez* utal vissza a megfelelő részre. Egyúttal be is tölti a fókuszpozíciót a létige előtt, így a hosszú bővítmény a létige után toódik, a homályos pont megszűnt.

- (18) „**A place where** they manufacture cars.” (AEK/1/211)
- (18a) – **Egy olyan hely, ahol** kocsikat gyártanak. (FMK/1/211)
- (18b) – **Az egy olyan hely, ahol** kocsikat gyártanak. (LMK/1/211)

Valamivel különbözik az előzőtől a (18) mondat. A (18a) már betoldotta az *olyan* mutatószót, ami (18b)-ben távolra mutató névmással egészült ki. Ez a távolra mutató névmás két előző mondatra képes visszaautalni.

7. Összegzés

A lektorálásban fontos szerepet játszik a mondatok információs szerkezetének (ISZ) a javítása mint szövegszintű választás. Vizsgálataimat angol–magyar irányú prózafordításon és lektori javításain végeztem. A lektori műveletek között több típust sikerült azonosítani, köztük a GSZ és az ISZ megváltoztatását abban az esetben, ha a fordító nem változtatott, és fordítva, a visszarendezésére is akadt példa, ha a fordító változtatott az eredetihez képest. Az információs szerkezet egyes összetevőit külön szemügyre véve részleges lektori beavatkozásra is van példa az ISZ-en belül, a topik, a kvantor és a fókusz kialakításán. A változtatások között szerepel a tematikus szakasz rövidítése és az új topik betoldása. Előfordul balra helyezés kvantorpozícióba, visszaautalás balra valamilyen névmással. Emellett több jobbratulódás is megfigyelhető, amikor a fókuszról a semleges zónába kerülnek bővítmények vagy kifejtettebb lesz a mondatnak ez a befejező része. A lektori műveletek intenzíven kihasználták az ISZ-nek a magyarban rugalmasabb szerkezetét. A változatos felépítésű ISZ-ek ritmust és pontosabb előre-, hátrautalásokat hoztak, mindez az olvashatóságot és az értelmezést csak előnyösen befolyásolhatja.

Irodalom

- Aradi A. 2013. Hogyan változhat a forrásnyelvi mondatok információs szerkezete és szintaktikai formája a fordítás során. In: Silye Magdolna (szerk.) *PORTA-LIN-GUA- 2013. Innováció és nemzetközi együttműködés a szaknyelv oktatásában és kutatásában*. Debrecen: Szaknyelvoktatók és -kutatók Országos Egyesülete. 30–40.
- Aradi A. 2009. A magyar *is* partikula hangsúlykorlátozó szerepe a fordítások tükrében. *Fordítástudomány* XI. évf. 2. szám. 5–21.
- Dobos Cs. 2012. Az intralingvális fordítás sajátosságai. In: Illésné Kovács Mária (szerk.) *Docere et movere*. Bölcsész- és társadalomtudományi tanulmányok a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar 20 éves jubileumára. Miskolc: ME BTK. 101–110.
- Dobos Cs. 2014. Lexikai átváltási műveletek a nyelven belüli fordításban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* IX. évf. 2. szám. 63–80.
- Horváth P.I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- Heltai P. 2011. Nyelven belüli fordítás. In: Geccső T., Sárdi Cs. (szerk.) *Nyelvi funkciók – stílus és kapcsolat*: Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Székesfehérvár; Budapest: Kodolányi János Főiskola - TINTA Könyvkiadó. 110–123.
- Heltai Pál 2014. Nyelven belüli fordítás. In: Heltai P. (szerk.) *Mitől fordítás a fordítás*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó. 267–274. (másodközlés)
- Heltai P. 2005. A fordító és a nyelvi normák. *Magyar Nyelvőr* 129. évf. 2. szám. 165–171.
- É. Kiss K. 1978. A magyar mondatok egy szintaktikai modellje. *Nyelvtudományi Közlemények*. 80. évf. 2. szám. 261–265.
- É. Kiss K. 1982. Hungarian and English: A Topic-Focus Prominent and a Subject Prominent Language In: Dezső L. (szerk.) *Contrastive Studies Hungarian-English*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 39–60.
- É. Kiss K. 1992. Az egyszerű mondat szerkezete. In: Kiefer F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 1. Mondattan*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 79–178.
- É. Kiss K. 1999. Mondattan. In: É. Kiss K., Kiefer F., Siptár P. (szerk.) *Új magyar nyelvtan*. Budapest: Osiris. 17–184.
- É. Kiss K. 1998. Identificational versus Information Focus. *Language* Vol. 74. 245–273.
- Károly K. 2007. *Szövegten és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Károly K. 2011. Sajtószöveg és fordítás. A topikszerkezet és a hírtartalom viszonya újságcikkek fordításában. *Magyar Nyelvőr* 135. évf. 4. szám. 459–480.
- Károly K. 2014. Szövegszintű fordítói stratégiák a koherencia célnyelvi megteremtésében. *Fordítástudomány* XVI. évf. 1. szám, 29–50.
- Klaudy K. 1987. Fordítás és aktuális tagolás. *Nyelvtudományi értekezések* 123. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 2004. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 389–407.
- Klaudy K. 2006. Szövegszintű műveletek a fordításban. In: Galgóczi L., Vass L. (szerk.) *A mondat kaland. Hétven tanulmány Békési Imre 70. születésnapjára*. Szeged: JGYTF Kiadó. 204–211.
- Klaudy K. 2007. Szövegszintű műveletek a fordításban. In: Klaudy K. (szerk.) *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 138–144. (másodközlés)

- Korning Zethsen, K. 2009. Intralingual Translation: An Attempt at Description. *Meta* Vol. 54. No. 4. 795–812.
- Nagy J. 2012. A funkcionális mondatperspektíva fogalmának felhasználása a fordításkutatásban. *Fordítástudomány* XIV. évf. 2. szám. 68–79.
- Nagy J. 2016. *A kommunikatív dinamizmus (relatív) egyensúlya a fordításban*. PhD-értekezés tézisei (kézirat). Budapest: ELTE BTK.
- Pásztor Kicsi M. 2012. *A mai vajdasági magyar napi sajtó és elektronikus média informatív szövegeinek szintaktikai, intonációs és kommunikatív jellemzői*. Újvidék (Novi Sad): Újvidéki Egyetem.
- Robin E. 2010. Explicitáció a lektorált fordításokban – az explicitáció mint szerkesztési művelet. *Fordítástudomány* XII. évf. 2. szám. 42–66.
- Robin E. 2014. *Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben*. PhD-értekezés tézisei (kézirat). Budapest: ELTE BTK.

Források

- Archer, J. 1993. *À l la carte*. In: Archer, J. *A twist in the tale*. Harper Collins Publ. 71–90.
- Archer, J. 1997. *À l la carte*. In: Archer, J. *Váratlan fordulat*. Fordította Bart István és Bart Dániel. Budapest: Gabo. 68–86.

Élet ÉS fordítás: műfordítói kompetencia régen és ma

Pusztai-Varga Ildikó

E-mail: ildiko.pusztai.varga@gmail.com

Kivonat: A műfordítás kutatása bár kedvelt és egyúttal a laikus olvasókö-zönség érdeklődését is gyakran felkeltő, mégis sokat vitatott területe napjainkban is a fordítástudományi kutatásoknak. Tanulmányok, konferenciaelőadások teszik fel újra és újra a kérdést: megragadható-e a műfordítói kompetencia? Tanítha-tó-e a műfordítás? Míg a szakfordítás esetében ezekre a kérdésekre egyértelmű választ ad mind a tudományos kutatás, mind a szakmai diskurzusközösség, a műfordítás vonatkozásában koránt sincs egységes álláspont. Tanulmányomban a műfordítói kompetencia kérdéskörét járom körül, két konkrét példa vizsgálatával helyezve történeti távlatba az elemzést. Az *Élet és Irodalom* című irodalmi és po-litikai hetilap hasábjain Bart István által 1975-ben elindított, a műfordítás mű-helyitkait feltáró beszélgetéssorozat alapján foglalom össze a korszak elképzelé-sét, véleményét a műfordítói munkáról. Majd egy aktuális, napjainkban lezárult kutatási projekt által rendszerszerűen feltárt, a műfordításhoz szükséges tudást, attitűdöket és készségeket mutatom be. A *PETRA-E Referenciakeret* egyszerre kompetenciamodell és tanulási pályamodell, amely magában foglalja a kompe-tenciák felmérésének minősítési kritériumait is. Tanulmányomban e két, 40 éves korszakot átívelő példa összehasonlító elemzése eredményeképpen fogalom össze a műfordítói kompetencia megközelítési módjait és elemeit.

Kulcsszavak: Élet és Irodalom, PETRA-E Referenciakeret, műfordításku-tatás, műfordítói kompetencia, műfordítóképzés

1. Bevezetés

Tanulmányomban a műfordítói kompetencia fogalmát, meghatározhatóságá-nak kérdéskörét járom körül. Három forrásanyag primer elemzésének tanulsá-gait összegzem. Az elemzés és következtetései egyúttal időbeli és térbeli utazást is tesznek: 40 éves távlatot ölelnek fel, illetve sajátosan magyarországi és tá-gabbra tekintve európai kontextusokban érvényesek.

Az első forrásanyag az *Élet és irodalom* 1975-ös évfolyamának hasábjain zajló vitasorozat szövegei. A *Vita a műfordítókról* című sorozat vitaindító tárcáját 1975. február 8-án közölte Bart István *Kihaló mesterség* címmel. Erre válaszként jelentek meg február 15-én Benyhe János tollából *A fordító bére* című, valamint a Domokos János által jegyzett *Ami nélkül nincs könyv* című válaszcikkek. Mind a vitaindító, mind a rá adott válaszok olyan heves reakciókat váltottak ki az érin-tett közösség tagjaiból, hogy további 4 számban (február 22., március 1., márci-us 8., március 15.) jelentek meg egymást követő hozzászólások Mezey Katalin, E. Fehér Pál, Rákos Sándor, Antal László, Kolozsvári Papp László, Orbán Ottó, Ódor László, Világhy József, Szabó György és Timár István tollából.

Elemzésem anyagául szolgálnak a szorosan vett vita témájában megjelenő írásokon kívül az adott évben, 1975-ben ezzel párhuzamosan az *ÉS* hasábjain megjelenő *Műfordítók műhelyében* interjúsorozat szövegei. A sorozatban Bart István író, műfordító, könyvkiadó beszélget műfordítókkal (január 11., február 1., március 22., május 7., augusztus 9.). Bartos Tibort, Szentkuthy Miklóst, Vajda Miklóst, Szabó Edét és Bányay Geyzát kérdezi munkájáról, hitvallásáról, a műfordítói létről, illetve tágabban a műfordítások irodalomban betöltött szerepéről.

A második forrásanyag Dr. Pap Éva műfordító, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvkiadó előadása, amelyet *Fordítás egykor és ma* címmel hallgathattott meg az érdeklődő közönség 2017. május 29-én az Eötvös Lóránt Tudományegyetem Finnugor tanszékén, a *Suomi 100* programsorozathoz kapcsolódó *Kaukovertailuja / Kaugvõrdhisi – Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összeretések 2017* konferencia egyik programelemeként.

Vizsgálódásom harmadik forrásanyaga egy Erasmus+ projekt keretében létrehozott *PETRA-E Referenciakeret a műfordítók oktatásához és képzéséhez*. A PETRA-E projekt 2014. szeptember 1. és 2016. augusztus 31. között feladataként teljesítette egy műfordítói kompetenciamodell, és ehhez illeszkedően egy tanulási pályamodell megalkotását. A projekt ezen kívül létrehozott egy PETRA-E Hálózatot, amelynek feladata a projekt lezárulta után is fenntartani, disszeminálni és tovább finomítani a kompetenciamodellt.

2. Forrásanyag 1: *Élet és irodalom – Vita a műfordítókról*

Az 1975. február 8-án megjelent vitaindító tárca megírására Bart Istvánt a január 29-ei írószövetségi közgyűlésen szerzett tapasztalatai indították. *A műfordítás és a műfordítók helyzete ma* címmel rendezett vita részletesen megvitatta a műfordítói szakma, valamint a műfordítások helyzetét és presztízsét a társadalomban, az irodalmi életben.

Lehangoló kép bontakozott ki az Írószövetségben. Bár kiemelték, hogy fontos szerepe van a fordításiirodalomnak, így a műfordítói szakmának is Magyarországon – egyrészt magas részaránya miatt, másrészt egy új, egységes korszak jellemzői bontakoztak ki az addig eltelt évtizedekben –, mégis súlyos gondokkal és problémákkal küzd a terület. Nagyon alacsonyak a műfordítói honoráriumok, óriási terhelés mellett lehet valahogy megélni ebből a hivatásból, amely azonban hamar kiegészítéshez, így minőségromláshoz vezet. Ezért is nehéz az utánpótlást biztosítani. Illetve azért is, mert nincs megfelelő képzés, amely felkészítené a jövő fordítónemzedékeit erre a hivatásra. Egy-egy szeminárium foglalkozik esetleg műfordítással az egyetemeken, de ez is elsősorban a nyelvszakos hallgatók számára lehetőség, ha van rá érdeklődés. Kicsi a szakma becsülete és nincs sem objektív, építő, kellőképpen indokolt műfordításkritika, sem egységes, rendszerezett, átadható, elsajátítható elméleti keret.

Bart István az írószövetségi szakosztályülés összefoglalását adja vitaindítójában, majd értékeli a kialakult helyzetet. Makai Imrét idézi, aki szerint a jó műfordítót a rátermettség, a tehetség, a felkészültség és a lelkiismeretesség

teszi. Kitér a nyelvi elszigeteltség kérdésére is, amely alapvetően határozza meg, hogy a magyar társadalom hogyan viszonyul, illetve hogyan kellene, hogy viszonyuljon a műfordítás, a műfordítói szakma kérdésköréhez. Közművelődési misszióknak nevezi a műfordítást, amelyet éppen ezért támogatni, bátorítani, fejleszteni kell. A műfordítás egyfajta köldökzsinór, amelyen keresztül a magyar kulturális élet a nagyvilághoz kapcsolódhat.

3. Forrásanyag 2: *Pap Éva – A műfordító egykor és ma*

Pap Éva, műfordító, irodalomtörténész, szerkesztő, könyvkiadó az ELTE Finnugor tanszéke meghívására tartott előadásában több évtizedes szerkesztői, műfordítói és kiadói munkájára tekintett vissza tényszerű, ugyanakkor személyes hangú beszámolójában. Szerkesztőként dolgozott a Corvina és az Európa kiadónál, többek között a finn irodalom magyar nyelvű kiadásának területén. Majd 1997-ben hívta életre a Polár Alapítványt, amely kiadóként a skandináv irodalom magyar nyelvű megismertetését tűzte zászlajára. Pap Éva tehát a fordítási–szerkesztési–kiadási folyamat minden lépcsőjét saját tapasztalata révén ismeri, azt a lefordítandó forrásszöveg kiválasztásának pillanatától a boltok polcain való megjelenésig minden részletében átlátja. Összefoglalása időtávtlatbeli összevetést is enged.

Előadásában Pap Éva részletesen kitért a rendszerváltás előtti fordításkiadás és napjaink elterjedt gyakorlata közötti különbségekre. A rendszerváltás előtti időszakra jellemző az alapos, mondatról-mondatra történő ellenőrzés. A fordító és a lektor a folyamat során műhelymunkaszerűen hangolta össze a részleteket, hogy ennek eredményeképpen a lehető legtökéletesebb – a fordítástudomány fogalmaival élve megfelelő, azaz a célnyelvi olvasóközönség számára autentikus célnyelvi szöveggé funkcionáló (Tourey 1995), illetve a kommunikatív ekvivalencia kritériumainak (Klaudy 1996) is eleget tevő – fordítás szülessen meg. Fontos jellemzője a tárgyalt korszaknak, hogy a fordításra javasolt szövegeket maguk a fordítók vagy a szerkesztők ajánlották a kiadók számára. Tették ezt egyfajta missziós lendülettel, saját maguk ítélete szerint értékes alkotásokat szerettek volna munkájuk által megismertetni a magyar nyelvű olvasóközönséggel. Hiszen ők ismerték a forrásirodalom korszakait, főbb jellemzőit, aktuális újdonságait vagy éppen klasszikusként kanonizált alkotásait. Értékteremtő folyamatról beszélhetünk tehát a rendszerváltás előtti fordításkiadás vonatkozásában.

Ezzel szemben a rendszerváltás utáni időszakra jellemző, hogy nagyobb arányban a kiadók maguk választják ki a lefordítandó műveket, és nem feltétlenül értékteremtő célok által vezéreltetve, hanem sokkal inkább az eladhatósági szempontokat veszik figyelembe a kiválasztáskor. Pap Éva megfogalmazásában a könyv áruvá vált. Ez a kontextus másféle fordítói attitűdöket, sőt a szöveg mikroszintjén is ehhez igazodó fordítói stratégiákat mozgósít. A fordítási feladatra szánható idő is lecsökkent, amely hosszútávon a minőség rovására is mehet. Illetve a fordítók által elérhető háttérismereteket és nyelvi megoldásokat kínáló források száma hihetetlen mértékben megnövekedett az elmúlt évtizedekben, ami más jellegű munkamódszert követel meg a műfordítóktól is: a hát-

térismeretek, illetve a nyelvi megoldások könnyedén elérhető tárháza kritikus értékelési attitűdöt kíván meg a fordítótól, egyúttal azonban gyors és hatékony segítségül is szolgál számára.

Pap Éva előadásában a műfordítói kompetencia következő elemeit emeli ki legfontosabbként. Legyen a fordító felszabadult a munkájában és megoldásaiban, valamint nagyvonalú magával szemben: nem létezik tökéletes, a forrásmunkával mindenben megegyező átültetés. Mindig az egyes szavak által az olvasóban keltett hatást, és kevésbé a szó denotatív jelentését vigye át a célnyelvi szövegbe. Ily módon is legyen hű az eredeti műhöz, felelősen és tudatosan végezze munkáját, hiszen ő képviseli a forrásszerzőt és a forrásirodalmat a magyar olvasóközönség számára. Rendelkezzen kellő önismerettel, például tudja és lássa saját képességeinek határát is. Munkája közben állandóan reflektáljon magára. A fordítási feladathoz szeretettel viszonyuljon és tudja, akkor végez jó munkát, ha a feladat jó érzést kelt benne, ha személyében azonosulni tud vele.

4. Csomópontok: *ÉS – Pap Éva*

Összevetve és összeillesztve a két, 40 éves távlatot átívelő magyar vonatkozású forrásanyagban kiemelt kompetencia elemeket, a következő tudás, készségek, illetve attitűdök rajzolódhatnak ki mint a műfordítótól elvárt tulajdonságok.

A műfordítónak kitartónak kell lennie, hogy az akár hosszú ideig elhúzódó munkafolyamat során helyt tudjon állni, mindvégig azonos minőségi színvonalon. Szintén *kitartás* szükségeltetik ahhoz, hogy elkészült műfordításainak megjelenési felületet találjon, valójában önmarketinget kell végeznie. A műfordítás többnyire nem közösségben végezhető, hanem magányos munka, és ez gyakran állítja kihívás elé a fordítókat.

A műfordítónak képesnek kell lennie az állandó *önreflexióra*. Egyrészt a munka természete állandó önellenőrzést kíván meg, másrészt tisztán kell látnia a saját helyét a műfordítók közösségében. Ismernie kell a maga értékét, saját stílust kell kialakítania, tudatosan kell meghoznia és vállalnia fordítói döntéseit, valamint tudatában kell lennie saját határainak.

A műfordító részéről elvárt egyfajta *missziós* lendület a hivatás gyakorlása során. Munkáját elhivatottan kell végeznie tudva, hogy kultúrák, irodalmi kánonok és szellemi jelenségek között közvetít, és ezt a fajta közösségi művelődési tevékenységet nem egyszer a jobbító szándék is vezérli: megértést generálva a két világ között. A műfordító munkáját alapvetően motiválja, hogy célnyelvi olvasóközönsége számára olyan szövegeket tegyen elérhetővé, amelyek tevékenysége nélkül nem juthatnának el ezen olvasókhoz.

A műfordítói munkához alapvetően szükséges a *motiváltság*, azonosulás a fordítási szituációval és a fordítási tevékenység céljával. Természetéből adódóan csak úgy végezhető magas színvonalon, ha szeretettel és felszabadulttan, nyitottan fog hozzá a fordító. Rutinból, érdektelen hozzáállással nem születhetnek színvonalas műfordítások.

A műfordítói munka *újraalkotás*. Nem véletlen, hogy sok esetben a műfordító maga saját jogán is író vagy költő, azaz alkotó ember. Nem feltétlenül

szükséges, hogy a műfordító maga is művész legyen, viszont minden műfordítótól elvárt, hogy kialakítsa saját fordítói stílusát, szövegépítő készséggel és képzelőerővel rendelkezzen. A műfordítás tehát alkotótevékenységet kíván. Újra és újra felvetődik azonban a kérdés, hogy a főként a szórakoztatóirodalom kategóriájába sorolható munkák rövid idő alatti és nagy mennyiségben történő fordítása művészi vagy iparos tevékenység-e inkább.

Ide kapcsolódik a következő kompetenciaelem, a *felelősség* kérdése. Minden műfordítónak felelősen kell végeznie munkáját, hiszen tőle függ a forrásnyelvi alkotás szerzőjének imidzse, munkájának presztízse is. Ha nem kellő gondossággal fordít, gyenge minőségű szöveget ad ki kezéből. Ekkor a célnyelvi olvasó nem a fordítót, hanem a forrásnyelvi munka szerzőjét illeti kritikával, hiszen az olvasó alapvető bizalommal fordul a fordított munkák felé: abban bízik, hogy a forrásszöveg élményét, stílusát, tartalmát kapja ő is. Ennek megtartása a fordító felelőssége.

Szintén fontos elem a *kooperáció*. A műfordítói munka mint szakmai tevékenység során többféle kontextusban, többféle szakma képviselőjével kell szorosán együtt dolgozni a műfordítónak. Előfordul, hogy magával a forrásnyelvi szöveg szerzőjével is egyeztetni kell, illetve a folyamat együttműködést vár el a kiadóval, a szerkesztővel, a kontrollszerkesztővel való kommunikáció során is. Ha a műfordító erre nem nyitott, megfeneklik a folyamat, nem születik publikáció.

A műfordítótól ugyanakkor elvárt a *kezdeményezés* is. Főként a marginális irodalmak és kevésbé elterjedt nyelvek vonatkozásában, ahol legtöbbször maga a fordító az, akiben megfog a műfordítás elkészítésének ötlete és hasznosságának gondolata, és maga választ fordításra érdemes forrásszöveget. Ez megfelelő felkészültséget és kitartó hozzáállást is megkíván.

A műfordítói munka alapvető eleme a *megbízhatóság*. Az olvasók bizalommal fordulnak a fordított művek felé, feltételezve, hogy a forrásnyelvi művel mindenben megegyező célnyelvi változatot tartanak a kezükben. Ez felelősséget ró a fordítóra: pontosan, a forrásszöveghez hűen, más szóval lojálisan kell fordítani. Természetesen ez a lojalitás nem jelenti a szavak szó szerinti átültetését, hanem a jelentések, asszociációk, hatások átvitelét a célnyelvi olvasókörözötség elvárásaihoz és ismereteihez igazodva.

Mindehhez rendkívüli *műveltség* és tájékozottság szükségeltetik a fordító részéről. Nem csak a forrás- és céliróadalomban való jártasság, hanem a két kultúra – mint a bennük létrejövő és működő szövegek értelmezési keretei – alapos ismerete is elvárt. Ez állandó önfejlesztést, reflexiót és önellenőrzést kíván meg.

Az elmondottak alapvetően rajzolják ki, hogy *képzett* műfordítókra van szükség. Csak a rendszerezett tudású, széles tájékozott, magát mindenkor továbbművelni kész személyiség állhatja meg a helyét műfordítóként. Ez a magatartás magában foglalja az állandó érdeklődés attitűdjét is. Szakszerűen kell stratégiáit, választási döntéseit megindokolnia, amennyiben ez szükséges.

Fontos elvárás, hogy a fordító mindenkor képes legyen a *célközönség* elvárásainak szem előtt tartásával fordítani. Ne szavakat, hanem üzenetet és hatást fordítson, és minden döntésében a célnyelvi kultúrához igazítás legyen a zsinórmértéke.

Szintén fontos az *elemzőkészség*. A részletekben való elmélyedés, az összehasonlítás és következtetések levonása a fordító munkájának szilárd alapkövei és a következetesség feltételül szolgálnak. Mint közvetítő tevékenység, a fordítás állandó analitikus hozzáállást követel meg.

Elengedhetetlen a *szövegértés* készsége. Anélkül, hogy a fordító teljes mértékben megértené, milyen tartalmat vagy hatást kell átültetnie, nem beszélhetünk működő fordításról. Ez nem pusztán megfelelő nyelvismeretet, hanem értelmezőkészséget is jelent.

Kiemelten fontos, hogy a műfordító helyén tudja látni saját és mások munkájának értékét. Önismeretet és mások munkája iránti alázatot, pozitív, de kritikus hozzáállást kíván meg a helyes *értékelés*. Az *ÉS*-ben megjelent tárcák többször említik a színvonalas, megbízható műfordításkritika hiányát mint a fiatal műfordító generációt eltántorító problémát.

A műfordítótól elvárható alapvető tudás a *műfajismeret*. Ez is erősíti egy másik kompetenciaelem, a képzettség fontosságát, hiszen a legalaposabb és legtudatosabb ismeretet a rendszeres képzés során sajátíthatja el a műfordító. Anélkül, hogy alaposan ismerné a műfaji jellemzőket és elvárásokat mind a forrás-, mind a céliródalom vonatkozásában, nem tud minőségi munkát végezni.

A megszerzett tudás és alkotói készségek birtoklása sem elégséges önmagában, ha nincsen a fordítónak *folyamatismerete*. Értenie kell a teljes szerkesztési, ellenőrzési és kiadási folyamatot, a kézirat leadásától a könyvesboltok polcain való megjelenésig ahhoz, hogy saját helyét tisztán lássa a nagy egészben. Így munkájának helyét és a többi szereplő feladatát, felelősségét is pontosan fogja látni a folyamat adott szakaszában. Ez a már említett önreflexió és helyes értékelés kialakításához is hozzásegíti.

Elvitathatatlan kompetenciaelem műfordítók esetében a *két nyelv*, a forrás- és célnyelv alapos ismerete. Ez az átlag nyelvhasználó ismeretein is túlmutatóan magába foglalja a különböző nyelvi változatok mélyreható ismeretét, valamint az anyanyelv alkotó, kreatív használatának képességét.

Kiegészítve az elvárt nyelvismeretet, a *két irodalmi kánon*, a forrás- és a céliródalom beható ismerete, a stílusjellemzők területén való jártasság is alapvetően elvárt a műfordítótól ahhoz, hogy magas színvonalon végezze munkáját.

5. Forrásanyag 3: *PETRA-E Referenciakeret*

5.1. Célkitűzései

A PETRA-E Referenciakeret megalkotói számára kiindulópontként a következő szempontok szolgáltak. A műfordító számára alapvetően fontos a jó képzés, majd ezt követően az idő hozza meg számára a kellő érettséget, hogy minőségi munkát végezhesen. Nincs egyetlen egyedül üdvözítő pályaut, változatos utakon lehet elérni a műfordító életút zenitjére. Szintén változatos válaszokat kapunk, ha a műfordításhoz szükséges alapvető tudást és készségeket szeretnénk feltérképezni. A projekt során főként európai, hosszú időre visszanyúló fordítói

hagyományokkal rendelkező irodalmi kontextusokat vizsgáltak, amelyek az idők folyamán eltérő oktatási rendszereket alakítottak ki.

A projekt célja alapvetően a fordításhoz szükséges készségek rendszerszerű feltérképezése, valamint azon lehetőségek vizsgálata volt, hogy e készségeket milyen módon lehet a műfordítói pálya során továbbfejleszteni, illetve átadni.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a referenciakeretet nyitott szisztémaként értelmezik, azaz csak lehetőségeket fogalmaz meg és nem elvárásokat. Nem célja sem a fordítók korlátozása, sem az egységesítése. Következtetéseit más és más módon lehet használni eltérő műfordítói kontextusokban, hiszen többféle, akár eltérő nézet is helyet kap benne. A referenciakeret a műfordítói munka minőségéről, a műfordítóktól elvárt készségekről és tudásról folytatott vitát hivatott elősegíteni.

A PETRA-E referenciakeret elsődleges célja megszólítani magukat a műfordítókat és a képzőintézményeket, mintegy tudatosítva bennük a műfordítás mint szakma, mint tevékenység és mint produktum kontextusait. Emellett elősegíti az oktatási és képzőintézmények programjainak egymással való összevetését és esetleges összehangolását is. Mind a már pályáját futó műfordító, mind a még csak erre készülő tanuló el tudja helyezni saját magát a keret által felvázolt rendszerben, és magára reflektálva tudatosíthatja, megtervezheti saját céljait és az ehhez vezető utakat.

5.2. A kompetencia elemei

A PETRA-E referenciakeret egy nyitott szerkezetű modell segítségével gyűjti össze a műfordításhoz szükséges kompetencia által magában foglalt tudásokat, készségeket és attitűdöket. Az ezen modellben alkalmazott kompetencia fogalmat az EN 15038 szabvány meghatározása alapján definiálja (CEN 2006). Egyúttal meghatározza az elsajátításukhoz vezető lépéseket és szinteket is, úgymint kezdő (LT1), haladó tanuló (LT2), pályakezdő hivatásos (LT3), haladó hivatásos (LT4) és szakértő (LT5).

Alkompetenciákat ad meg, amelyeket deskriptorok segítségével határoz meg. Ezek olyan tudás, készségek és attitűdök, amelyeket a műfordítónak az adott szinten birtokolnia kell. A konkrétan megfogalmazott és így a gyakorlatban is könnyen alkalmazható deskriptorok definiálják az egyes alkompetenciákat, amelyek együttese adja a műfordító kompetenciáját. Átlátható, ugyanakkor rugalmas szerkezeténél fogva tehát jól használható egyfajta tanulási pályamodellként is.

8 alkompetenciát különít el a modell:

- (1) Transzfer kompetencia, amely deskriptorai a forrásszövegek megértése, fordítási problémák felismerése, fordítási stratégiákban való jártasság, fordítási stratégiák alkalmazása, célnyelvi szövegek létrehozása és a fordítás megindokolása.
- (2) Nyelvi kompetencia, amely deskriptorai a forrásnyelvi kompetencia, célnyelvi kompetencia, irodalmi kompetencia és a nyelvi variáció.
- (3) Szöveges kompetencia, amely deskriptorai a szövegek elemzése, irodalmi műfajokban való jártasság, a forrásszöveg stílusjegyeiben való

jártasság, irodalmi technikák alkalmazása, stílusjegyeket tartalmazó célszövegek létrehozása és a szerkesztési ismeretek.

- (4) Heurisztikus kompetencia, amely deskriptorai a háttéranyag keresése, keresés az interneten, háttéranyag használata, forrásszövegek dokumentálása, szövegkiadások megkülönböztetése és a kritikai apparátus alkalmazása.
- (5) Irodalmi-kulturális kompetencia, amely deskriptorai a forrásnyelvi szöveg elhelyezkedése, a célnyelvi szöveg elhelyezkedése, a kultúraspecifikus elemek megértése, interkulturális készségek és intertextuális készségek.
- (6) Szakmai kompetencia, amely deskriptorai a szakmai szervezetek ismerete, kiadók ismerete, irodalmi pályázati alapok ismerete, anyagi, etikai és jogi szempontok ismerete, aktuális fordítási szemléletek ismerete, kapcsolatépítési készségek és a didaktikus készségek.
- (7) Evaluatív kompetencia, amely deskriptorai az evaluatív készségek, az értékelés típusainak megválasztása, fordítások összehasonlítása, a fordító szakmai képességeinek értékelése és az önreflexió.
- (8) Kutatási kompetencia, amely deskriptorai a kutatómódszertan és a fordítási technikák ismerete, a fordítás elméletének ismerete, tudományos készségek, valamint a fordítástudomány elméleti rendszereinek ismerete.

6. Összegzés

Ha áttekintjük a 40 évvel ezelőtti időszak magyarországi műfordítási kontextusában megadott kompetenciaelemeket és összevetjük ezeket a 2010-es évek derekán európai műfordítói kontextusban elvégzett felmérés, majd az ennek nyomán megszületett referenciakeret által meghatározott kompetenciaelemekkel, látjuk, hogy nagymértékű az egyezés. Azaz azon tudás, készségek és attitűdök, amelyeket a munkáját magas színvonalon végző, a célnyelvi olvasókörzöntség elvárásaihoz igazodó, valamint az irodalmi közélet által is befogadott műfordítótól elvárnak (Parkko 2012), nem változott meg gyökeresen az elmúlt évtizedek során. Annak ellenére sem, hogy éppen az elmúlt, jelen tanulmányban is vizsgált négy évtized alatt forradalmian változott meg az információ- és tapasztalatszerzés, valamint a tudásgenerálás módja az egész világon.

Találunk azonban eltéréseket is a két időszak vonatkozásában. Az egyetlen a PETRA modellben meghatározott alkompetencia, amely nem jelenik meg a 40 évvel ezelőtti diskurzusban, az a kutatási alkompetencia. Ha ennek deskriptorait részleteiben nézzük, a fordítási technikák ismerete talán az egyetlen, amely akkor is elvárt volt a műfordítótól, azonban ezeket kevésbé rendszeres képzés keretében ismerhette meg, mint inkább mester-tanítvány viszonylatban vagy közös műhelymunkák során. A kutatómódszertan, a fordítási elméletek ismerete, a tudományos készségek, valamint a fordítástudomány elméleti rendszereinek ismerete egyáltalán nem jelenik meg. Mára viszont a fordítástudomány mint önálló tudományág befogadásával, valamint az ehhez kötődő rendszeres

kutatási tevékenység megindulásával, illetve az egyetemi szintű, intézményesített fordítóképzés megjelenésével már egy önálló alkompetencia helyét érdemelte ki. Természetesen a PETRA-E referenciakeret nyitott és rugalmasan értelmezendő modellje ezt nem mint elengedhetetlen alkompetenciát adja meg, hanem mint olyat, amelyet az adott műfordítónak vagy műfordító-hallgatónak figyelembe kell vennie és eldöntenie, életpályája során mekkora mértékben lesz ezen ismeretekre szüksége. Eszerint választ és értékkel, teszi mérlegre saját céljait is.

Természetesen a fordító- és ezzel párhuzamosan most már a műfordítóképzések elterjedésével fontos elem lett az egységes, mindenki által osztott és továbbadott tudás, elméleti keret. Ez a műfordításkritika egységesedését és megbízhatóbb, kiszámíthatóbb színvonalát is előrevetíti, amely problémát hangsúlyozottan jelezték az *ÉS* tárcaírói a 40 évvel ezelőtti diskurzusban.

Ha azonban megnézzük, hogy mely kompetenciaelemek nincsenek jelen a PETRA-E modellben, amelyek viszont fontos részét képezték a 40 évvel ezelőtti elvárásoknak, akkor három ilyen attitűdöt találunk: kitartás, felelősség és megbízhatóság. Az akkori diskurzuscsoportok közül a tudásra és készségekre vonatkozó elemek – műveltség, képzettség, célközönség, elemzés, szövegértés, értékelés, műfajismeret, folyamatismeret, két nyelv, két irodalom – mind jelen vannak a 21. század elején felállított referenciakeretben is, jelentőségüket nem veszítve. Azonban az inkább az attitűdök közé sorolható elemek közül – kitartás, önreflexió, misszió, motiváltság, alkotás, felelősség, kooperáció, kezdeményezés, megbízhatóság – három kimaradt a projekt alkotta modellből. A vizsgált referenciakeret nem emeli ki egyértelműen a kitartás, a felelősség és a megbízhatóság fontosságát. A kitartás elmaradása talán magyarázható azzal, hogy napjainkra a fordítói munka eszköztára – úgy konkrét technikai eszközeit tekintve, mint az ismeretekhez való hozzáférés tekintetében – olyan irányba fejlődött, amely lerövidíti a fordítási folyamat idejét. Kevésbé jelenik meg így a kitartás mint attitűd, amely az 1970-es évek magyarországi diskurzusában még fontos elemként szerepelt. A megbízhatóság és a felelősség össze is kapcsolható attitűdök, amelyek véleményem szerint helyet kell, hogy kapjanak napjaink műfordítói szakmájában is.

A PETRA-E referenciakeret célkitűzéseinél és nyitott szerkezeténél fogva azonban éppen olyan típusú modell, amely állandóan alakul, formálódik és várja újabb kompetenciaelemek, deskriptorok hozzáadását is. Úgy vélem, a modell megalkotása sok, a jelen tanulmányban elemzett, a 40 évvel ezelőtti diskurzus által felvetett kérdést válaszol meg és ad egy olyan rendszerezett kompetenciaelem-listát, amely úgy a képzőintézmények, mint a műfordításkritika, és nem utolsósorban maguk a műfordítók számára nyújthat fogódzót. Szintén fontos kiemelni, hogy a fordítástudományi kutatások következtetései és fókuszpontjai is illeszkednek a referenciakeretben rendszerezett elemekkel (Orozco és Albir, 2002; Lőrincz 2007; Pusztai-Varga 2008; Jones 2011; Kahrizsangi és Haddadi 2017; Percec és Pungă 2017). Ereje és alkalmazhatósága mindenképpen abban is rejlik, hogy több európai országot és annak fordítási hagyományát felölelő konszenzusos modell született meg, amely törekvéseiben mindenképpen a közös hangok és hangsúlyok megtalálására irányul.

Irodalom

- CEN 2006. EN 15038. Translation Services – Service Requirements.
- Jones, F. R. 2011. *Poetry Translating as Expert Action*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kahrizsangi, A. A. S., Haddadi, M. H. 2017. An Inquiry into the Challenges of Literary Translation to Improve Literary Translation Competence with Reference to an Anecdote by Heinrich von Kleist. *Journal of Education and Learning* Vol. 6. No. 3. 350–357.
- Klaudy K. 2006. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Lőrincz J. 2007. *Kultúrák párbeszéde*. Eger: Linceum Kiadó.
- Orozco, M., Albir, A. H. 2002. Measuring Translation Competence Acquisition. *Meta* Vol. XLVII. No. 3. 375–402.
- Parkko, T. 2012. *Runouden ilmiöitä*. Helsinki: Avain.
- Percec, D., Pungă, L. 2017. Developing Literary Translators' Competence. A Multi-leveled Approach. *Romanian Journal of English Studies* Vol. 14. No. 1. 122–131.
- Pusztai-Varga I. 2008. Műfordítók mint kulturális brókerek. Egy terminus útja a kultúratudatástól a műfordításig. *Fordítástudomány* 10. évf. 2. szám. 39–47.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Források - időrendben

- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében: Szentkuthy Miklósnál. *Élet és irodalom* XIX. évf. 2. szám
- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében: Bartos Tibornál. Magyarul nem lehet angolul beszélni. *Élet és irodalom* XIX. évf. 5. szám
- Bart I. 1975. Kihaló mesterség: vita a műfordítók gondjairól. *Élet és irodalom* XIX. évf. 6. szám
- Benyhe J. 1975. Vita a műfordítókról: A fordító bére. *Élet és irodalom* XIX. évf. 7. szám
- Domokos J. 1975. Vita a műfordítókról: Ami nélkül nincs könyv. *Élet és irodalom* XIX. évf. 7. szám
- Mezey K. 1975. Vita a műfordítókról: Ok és okozat. *Élet és irodalom* XIX. évf. 8. szám
- E. Fehér P. 1975. Vita a műfordítókról: A magyar irodalom érdeke. *Élet és irodalom* XIX. évf. 8. szám
- Orbán O. 1975. Vita a műfordítókról: Arcunk a tükörben. *Élet és irodalom* XIX. évf. 9. szám
- Ódor L. 1975. Vita a műfordítókról: Az utánpótlás „gondja”. *Élet és irodalom* XIX. évf. 9. szám
- Világhy J. 1975. Vita a műfordítókról: A kapun kívül. *Élet és irodalom* XIX. évf. 9. szám
- Szabó Gy. 1975. Vita a műfordítókról: A drámafordító taxiórája. *Élet és irodalom* XIX. évf. 9. szám
- Rákos S. 1975. Vita a műfordítókról: Közbeszólás. *Élet és irodalom* XIX. évf. 10. szám
- Antal L. 1975. Vita a műfordítókról: A szerkesztők védelmében. *Élet és irodalom* XIX. évf. 10. szám
- Kolozsvári Papp L. 1975. Vita a műfordítókról: A kapuk nyitva állnak. *Élet és irodalom* XIX. évf. 10. szám

- Tímár I. 1975. A műfordító jogai és lehetőségei. Egy vita lezárul. *Élet és irodalom* XIX. évf. 11. szám
- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében. Szabó Edénél. Ihlet ötszáz oldalra. *Élet és irodalom* XIX. évf. 12. szám
- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében: Bányay Geyzánál. Valamennyien hamisítunk. *Élet és irodalom* XIX. évf. 20. szám
- Bart I. 1975. Műfordítók műhelyében. Vajda Miklósnál. Senki sem születik műfordítóknak. *Élet és irodalom* XIX. évf. 32. szám
- Pap É. 2017. Fordítás egykor és ma. Elhangzott: *Kaukovertailuja / Kaugvõrdlusi – Magyar–balti finn nyelvi és kulturális összehasonlítások 2017*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest 2017. május 29.
- PETRA-E Referenciakeret <https://petra-educationframework.eu/hu/> Letöltve: 2018. április 30.

Jean-Paul Vinay és Jean Darbelnet öröksége

Mány Dániel

E-mail: manydaniel91@gmail.com

Ahogy címe is elárulja, az 1958-ban megjelent *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction* elsősorban nem fordítástudomány, hanem komparatív stilsztika. Mégis a fordításelmélet klasszikusaként tartjuk számon. A fordítást oktató szerzők olyan terminusokat definiáltak, és olyan általános törvényszerűségeket fogalmaztak meg, melyek napjainkban is hasznosak, értékesek a gyakorló fordítók munkájában. Számos könyv született, amely az angol és a francia nyelv mély összehasonlítására törekszik, ezért ebben a tanulmányban a SCFA tartalmát röviden ismertetem, de elsősorban azokra a megállapításokra és észrevételekre összpontosítok, amelyeket a fordítástudomány a mai napig is kifejezetten a szerzőpáros nevéhez köt.

Bár mindketten Párizsban születtek és jártak egyetemre, Jean-Paul Vinay és Jean Darbelnet munkásságának jelentősebb része talán nem Franciaországhoz kötődik. A Sorbonne mindkettőjük számára egyetemi pályafutásuk kezdete volt, később azonban angol nyelverületen szereztek tudományos fokozatot. Vinay 1996-ig a ma már *META* néven ismert *Journal des traducteurs (Association canadienne des traducteurs diplômés)* vezető szerkesztője volt. Életüket elsősorban nyelvoktatásnak, fordításnak és stilsztikának szentelték.

Könyvük előszavában a két nyelvész a New Yorkból Montréalba tartó autópályán haladva az útjelző táblákat tanulmányozza. Ahogy a kanadai határhoz érnek, megjelennek a francia nyelvű útjelző táblák, de franciaságukat szerzőink furcsának találják. Nyilván szó szerint fordították le őket angolból. Bár a helyszín önmagában nem tenné egyértelművé, melyik országban vannak, a stilsztika igen. Az angol nyelvből szó szerint franciára fordított kifejezések francia anyanyelvűek számára gyakran értelmezhetetlenek. Az angol *SLOW* helyes fordítása bizonyos kontextusban valóban lehetne a francia *LENTEMENT*. Ha azonban az a kérdés, mi jut eszébe egy francia sofőrnek ugyanabban a szituációban, ő valószínűleg a *RALENTIR*-t választaná. A *Stylistique comparée* rávilágít, hogy a fordításhoz szükséges két nyelv mély összehasonlítása, mert az összehasonlítás révén juthatunk el a célnyelvi ekvivalenshez, amelyet úgy kapunk meg, ha teljesen hasonló helyzetben szólaltatunk meg anyanyelvi beszélőket. A nyelvről B nyelvre való átváltás során ugyanazt a szituációt akarjuk leírni – ezt gyakran fordításnak hívjuk. Két különböző nyelvi szerkezetről van szó, de nemcsak a nyelvi szerkezetek különböznek, hanem más a szókészlet, a morfológia, de el-

sősorban nézőpont, a nyelv és a valóság viszonya (két kultúra, történelem, tradíciók). A történet Franciaországban ér véget, ahol 5000 kilométer után Vinay és Darbelnet elégedetten megállapítják, hogy az útjelző táblák szövegei végre valóban hűek az anyanyelvi beszélő, a szituáció igényeihez. A franciaországi útjelzéseken végre megjelennek a korábban hiányolt helyes fordítások.

$$\begin{array}{ccc}
 \text{S szituáció} & = & \text{S' szituáció} \\
 \uparrow & & \downarrow \\
 \text{FNY szöveg} & = & \text{CNY szöveg (Vinay és Darbelnet 1995: 5)}
 \end{array}$$

1. A könyv összefoglalása

A szerzők objektivitást keresnek a szubjektivitásban: a fordítás művészet, amely során a fordító számos jó megoldást, lehetőséget választhat, a szubjektív fordítói döntések elemzésekor azonban általános szabályokat, törvényszerűségeket állapíthatunk meg. Bár maga a könyv nem fordítástudomány, hanem komparatív stilisztika, nagy segítséget nyújt a fordítók munkájában, hiszen a fordítás nem elválasztható az összehasonlító stilisztikától: az összehasonlító stilisztika a fordításból kiindulva fogalmazza meg a szabályokat, a fordítók pedig a komparatív stilisztika szabályait alkalmazzák a helyes fordításhoz.

A SCFA négy fejezetre oszlik. Az első a fordító motivációját és az alapfogalmakat taglaló bevezetés. A szerzők elsősorban Ferdinand de Saussure (1916) és Charles Bally (1952) terminusaira és munkájára támaszkodnak az olyan terminusok tisztázásakor, mint jelölő (*signifiant*) és jelölt (*signifié*), értelem (*signification*) és jelentés (*sense*), langue és parole. Ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy a fordítástudomány mai álláspontja az értelmet és a jelentést illetően eltér Vinay és Darbelnet (1958) koncepciójától. A fordítás invariánsa nem a jelentés (*signification*), hanem az értelem (*sense*). A jelentést szűkíthetjük, bővíthetjük, összevonhatjuk, felbonthatjuk, kihagyhatjuk, betoldhatjuk, áthelyezhetjük, felcserélhetjük, tehát semmiképpen sem tekintjük változatlanoknak. Saussure (1916) fő művében szereplő szakszavak alkotják tehát a bevezetés és a modern nyelvtudomány máig élő szakszavait. Fő terminológiai újításai a szinkronia és diakronia bevezetése; a nyelv (*langue*), a beszéd (*parole*) és a nyelvezet (*langage*) megkülönböztetése; a jel (önkényessége), a jelölő és a jelölt fogalma; a szintagma; a fonéma; a kód; a szemiológia; a nyelvi rendszer (struktúra), az oppozíció fogalma.

A szerzők szerint minden tudománynál alapvető fontosságú annak alapegységeinek meghatározása. A fordítástudomány esetében ez a fordítási egység. A fordítók sokáig a szót tartották a fordítás legkisebb, tovább nem bontható egységének, a fordítás során azonban nem egymás utáni szólánolatokat fordítunk le, hanem gondolati, értelmi egységeket. A fordítási egységet különböző módon osztják fel a könyvben: az üzenetben betöltött szerepétől függően (funkcionális, szemantikai, dielaktikai, prozódiai), a szöveg szavaival meglévő kapcsolatától függően (egyszerű, felosztott, tördelt), a fordítási egységek és az egységekben lévő elemek kohéziója szerint (egyesítés, kollokációk, igés szerkezetek stb.). Mivel a

fordítási egységekkel azóta is sok kutató és fordító foglalkozik, és véleményem szerint elsősorban nem a fordítási egységeket kapcsolják Vinay és Darbelnet nevéhez, ezeknek részletesebb elemzésébe jelen tanulmányban nem bocsátkozom.

Vinay és Darbelnet (1958) gondolatai közül a fordítástudomány számára a **fordítási eljárások** (*les procédés techniques de la traduction*) a legjelentősebbek. Úgy gondolják, hogy a fordítás hét fő eljárásra osztható. Fentről lefelé haladva az eljárások egyre nehezebbek és összetettebbek. A fordítási eljárások az 1. táblázatban olvashatók (Vinay és Darbelnet 1958: 55).

1. táblázat: *Fordítási eljárások*

		<i>lexique</i>	<i>agencement</i>	<i>message</i>
<i>traduction directe</i>	emprunt	bulldozer (fr) fuselage (en)	science-fiction (fr) (pie) à la mode (en)	Five o'Clock Tea. (fr) Bon voyage (en)
	calque	économiquement faible (fr) Normal School (en)	Lutétia Palace (fr) Governor General (en)	Compliments de la Saison (fr) Take it or leave it (en)
	traduction littérale	encre (fr) ink (en)	L'encre est sur la table. (fr) The ink is on the table. (en)	Quelle heure est-il ? (fr) What time is it? (en)
<i>traduction oblique</i>	transposition	expéditeur (fr) from: (en)	Depuis la revalorisation du bois (fr) As timber becomes more valuable (en)	défense de fumer (fr) no smoking (en)
	modulation	peu profond (fr) shallow (en)	donnez un peu de votre sang (fr) give a pint of your blood (en)	complet (fr) no vacancies (en)
	équivalence	(milit.) la soupe (fr) Br. (milit.) tea (en)	comme un chien dans un jeu de quilles (fr) like a bull in a china shop (en)	château de cartes (fr) Hollow Triumph (en)
	adaptation	cyclisme (fr) Br. cricket (en) U.S. baseball (en)	en un clin d'œil (fr) before you could say Jack Robinson (en)	Bon appétit ! (fr) U.S. Hi! (en)

A szerzők szerint tehát a fordítási eljárások két nagy csoportra oszthatók, amelyek közül az első a közvetlen fordítási eljárás (*traduction directe*). Ebben az esetben nincs jelentős stilisztikai különbség az angol és a francia között. A közvetlen műveleteket további három alcsoportra bonthatjuk:

- kölcsönzés (*emprunt*). Hiányos lexika esetén (pl.: ismeretlen fogalom, technológiai vívmány, innováció) gyakran a kölcsönzés a legkézenfekvőbb módszer. A kölcsönzés kifejezetten szükségessé is válhat, ha éreztetni szeretnénk a forrásnyelvi kultúra jelenlétét. A kölcsönzéssel átvett szavak az idő folyamán teljes természetességgel épülnek be a nyelvbe. Ilyen

szavakként tartjuk számon a következőket: *party, tequila, dollár*. A *the coroner spoke* angol szegmens helyes fordítása lehet *le coroner prit la parole*, hiszen célszerűbb kölcsönzéssel átvenni az adott terminust, mint a francia történelemben keresni a történelmi, kulturális, célnyelvi „megfelelőt”.

- tükörfordítás (*calque*). Közvetlen fordítási eljárás, de akár a kölcsönzés altípusa is lehet, hiszen kölcsönzés után voltaképpen szó szerint fordítjuk az adott egységet. Erre példa az angol *compliments of the Season* és *science-fiction* mintákra létrehozott *Compliments de la saison* és *science-fiction*.
- szó szerinti fordítás (*traduction littérale*). Különösen gyakori akkor, ha ugyanazon nyelvcsalád nyelvei között fordítunk; vagy ha közös kulturális, metalingvisztikai elemek vannak a két nyelv, kultúra között. Szó szerinti fordítás során a szintaktikai funkciók változatlanok maradnak.

Az üzenet ekvivalenciája a szituációk hasonlóságán alapszik, és nem törvényszerű, hogy a célnyelvi beszélő ugyanúgy fejezze ki magát a célnyelven, mint ahogyan a forrásnyelvi beszélő kifejezi magát a forrásnyelven. Ezekben az esetekben nem elegendő a szótári alak, a közvetlen fordítási eljárások alkalmazása. Ha a közvetlen fordítási eljárások nem hoznak megfelelő eredményt, szükségessé válnak a közvetett fordítási eljárások (*procédés de traduction oblique*), amelyeket a következő alcsoportokra oszthatunk:

- szófajváltás (*transposition*). A szófajváltás intralingvális, nyelven belüli folyamat is lehet: *Il a annoncé qu'il reviendrait* vagy *il a annoncé son retour*. A grammatikai csere ebben az esetben akkor helyénvaló, ha az üzenet értelme nem változik. Ahogy az előző példa mutatja, a szófajváltási eljárás lehet fakultatív is. Ha azonban franciáról angolra fordítjuk a *dès qu'il se lève, dès son lever* egységeket, az egyetlen helyes angol megfelelő az *as soon as he gets up*. Franciáról angolra fordításkor az eljárás kötelező.
- nézőpontváltás (*modulation*). Ma már antonim vagy konverzív fordításként is emlegetett lexikai átváltás: a jelentések felcserélésének azon esete, ahol a forrásnyelvi jelentést a vele ellentétes célnyelvi jelentéssel cseréljük fel (Klaudy 2014: 126). A logikai kapcsolat maga az ellentétességen alapul. Ha a szó szerinti fordítás vagy a szófajváltás nem hoz megfelelő eredményt, mert a fordítás nem illik a célnyelv rendszerébe, a nézőpontváltás lehet a jó megoldás. Kötelező akkor, ha a nyelvhelyesség megkívánja (*the time when – le moment où*); fakultatív akkor, ha a használati gyakoriság, a nyelvi norma megkövetelik. Az előjelváltás egy nyelven belül is megvalósulhat, ez a klasszikus retorikában a litotészként ismert fogalom.
- teljes átalakítás (*équivalence*). Helyzetmondatok, frazeologizmusok, megszólítások, nevek, történelmi reáliák, onomatópiák fordításakor alkalmazott lexikai átváltás, amelyre a különböző stilisztikai és különböző szerkezetű egységek miatt van szükség. Ahogy Jakobson (1972: 427) mondja, a nyelvtudomány egyetlen nyelvi elemet sem értelmezhet anélkül, hogy lefordítaná ugyanakkor a nyelvi rendszernek más jeleire, vagy másik nyelvi rendszer jeleire. Azonosság a különbözőségben, ez a nyelv fő problémája, és a nyelvészet kulcskérdése. Hiába akarnánk szó szerint lefordítani a francia *il pleut*

des ondes frazémát, amelynek helyes megfelelője teljes átalakítással angolul *it is raining cats and dogs*.

- (pragmatikai) adaptáció (*adaptation*). Előfordul, hogy a forrásnyelven leírt szituáció a célnyelven nem létezik. Különösen gyakori filmek, könyvek címei esetén. Angliában például nem ismeretlen jelenség, hogy az apa szájon csókolja a lányát, Franciaországban azonban ez ütközik a társadalmi normákkal. Éppen ezért a *he kissed his daughter on the mouth* helyes fordítása ebben az esetben *il serra tendrement sa fille dans ses bras*.

Fontos megjegyezni, hogy egy fordítandó egység helyes fordítása nem jelenti azt, hogy a fordító csak egyetlen fordítási eljárást alkalmazott. Az angol *private* ajtófelirat helyes fordítása *défense d'entrer*. Ebben az esetben egyszerre beszélünk szófajváltásról (melléknévből főnévi szerkezet), nézőpontváltásról (állításból figyelmeztetés) és teljes átalakításról (a szituciót fordítottuk le, nem közvetlenül az adott kifejezést).

Fordítást oktató tanárokként Vinay és Darbelnet számos hasznos módszertani javaslatot adnak fordítóknak és hallgatóknak. Kiemelik, hogy kardinális fontosságú a nyelvismeret mellett az általános műveltség, a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúrához tartozó aktualitások, kulturális, történelmi tények ismerete, a párhuzamos szövegek összevetése, a jó szövegértés.

A második fejezetet a szerzők lexikai megközelítésnek szentelik, melyen belül összehasonlítják a két nyelv elvont és konkrét megközelítését, a szakszavakat és a köznyelvi szavakat, az igeragozást, a lexikai aspektusokat (duratív, punktuális, inchoatív, iteratív, habituális, graduális, perfektív, kollektív, stb.), az ok-okozati viszonyokat.

A harmadik fejezet grammatikai összefoglalót ad a szófajváltásról, a szófajok stilisztikai összehasonlításáról (pl.: a francia főnév és nominális szerkezet predominanciája), az igének és a cselekvés folyamatának hasonlóságairól és különbségeiről (pl.: konkretizálás, betoldás, grammatikai csere), a francia nyelvtani nem és természetes nem fordításának problémáiról, a nyelvtani szám fordításának nehézségeiről, az igeidők rendszeréről, az igealakokról, az igemódookról, az igeaspektusról.

A negyedik fejezet az üzenettel foglalkozik: betoldás és kihagyás, hamis barátok, a tegeződés és a magázódás különbségei, szórend és tematikai struktúra, aktuális tagolás, teljes átalakítás, reáliák, elliptikus szerkezetek, pragmatikai adaptáció és metalingvisztika, mértékegységek, szokások, társadalmi élet.

2. A könyv utóélete

Az első fejezetben bemutatott fordítási eljárások mellett Vinay és Darbelnet nevéhez fűződik a fordítástudomány egyik kedvelt kutatási témája, az explicitáció. Bár szisztematikus kutatásokat először Shoshana Blum-Kulka (1986) végzett ezen a területen, az *explicitáció* és az *implicitáció* terminusokat a SCFA-ban láthatjuk először. Robin (2014: 39) fordításában Vinay és Darbelnet (1995: 342) szerint „az explicitáció olyan művelet, amelynek során a fordító explicit

módon fejez ki valamit a célnyelven, ami a forrásnyelven implicit maradt, mivel az információ a forrásnyelvi kontextusból, illetve az adott szituációból kikövetkeztethető”. Klaudy (1999) kiterjesztette ezt az értelmezést, és nemcsak a tudatos döntéseken alapuló fordítói technikaként értelmezte az explicitációt, hanem idesorolta a fordításban részt vevő nyelvpárok közötti rendszerbeli különbségeket is. Így tehát megkülönböztet nyelvspecifikus, illetve nem nyelvspecifikus jelenségeket is, melyeket az alábbi négy fő kategóriába sorolja: kötelező, fakultatív, fordítás-specifikus, pragmatikai.

Bár a szerzők által javasolt definíciók és észrevételek változtak, Vinay és Darbelnet (1958) mégis számos kutatás és elméleti kérdés, hipotézis alapját fektették le. Felismerték, hogy a fordításnak a „művészetéről” szisztematikus objektivitásra kell áttérnie a fordítás oktatásában. Két nyelv stilisztikai összehasonlítása szükséges a fordítási eljárások részleges automatizálásához. Munkájuk fontosságát az is mutatja, hogy az SCFA mintájára Malblanc hasonló összehasonlítást végzett angol–német, Scavée és Intravaia pedig francia–olasz viszonylatban (Devilla 2010: 111).

Guidère kiemeli, hogy Vinay és Darbelnet felismerik: a fordítási egység (*unité de traduction*) nem a szó (Guidère 2010: 44–45), amely egyébként a nyelvtudomány üres kategóriája. Ez a felfogás önmagában is problémát okoz, hiszen ha számításba vesszük, hogy az írott nyelvben a kötőjelek használata gyakran nem szabályszerű (pl.: *porte-monnaie*, *portefeuille*); és hogy a beszélt francia nyelvben a francia szavégek a hangkötés (*liaison*) következtében nem mindig nyilvánvalók, akkor felmerül a kérdés, hogy mit tekintünk a szó elejének vagy végének. Larose szerint az egyik nyelv egységeit nem a másik nyelv egységeivel fordítjuk, hanem, ahogy Jakobson (1972) megállapítja, az egyik nyelv üzenetét a másik nyelv üzenetével fordítjuk (Larose 1989: 26). Guidère (2010) szerint inkább szemiotikai egységről (*unité sémiotique*) vagy szemiotémáról beszélünk (*sémiotème*), mintsem fordítási egységről. Vinay és Darbelnet (1958) számára az alábbi elnevezések egymás szinonimái: gondolati egység (*unité de pensée*), lexikológiai egység (*unité lexicologique*) és fordítási egység (*unité de traduction*).

Vinay és Darbelnet (1958) könyve nagy előrelépést jelent: tudományos státuszt igyekeznek biztosítani a fordításelméletnek, a fordítás eredményét és folyamatát magyarázó elméleti modelleket alkotnak. Két nyelv mély összehasonlítása lehetőséget ad arra, hogy a fordítók és a hallgatók tökéletesítsék nyelvtudásukat. Ez azonban csak a *langue*, a *parole* szintjén nem lehetséges. Írásuk ugyancsak hasznosnak bizonyult az '50-es évek általános nyelvészetében, mely elsősorban az adott nyelvi rendszer strukturális tanulmányozására koncentrált. A nyelvpár mély tanulmányozásával gazdagították az általános nyelvészetet is. Lehetőséget biztosítottak ezen felül, hogy a fordításról való gondolkodás, reflexiók és önreflexiók a fordítók és a fordítást kutatók munkájának részévé váljanak, megkönnyítve a fordítók és a fordítást kutatók kommunikációját. Ha a fordítás eredményeképpen kapott célnyelvi szöveget a fordítás eredményének tekintjük, akkor a szerzők által ismertetett hét fordítási eljárás ennek az eredménynek a retrospektív leírása, amelynek ismeretében a fordítók a fordítás során tudatosan javíthatják képességeiket, kompetenciájukat, fordításaikat (Raková 2014).

Egyesek szerint a szerzőknek kellett volna foglalkozni a nemfordítás (*non-traduction, traduction/équivalence zéro*) kérdésével, a hiba jelenségével (Raková 2014); mások szerint azonban a fordítási hiba és a félrefordítás nem tartozik a fordítástudomány kutatási területéhez. A SCFA inkább két nyelvi rendszert hasonlít össze, mintsem két különböző kultúra saját nyelven szerkesztett szövegeit. Bár a szerzők kiemelik, hogy a fordítás szubjektív, tehát gyakran több helyes megoldás is lehetséges, példáik sokaságában mégis mindig csupán egy ekvivalenst említenek más szöveggörnyezetben, más közönségnek szánt megoldások kárára. Csúpan marginálisan említik a kultúrákat, és inkább a nyelvekre koncentrálnak (Raková 2014).

Larose (1989) szerint a SCFA a fordítástudomány egyik legmeghatározóbb írása. A két nyelvész a fordítást is a nyelvészethez sorolja, de megközelítésüket kiegészítik a retorikával, a pszichológiával és a stilsztikával. A *Méthode de traduction* találó elnevezés, hiszen valódi, általános elveket fogalmaznak meg, ami az '50-es években innovációnak számított. Robert Larose (1989) *Théories contemporaines de la traduction* című művében egyébként részletesen elemzi az 1960 és 1980 között írt fordítással foglalkozó publikációkat, a fordítás olyan világhírű képviselőit, mint Vinay és Darbelnet, Catford, Nida, Mounin, Delisle (Larose 1989).

Hélène Chuquet és Michel Paillard 1987-ben kiadott *Approche linguistique des problèmes de traduction* című művükben röviden bemutatják a SCFA-ban ismertetett fordítási eljárásokat, és egy-egy külön fejezetet szentelnek az általuk legfontosabbnak tartottaknak: a szófajváltásnak (*transposition*) és a nézőpontváltásnak (*modulation*). Henri Van Hoof *Traduire l'anglais* című 1989-es kiadásában 57 oldalon keresztül ismereteti Vinay és Darbelnet (1958) javaslatát, Françoise Vreck (1992) *ABC de la version anglaise* művében szintén a szerzőpáros munkájából kiindulva mutatja be a 75. és a 108. oldalak között többek között a szófajváltást és a nézőpontváltást

Michel Ballard (2006) szerint Vinay és Darbelnet (1958) fordítási eljárásai jó kiindulópontnak számítanak, nem nevezhetjük őket azonban a fordítási eljárásoknak. A fordítás folyamata sokkal bonyolultabb annál, minthogy hét eljárásra le tudnánk szűkíteni őket. Gérard Hardin és Cynthia Picot (1990) már tíz eljárásról ír, melyek elnevezése is eltér: *traduction directe* helyett a *faux procédé*, *traduction oblique* helyett a *procédé créateurs megnevezést* javasolják. Utóbbit pedig kiegészítik az *étoffement*, *réduction* és *recomposition* folyamataival (Ballard 2006). Megjegyzendő, hogy az *étoffement* Vinay és Darbelnet (1958) könyvében is szerepel, csak nem a fordítási eljárások táblázatában.

Ballard (2006) szerint az első terminológiai probléma, hogy a két fő részre osztott eljárásokból az elsőt *traduction directe ou littérale* elnevezéssel mutatják be, ugyanakkor ennek a főcsoportnak az harmadik alcsoportja ugyanúgy a *traduction littérale* nevet viseli. Ezt Gémar (2002) szerint az *équivalence formelle* és az *équivalence fonctionnelle* terminusokkal lehet jól visszaadni. A *transposition* terminus helyett a *recatégorisation* terminust javasolja, melyen belül külön csoportot képezhet a gyakori nominalizációs folyamat. Az *équivalence* és *adaptation* közötti különbség véleménye szerint nem teljesen világos, és az ekvivalenciát egyébként sem fordítási eljárásnak tekintjük, hanem a fordítás feltételének. Ebben az érte-

lemben pedig minden fordítás ekvivalens. Ballard (2006) szerint a *modulation* is elnagyolt elnevezés, amely helyett praktikusabb lenne a *paradigme de désignation*. Newmark (1988) ezzel szemben éppen az *adaptation* terminus helyett javasolja a *cultural equivalent* megnevezést. Chesterman (1989) szerint az *équivalence* helyes megnevezése *total syntagmatic change*, melyet Pym (2014) szerint a *correspondence* terminus fed le a legjobban. Ladmiral (1979) szerint az *équivalence* inkább *modulation lexicalisée*, mert az *équivalence* minden fordítási folyamat követelménye. Az *adaptation* szerinte sem tekinthető fordításnak.

Pym (2014) szerint a SCFA bizonyos tekintetben túlmutat a nyelvészeti összehasonlításon, hiszen rejtett politikai üzenete van. Véleménye szerint a semlegesnek tűnő leírások, az ártalmatlannak tűnő taxonómia, a hagyományos példamondatok mögött komoly mondanivaló bújhat meg. Ennek megértéséhez kulcsfontosságú példa a korábban említett angol *Slow* és francia megfelelője, a *Ralentir*. Beszélhetünk-e azonban rossz fordításról, ha a kanadai útjelző táblákon nem a „tisza”, Franciaországban megszokott, nem fordítás eredményeképpen keletkezett jeleket olvassuk? Nevezhetjük-e egyáltalán ezeket a jelzéseket fordításnak? Nem igazán. Nyelvi jelekről van szó, de az sem bizonyos, hogy egyik vagy másik nyelv a fordítási folyamat forrás- vagy célnyelveként szolgált, amikor a táblák szövegét megfogalmazták. Más országok, intézmények, hatóságok másképpen fejezhetik ki ugyanazt a jelenséget. A komparatív retorikai példákat fordításokként mutatják be, de ezeket a példákat nem fordítók hozták létre, ezért még inkább veszélyes „tökéletes fordításról” beszélni. Ki vagy mi dönti el, hogy a fordítás tökéletes?

Vinay és Darbelnet (1958) szerint egyes útjelző táblák kormányhivatalok által megfogalmazott szövegei egy francia számára kevéssé hivatalosak, inkább kedveskedők. Az angol nyelvű útjelző táblákon sem mindig a könyvben bemutatott *Slow* jelzés szerepel (pl.: *Drive slowly*, *Slow down*). Angolul és franciául sem csak egyféleképpen hívhatjuk fel a sofőrök figyelmét az autós közlekedési szabályokra. A Párizsban született szerzők azt sugallják, hogy a gyarmatosítás anyaországának francia nyelve felsőbbrendű a kanadai franciához képest. Úgy gondolják, hogy akkor tudunk megfelelően összehasonlítani két szegmenst, két „ekvivalenst”, ha ugyanabban a helyzetben, „ugyanabban a valóságban” szó-laltatunk meg egy egynyelvű beszélőt (*monolingual brain*). Pym (2014) szerint azonban senki sem tekinthető tökéletes egynyelvű beszélőnek, hiszen életünk során folyamatosan találkozunk egy vagy több nyelv különböző változataival. Úgy gondolja, a kifejezés inkább egy idealista illúzió, amelyben egy megfogalmazásmód, egy hatalom dominál: a párizsi. Ugyanaz a valóság két eltérő kultúrában pedig nemigen létezik. Pym (2014) tehát úgy gondolja, Vinay és Darbelnet (1958) nem magyarázatokkal, sokkal inkább értékítélettel szolgálnak. Amikor a szerzők azt hangsúlyozzák, hogy a folyamatosan két nyelvel kapcsolatban lévő beszélők előbb-utóbb egyiket sem fogják helyesen használni, valójában azt sugallják, hogy a québeci francia ajkú lakosságnak úgy kellene beszélnie, mint a franciaországiaknak, vagyis mint a két francia nyelvésznek. Így válik a különböző kifejezésmód értékítéletté. Nem beszélhetünk továbbá ekvivalenciáról sem, hiszen a szerzők nem definiálják, mit értenek könyvük bevezetésben *ekvivalencia* alatt.

A SCFA-t 1960-ban átdolgozták, majd újra kiadták 1968-ban, 1972-ben, 1977-ben és 1984-ben. Angolra 1995-ben fordította le Juan C. Sager és M. J. Hamel. A fent leírtakból látszik, hogy Vinay és Darbelnet számos negatív és pozitív kritikát kapott. A fordítástudomány a mű megjelenése óta rengeteget fejlődött, és ma már tudjuk, hogy hét eljárással nem tudjuk lefedni az összes műveletet, amelyeket a fordítók tudatosan és nem tudatosan használnak, amikor áttérnek forrásnyelvről a célnyelvre. Nem vonható azonban kétségbe, hogy a szerzők felismerték: fontos feladat a fordítási, átváltási tapasztalatok összegyűjtése, feldolgozása, tipizálása, magyarázata és hasznosítása.

Irodalom

- Ballard, M. 2006. A propos des procédés de traduction, traduire ou vouloir garder un peu de la poussière d'or. *Palimpsestes*. Hors série. 113–130.
- Bally, C. 1952. *Le langage et la vie*. Troisième édition. Genève: Droz.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J. Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition*. Tübingen: Narr. 17–35.
- Chesterman, A. (ed.) 1989. *Readings in Translation Theory*. Helsinki: Oy Finn Lecture Ab.
- Chuquet, H., Paillard, M. 1987. *Approche linguistique des problèmes de traduction*. Paris: Ophrys.
- Devilla, L. 2010. Théories de la traduction et dichotomies traductologiques. *Annali della Facoltà di Lingue e Letterature Straniere di Sassari* Vol. 7 . 109–130.
- Gémar, J.-C. 2002. Le plus et le moins-disant culturel du texte juridique. *Langue, culture et équivalence. Meta* Vol. 47. No. 2. 163–176.
- Guidère, M. 2010. *Introduction à la traductologie. Penser la traduction : hier, aujourd'hui, demain*. Paris: De Boeck.
- Hardin, G., Picot, C. 1990. *Translate: initiation à la pratique de la traduction*. Paris: Dunod.
- Jakobson, R. 1972. *Hang – jel – vers*. Budapest: Gondolat.
- Klaudy K. 1999. Az explicitációs hipotézisről. *Fordítástudomány*. 2. évf. 1. szám. 5–22.
- Klaudy K. 2014. *Bevezetés a fordítás gyakorlatába. Angol, német, orosz fordítástechnikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Ladmiral, J.-R. 1979. *Traduire: théorèmes pour la traduction*. Paris: Payot.
- Larose, R. 1989. *Théories contemporaines de la traduction*. Québec: Presses de l'Université du Québec.
- Newmark, P. 1988. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
- Pym, A. 2014. *Vinay and Darbelnet and the politics of translation solutions*. Tarragone: Universitat Rovira i Virgili.
- Raková, Z. 2014. *Les théories de la traduction*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Robin E. 2014. *Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben. Doktori disszertáció*. Budapest: ELTE.
- Saussure, F. 1916. *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Van Hoof, H. 1989. *Traduire l'anglais*. Paris: Duculot.
- Vinay, J.-P., Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. London-Toronto-Paris: Didier.
- Vinay, J.-P., Darbelnet, J. 1995. *Comparative Stylistics of French and English. A methodology for Translation*. Amsterdam: Benjamins.
- Vreck, F. 1992. *ABC de la version anglaise*. Paris: Longman France.

Műfordítás – Műdalok – Dalművek **(Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem,** **2016. november 10.)**

Bodnár Gábor és Horváth Ildikó

E-mail: bodnar.gabor@btk.elte.hu, horvath.ildiko@btk.elte.hu

Zene- és fordítástudományi szempontból egyaránt nagy jelentőségű rendezvényre került sor az ELTE Bölcsészettudományi Karának Kodály termében (Trefort-kert, F épület, Zenei Tanszék). A *Műfordítás – Műdalok – Dalművek* elnevezésű konferencia ugyanis elsőként tett kísérletet arra, hogy hallgatói átfogó ismereteket szerezhessenek a vokális művek speciális, egyben sok félreértésre, szakmai anomáliára alkalmas részéről, a szövegek fordítási problémáiról – ezért az esemény, a szervezők által készített előzetes ismertetőt idézve, valóban egyfajta „kedvcsináló” jelleget képviselt.

Zenei részről Bodnár Gábor kiemelte, „kezdőlépésben” gondolkozott, ami egyben együttműködési felhívás, hiszen a szöveg-zene koherencia kérdéseit érintő témakörök rendszeres, kétoldalú szakmai konzultációt, egyeztetést igényelnének. A zenei szakemberek közül ezért felkért olyan előadót, aki az operák világában tájékozott (ezen belül az operaszövegek fordításával foglalkozik), de a Bölcsészkar oktatóiból is úgy válogatott, hogy a kórusművek és a dalok szakértőinek beszámolója mellett zeneesztétikai indíttatású előadás is elhangozhasson, egy „történelminek” számító fordítói kísérletről. Mivel azonban fontosnak tartja a fordítástudomány ezirányú álláspontjának megismerését is – hiszen a zenész hallgatók számára lényeges a fordítói ekvivalencia fogalmának, illetve a versfordítás kulturális vonatkozásainak tanulmányozása –, nagyra értékeli, hogy ilyen témájú előadások szintén helyet kaphattak a programban.

Fordítástudományi szempontból Horváth Ildikó kiemelte, hogy a fordítástudomány és a zenetudomány kapcsolódási pontját a különböző zenei műfajokban, úgymint opera, operett, musical, műdalok, popzene, népdalok stb. énekelte fordított szövegek vizsgálata adja. A zene és fordítás kutatása során az egyik legnagyobb kihívást az jelenti, hogy az multidiszciplináris megközelítést igényel, hiszen a zenetudomány gyakorlóit nem feltétlenül ismerik a fordítástudomány fogalmait, eszközeit; a fordítástudománnyal foglalkozó kutatók pedig jellemzően a szövegre koncentrálnak (Susam-Sarajeva 2008: 187). Mateo (2001) szerint interdiszciplináris kutatásra van szükség, hiszen nyelvi, zenei, technikai, szociokulturális, politikai, történelmi és gazdasági szempontokat is figyelembe kell venni (Mateo 2001: 32). Ebben a kontextusban a szöveg és a zene viszonya igen izgalmas kérdéseket vet föl.

A konferencia első részében három előadás hangzott el. Horváth Ildikó (ELTE BTK, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék) rávilágított, hogy a zene és a fordítás fordítástudományi relevanciája abból következik, hogy a fordított vokális művek esetében a „jelentés” alapja nem csupán a szöveg. Az opera példája jól mutatja, hogy az multidimenziós művészet, amelyet a nyelv, a zene és az előadásmód szemiotikai komplexitása jellemez. Mindez olyan jelentést generál, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a fordítói döntéshozatal folyamata során (Mateo 2014: 328). A fordítástudományi szakirodalomban továbbá visszatérő kérdés, hogy szükséges-e, érdemes-s egyáltalán fordítani a műdalokat, dalműveket. Gorlée (1997) szerint az operafordítás mellett és ellen szóló érveket már több mint másfél évszázada hallunk. Azonban arra kérdésre, hogy vajon az opera a fordítás során veszít-e esztétikai funkcióiból, még nem született válasz. Sokan gondolják úgy, hogy nincs is rá szükség, mivel a fordított (és az eredeti) szöveg az éneklés általi torzítások miatt gyakran érthetetlen. Az elméleti nehézségek ellenére a gyakorlatban hivatásos librettófordítók igenis fordítanak operákat. Az ő feladatuk, hogy az opera forrásnyelvi szövegét énekelhető és előadható célnyelvi szövegre fordítsák le (Gorlée 1997: 244). Mint minden fordított szöveg esetében, itt is a minőség a döntő érv. Ahogy Gorlée fogalmaz, a jól lefordított librettó emeli az operaelőadás színvonalát (Gorlée 1997: 265).

Csákovics Lajos *Hogyan szóljon magyarul? – Személyes gondolatok és tapasztalatok az operaszövegek fordításáról* című előadásában – jelezve, hogy nincs általánosan elfogadott iránymutatás az operaszövegek műfordítását illetően – saját élményeiről számolt be, a műkedvelő kezdetektől a professzionális fordítói munkásságáig. Nézete szerint a műfordítás e téren „fából vaskarika”, hiszen egy fordított szöveg sosem lehet azonos vagy egyenértékű az eredetivel, ezt nem is szabad számon kérni. Ezért, Fischer Sándor iránymutatását követve, az operának nem a szövegét, hanem a zenéjét kell fordítani, tehát nem az eredeti librettó minden egyes szavának kell szerepelnie a magyar szövegben, hanem annak mondanivalóját szükséges a „zenéhez simítva” átadni. „Mit szabad, mit nem szabad változtatni egy operaszövegen?” – tette fel a kérdést. Meglátása szerint az eredeti formától és a tartalomtól eltérni csak különösen erős indokkal szabad, ilyen lehet például – amennyiben előadásra készül a fordítás – a rendező határozott kívánsága. Ezután röviden vázolta a magyar operaszöveg megalkotásának gyakorlati lépéseit, majd, az előadás második részében, néhány, az elmúlt években színpadra került fordításának (Dohnányi és Góth: *A tenor*; Sári és Gutjahr: *Napfogyatkozás*, Haydn és Goldoni: *Élet a Holdon*, Donizetti és Giraltoni: *Farsangi kalamajka*, *Bolondokháza*) érdekességeiről beszélt.

Pusztai-Varga Ildikó (Szegedi Tudományegyetem) a versfordítás kulturális vonatkozásairól tartott előadást: finn versek angol és magyar fordításait vetette össze. Kutatása leíró fordítástudományi szempontú költészetkutatásnak tekinthető, nem jellemzi esztétikai értékelés, sem előírás. Kutatása a szövegnyelvészet és a kultúrakutatás irányvonalait követi, a szimbolikus és interpretatív antropológia kultúrafogalmán alapszik. Pusztai-Varga Ildikó egy szigorú paraméterek mentén létrehozott szövegtörzset elemzése alapján megállapította, hogy a finn-ről angolra való fordításkor a fordító általában lojálisabb a forrászöveg-

gel, valamint kevésbé kreatív és értelmező. A finnről magyarra való fordításkor pedig bátrabban szakad el a forrásszövegtől, és a célnyelvi olvasóközönséghez igazodik az implicit kulturális jelentések kibontásával (Pusztai-Varga 2010).

A konferencia második szekciójában Pintér Tibor (ELTE BTK, Esztétika Tanszék) *Csokonai és diákjainak Varázsfuvola-fordítása* című előadásának lényegét az alábbiakban emelte ki: „Miért lehet méltó figyelmünkre egy több mint 200 éves fordítás egy olyan mű esetében, amelynek – felületesen szemlélve – több modern fordítása is van? A válasz egyszerű: Csokonai Vitéz Mihály és diákjainak munkája *A varázsfuvola* szövegének egyetlen teljes, húzás nélküli magyar fordítása. Mozart és Schikaneder műve messze a legtöbbször játszott opera Magyarországon: 1793–1812 között 139 előadásról tudunk. Sokáig közkeletű nézet volt (és maradt), hogy a fordítás egyedül Csokonai munkája. A félreértések és rossz fordítási megoldások nagy száma azonban kérdésessé teszi Csokonai egyszemélyes szerzőségét. A kézirat vizsgálatának eredménye: a teljes szöveg hét kéz munkája, hatféle formátumban, hatféle papíron. A szöveg a legkezdetlegesebb nyelvi félreértésekkel teli, típushiba a ragozás összezavarása, a színházi terminológia bizonytalansága: *jelenés, felvonás, bemenetel, scéna, théâtreum, játéknéző hely*. Mindezekből sok esetben komikus félreértések származnak. A fordítók debreceni diákok, akik valószínűleg a Felvidékről származtak, és valamelyest tudtak németül. Csokonai ekkor, húszévesen még maga sem tudott jól németül, de nyelvi képzelete, igazi költőt sejtet. *A varázsfuvola* első teljes magyar fordítása – minden hibája ellenére is – azért jelentős szöveg, mert benne a felvilágosodás zenei kulcsműve közvetlenül a nyelvújítás előtti kor magyar nyelvén szólal meg”.

Erdős Ákos (Zenei Tanszék) *Szövegfordítási irányzatok és tendenciák a magyar kórusmozgalomban* című előadásában – az időhatárookra való tekintettel – a teljesség igénye nélkül adott történeti áttekintést a műfordítások magyarországi kóruséletben betöltött szerepéről, a kezdetektől napjainkig. Így szót ejtett a török időkről (Balassi Bálint énekelt verseinek „ad notam” jellegéről és az Erdélyi fejedelemség zenei életéről), a Habsburg-hatás következményeiről, a 19. századi „dalármozgalom”-ról, valamint a polgári és munkáskórusok tevékenységéről a 20. század elején (Erdős 2002). Mivel, mint kiemelte, a múlt században megélenkülő énekkari tevékenység következtében a szövegkezelési és -fordítási problémák is sokasodtak, külön foglalkozott az első kóruskiadványok (*Nyugati kórusok, Fallalla*) műfordítási tendenciáival, az 1930-as és ’40-es évek kórusmozgalmával, ezen belül az *Éneklő Magyarország* mozgalommal, továbbá az akkortól eredeztethető, de napjainkban is izlésformáló kötetek (*1000 év kórusa, Öt évszázad kórusa*) ilyen értelmű hatásaival. Említésre kerültek még az ’50-es évekre jellemző szövegtorzítások, valamint általános műfordítási kérdések, így a szöveg aktualizálása az adott történelmi korszakhoz, a zenei és szöveghangsúly illeszkedése, az eredeti előadási jelek alkalmazása és a jelenkor tendenciái az idegen nyelvű művek megszólaltatása tekintetében. Hogy a felsorolt problémák mellett pozitívumokról szintén essék szó, az előadó olyan művekről is beszélt, ahol a zene és a szöveg szinte „ideális találkozása” jött létre (Erdős 2014).

Bodnár Gábor mint a rendezvény „házigazdája” *Herr Leiter, Mr. Spoiler és társaik a dalirodalomban* címmel tartotta meg a konferencia záróelőadását. A „címszereplők” természetesen fiktív személyek, akiknek egyénisége egyetlen, titokzatos, ám nagy hatású szereplőben, a dalszöveg-fordítóban forr össze – ő a legtöbb esetben irodalmár, aki affinitást érez a zenéhez vagy zenész, aki úgy véli, megfelelően adja vissza magyarul az eredeti szöveg lényegét. Működése elrettentő hatását egy Schumann-dalciklusba tartozó dal kulcsmondata félrefordításának példája illusztrálta, ahol a „leiterjakab” (Bodnár 2017) olyan irányba taszítja a ciklikus alkotást, amely szinte dominóeffektus-szerűen rombolja szét a zeneszerző szándékait. S mivel a zenemű egészében megfigyelhetők hasonló, kisebb-nagyobb zenei tragédiát előidéző fordítói hibák, az előadó felhívta a figyelmet arra, hogy mindezek gyakran egy adott kor ízlésvilágának következményei. A 20. század első felében ugyanis a dalszöveg-fordítási mozgalom, legalábbis mennyiségi szempontból, virágkorát élte, de az akkori, főként az irodalmi-zenei másodvonalra jellemző posztromantikus-szentimentális irányzat több rosszat, mint jót tett a száz évvel korábbi stíluskorszakban keletkezett alkotásokkal, amikor saját képére formálta őket. Konklúzióként amúgy is az vonható le a dal sajátos műfajába tartozó szövegek vizsgálatakor – mivel a rendkívül koncentrált, különféle zenei-szövegi kölcsönhatással átszótt, akár egy-másfél perces intervallumba összesűrített mondanivalót hordozó műveknél mindenféle „idegen behatás” végzetes lehet –, hogy ez esetben jobb érintetlenül hagyni az eredeti szöveget, s tartalmát nyersfordításban megismertetni az énekesekkel és a hallgatókkal (Bodnár 2016, 2017).

Végül, a közönségből hozzászólók kérdéseinek megválaszolása után, a rendezvényt kitaláló és megszervező oktatók megköszönték az előadók és a hallgatók részvételét, majd reményüket fejezték ki, hogy sokan továbbgondolják a hallottakat – így a bevezetőben említett kezdőlépést hamarosan továbbiak követhetik az eddig meglehetősen járatlan úton.

Irodalom

- Bodnár G. 2016. *A Dichterliebe – magyarul: a zene és a dalfordítás szövegének kohéziós problémái*. Habilitációs értekezés (kézirat). Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Bodnár G. 2017. Tarisznyás Mormota és Leiter Jakab. *Parlando* 59. évf. 6. szám. http://www.parlando.hu/2017/2017-6/Bodnar_Gabor.htm
- Erdős Á. 2002. Új lehetőségek a gimnáziumi kórusok repertoárjának gazdagítására. In: Katona A. et al. (szerk.) *A tanári mesterség gyakorlata. Tanárképzés és tudomány*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 555–557.
- Erdős Á. 2014. Lajtha László kapcsolata a kóruszenével. *Parlando* 56. évf. 2. szám. <http://www.parlando.hu/2014/2014-2/2014-2-19-Erdos.htm>; letöltve: 2017. 10. 24.
- Gorlée, D. L. 1997. Intercode translation: Words and Music in Opera. *Target* Vol. 9. No. 2. 235–270.
- Mateo, M. 2001. Performing Musical Text in a Target Language: the Case of Spain. *Across Languages and Cultures* Vol. 2. No. 1. 31–50.

- Mateo, M. 2014. Multilingualism in opera production, reception and translation. *Linguistica Antverpiensia. New Series. Themes in Translation Studies*. Vol. 13. 326–354.
- Pusztai-Varga I. 2010. A nyelvi kifejtés típusa finn versek angol és magyar fordításában. In: Károly K., Fóris Á. (szerk.) *Nyelvek találkozása a fordításban*. Budapest: Eötvös Kiadó. 135–159.
- Susam-Sarajeva, Ş. 2008. Translation and Music. Changing Perspectives, Frameworks and Significance. *The Translator* Vol. 14. No. 2. 187–200. Special Issue.

Translating Europe Forum 2017

New Skills, New Markets, New Profiles

(Brüsszel, az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága, 2017. november 6–7.)

Eszenyi Réka

E-mail: reszenyi@caesar.elte.hu

Mintegy 500 résztvevővel a helyszínen és többszáz online követővel tartotta az idén az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága immár negyedik alkalommal a Translating Europe Forum (TEF) elnevezésű konferenciáját. A rendezvény célja, hogy fórumot és kapcsolódási pontot biztosítson a szabadúszó fordítók, a fordítóipar szereplői és a fordítóképző intézmények számára. A részvétel az idén is ingyenes, ám előzetes regisztrációhoz kötött volt. Az előadókat a Bizottság választotta ki és hívta meg.

A helyszín Brüsszel európai negyede volt, ezen belül is a Charlemagne épület. A konferencia különlegessége többek közt abban rejlett, hogy az interneten minden előadást és beszélgetést élőben lehetett követni, és online is lehetett kérdezni, valamint véleményt nyilvánítani az elhangzottakkal kapcsolatban. Az online beküldött kommentek a pódium mögötti óriás kivetítőn jelentek meg, és a beszélő(k) felé fordított két nagy monitoron, így nyitott volt a lehetőség azonnali reakcióra is. A pódiumbeszélgetések során az is előfordult, hogy a konferenciateremben jelentkező résztvevők már nem kaptak felszólalási lehetőséget, mert a moderátor az online résztvevők kérdéseit sorolta előre.

A konferencia virtuális jellegét tovább erősítette, hogy a Főigazgatóság egy újdonságnak számító interaktív konferenciaapplikációt is bevetett. Az alkalmazás neve *sli.do*, és lehetővé teszi kérdések és kommentek megjelenítését, valós idejű közvélemény-kutatások végzését és azok eredményeinek azonnali megjelenítését. Az interakcióban nemcsak az eseményeket otthonról követő fordítók vettek részt, hanem azok is, akik fizikailag is jelen voltak a konferencián. Így az előadások alatt okostelefonjukat nyomkodó résztvevők már (szinte) senkiből nem váltottak ki rosszallást.

A továbbiakban a fórum tartalmáról szeretnék szólni, lemondva a teljesség igényéről, hiszen akinek bármely rész felkelti az érdeklődését, a következő linken a részletes programhoz és az előadások felvételeihez egyaránt hozzáfér: https://ec.europa.eu/info/events/translatingeurope-forum-2017-2017-nov-06_en.

A konferenciát Günther H. Oettinger, az EU költségvetésért és emberi erőforrásokért felelős biztosa nyitotta meg, majd szavait Rytis Martinokis, a Fordítási Főigazgatóság fejének bevezetője követte. Ezek után következett Peter Flade, a Gallup egyik vezetőjének plenáris előadása. Flade szakterülete a pro-

duktivitásnövelés és a munkavállalókban rejlő lehetőségek kibontakoztatása nagyvállalatoknál. Lendületesebb előadásának fő célja a résztvevők bemelegítése és megnyitása volt az elkövetkező két napban özönlő új impulzusok és ötletek előtt.

Az első nap délelőttjén két pódiumbeszélgetésre is sor került. A beszélgetéseket az EU-s újságíróként és bloggerként (*Brusselsgeek*) ismert Jennifer Baker koordinálta, aki bár nyelvek közt nem fordít, mesterien képes az EU és a politikai zsargon nyelvét az utca embere számára is érthetővé tenni. A beszélgetéseket okostelefonjával a kezében vezette, ezen követve a közönség hozzászólásait.

Az első beszélgetés a nyelvi szolgáltatóiparban megfigyelhető új szakmai profil kialakulását járta körbe. A résztvevőket különösen érdekessé tette, hogy az életkorok és tapasztalatok széles skáláját ölelték fel: *Daniel Gouadec* elmondása szerint még papíron, kézzel írva kezdte a fordítói szakmát, míg *Miguel Sevener* 2014-ben diákként videójával nyerte meg az *EMT/GALA Rising Star* versenyt. Már a nyitó beszélgetésben is kezdett kirajzolódni az új profilhoz, és egyben készségekhez, piacokhoz kapcsolódó trend. A fordítók egyik leglényegesebb készsége a jövőben az alkalmazkodás, a rugalmasság és a nyitottság lesz, elsősorban az informatikai újdonságok használata irányában. A fordítási feladatok a hús-vér fordító által a forrásnyelvből a célnyelvre fordítástól a gépi fordítások utánszerkesztése (*post-editing*) felé haladnak. Az embereknek egyre ügyesebben kell bánni a gépekkel, a gépek pedig egyre jobb határfokkal utánozzák az emberi tevékenységeket.

Jó hír a szép új világtól irtózó fordítóknak, hogy mindig lesz majd kereslet magas minőségű, kifinomult fordításokra, amelyeket csak ember képes előállítani, gondolkodva és mérlegelve. A piac ezen szegmense a *boutique translation*, vagyis az egyedi, szinte luxusnak nevezhető, ember által végzett kifinomult fordítás és szövegalkotás, amire csak különleges helyzetekben lesz szükség (az előrejelzések szerint ez a piac 1%-át teszi majd ki).

A második beszélgetésben közép-európai egyetemek mutatták be a tantervek keretein túlmutató projektjeiket, amelyekben az egyetemek együtt dolgoztak professzionális fordítókkal, fordítóirodákkal és szakmai szervezetekkel annak érdekében, hogy felkészítsék hallgatóikat a piacon rájuk váró szakmai kihívásokra, és könnyebb legyen az egyetemi élet és a munka világa közti átmenet. A TEF szervezői a kezdetek óta nagy hangsúlyt fektettek az ilyen jellegű projektek bemutatására, valamint a fordítóképzés és a piac szereplőinek összekötésére. A beszélgetés egyik résztvevője a Budapesti Műszaki Egyetem képzésvezetője, *Szabó Csilla* volt, aki az eTransFair innovatív tudásmegosztó adatbázist mutatta be. A beszélgetés másik szereplője, *Ivan Laczko* a pozsonyi Comenius Egyetem fordítóképzésének szakmai programjait vázolta.

A délután során két párhuzamos előadásból választhattunk. Az egyik a fordítói készségek élethosszig tartó fejlesztéséről szólt, a másik a fordítói készségen túli készségekről, amelyek épp olyan lényegesek, ha valaki fordítással szeretné keresni a kenyerét. Magam az utóbbin vettem részt, egy olyan teremben, amely mentes volt a fent leírt virtuális zsvajtól. A szekcióban három jó példát láthattunk a fordítóképzésben: egy ukrán, egy angol és egy finn projekt került bemutatásra. Mindhárom projektben az egyetem egy (vagy több) fordításról szóló tanegységet fordítóirodák bevonásával valósított meg, szimulálva a piaci

viszonyokat, és a hallgatóknak osztva ki (a fordítón túl) az ott jellegzetes szerepeket: a projekt managerét, a lektorét, az ügyfélét, vagy éppen a kollégáét, hiszen a fordítók sok esetben csapatban teljesítenek majd megbízást a piacon. A projektek leírása során többször felmerült a puha készségek (*soft skills*) gyakorlásának fontossága. A fent említett rugalmasság, alkalmazkodókészség is ide sorolható, de ezek mellett egy sli.do közvélemény-kutatásban is megjelentek az előadók által emlegetett tulajdonságok, többek közt a kíváncsiság, nyitottság, csoportszellem, kreativitás, érzelmi intelligencia vagy bátorság, hogy csak néhányat említsek a hosszú listáról. Az első napot egy összefoglaló beszélgetés zárta le, ismét a fordítóipar négy különböző szegletéből érkezett résztvevőkkel.

A második napot a TAUS képviselője, *Jaap van der Meer* nyitotta, aki a fordítás automatizálásáról és a fordítómemóriák optimális kezeléséről beszélt. Elmondta, hogy két héttel előadása előtt már el kellett küldenie a prezentációt a főigazgatóságnak, és azóta bizony nagyot változott a fordítóipar. A gépi fordítással foglalkozó multinacionális cégek egymást túllicitálva hirdetik, hogy gépi fordítórendszerük milyen gyorsan képes egy újabb nyelvpár elsajátítására. A szabály, majd statisztikai alapú gépi fordítást túlhaladva ma már a neurális, az emberi elme működését utánzó rendszerek végzik a fordítást, egyre pontosabban. Egyes rendszerek olyan nyelvek közt is képesek fordításokat készíteni, amelyek nem is szerepelnek programozásukban (*zero shot translation*). Mindez átalakítja az emberi munka jellegét, az elérhető állásokat, az elvégzett folyamatokat és a munka technikai körülményeit. Mi tehát az ember (fordító) feladata? Vegye a kezébe az irányítást, javasolta Van der Meer. Munkánkat egyre inkább műszerfalak, billentyűk előtt fogjuk végezni. Sok szó esik az informatika és a fordítás forradalmáról, ezért Van der Meer ellenforradalomra biztatta a fiatal fordítókat, mert elmondása szerint fantasztikus jövő vár a fordítóiparra.

A plenáris előadást követő beszélgetés címe *Technika és fordítás – kéz a kézben* volt, résztvevői pedig az oktatás képviselői: Sharon O’Brian (Dublini Egyetem) és Sabrina Girletti (Genfi Egyetem) mellet *Laphin Péter*, a magyar Hunnect fordítóiroda igazgatója, és *Andrea Stevens*, az SDL minőségbiztosítási igazgatója voltak. A Genfi Egyetem fordítóképzésén, a piac igényeit követve, bevezettek egy Multilingual Communication Technology című kurzust, amelyben egyáltalán nem érintik a fordítást, ám egy ilyen kurzus elvégzése igencsak jól mutat a fordítók önéletrajzában.

A konferencia által hangsúlyozott változás egyik jele, hogy több előadó is felvetette a fordítók és tolmácsok állati szimbólumaként számon tartott papagáj leváltásának szükségességét, és helyette a kaméleont javasolták. A környezetéhez alkalmazkodó kaméleon egyik legfontosabb tulajdonsága esetünkben a műszaki rátermettség, hiszen egy fordító tevékenysége közben átlagosan négy alkalmazást futtat egyszerre. Stevens elmondta, hogy cégük tapasztalat szerint két új munkakör van születőben: a gépi fordítások utánszerkesztője és értékelője (*MT post-editor and evaluator*) és a gépi fordítások nyelvi konzulense (*MT linguistic consultant*).

Az inspiráló beszélgetés után három téma közül választhattak a résztvevők, ezek a piaci igények felmérése, az audiovizuális fordítás innovatív formái és a közszolgálati fordítók készségeinek fejlesztése voltak. Jómagam az első beszél-

getést hallgattam, amelyből leginkább a Ljubljana-i Egyetem oktatójának, Špela Vintarnak a gondolatai ragadtak meg. Bevezetőjében előre figyelmeztette a közönséget, hogy ő eretneknek számít a szakmában, de el kell mondania, hogy a fordítás mint tevékenység a jelenlegi nyelvi szolgáltatói piacon nem trendi. Ehelyett a digitális nyelvészet (digital linguistics) kezd teret nyerni. Míg a műszaki-technikai kompetencia eddig egy volt a fordító kompetenciái közt, most a nyelvi és kulturális kompetencia magas szintje természetes, és a jövő fordítóinak erre kell építeni digitális kompetenciájukat. Vintar javaslata szerint a digitális nyelvész kompetenciái a következő részekből állnak:

- 1) szövegalkotási készség,
- 2) adatkezelési készség,
- 3) szervezési és csapatmunka készség,
- 4) digitális médiák kezelési készsége,
- 5) etikai és jogi kompetencia.

A digitális nyelvészek képzése többek közt a következő platformon valósul meg: digiling.eu.

A fórum rövid összefoglaló beszélgetéssel zárult, amelyet a Fordítási Főigazgatóság két munkatársa vezetett. A mögöttük látható óriás kivetítőn tovább érkeztek a kérdések és kommentek. Az egyik moderátor még feltett egy-két közvélemény-kutató kérdést, melynek eredményei a sli.do segítségével rögtön meg is jelentek a kivetítőn. A közönségnek is volt még lehetősége néhány gondolatot megosztani a résztvevőkkel. Ekkor kért szót egy fiatal német hölgy, elmondása szerint szabadúszó fordító, aki hat éve dolgozik a piacon. Felhívta a figyelmünket, hogy talán ósdinak tűnik majd a megjegyzése, de nem tudja magában tartani: miért van szükség egy szakmai fórumon, ahol beszélgetni jövünk össze, egy olyan eszközre, mint a sli.do, amely arra készíti a résztvevőket, hogy a beszélgetések alatt is a mobiltelefonjukat nyomogassák? Bármennyire is digitalizálódik a világunk, nem kellene mértéket tartani ezekben a dolgokban? A moderátor hölgy válasza szerint szerettek volna valami újat kipróbálni.

A fenti elgondolkodtató epizóddal zárult a 2017-es Translating Europe Forum. Egyrészt egyre inkább billentyűzetek mögül irányítjuk majd a világot, másrészt igény lesz mindig olyan fordításokra, amelyet emberek készítenek, nagy odafigyeléssel, kizárva a digitális világ zaját.

Intersemiotic Translation, Adaptation, Transposition: Saying almost the same thing?

(Nicosia, Ciprus, 2017. november 10–12.)

Farkas Nóra

E-mail: simbremyne@googlemail.com

2017. november 10. és 12. között rendezték meg a Ciprusi Egyetemen az *Intersemiotic Translation, Adaptation, Transposition: Saying almost the same thing?* című konferenciát. Az esemény azért számított különlegesnek, mert ez volt az első nemzetközi interdiszciplináris konferencia, amelyet a fordítástudomány, a szemiotika és az adaptációtudomány kutatói közösen szerveztek (1st International Interdisciplinary Conference: Translation Studies, Semiotics, Adaptation Studies). A közös konferencia ötletét az adta, hogy jóllehet a három terület között jelentős átfedés mutatkozik, ennek ellenére jobbára egymással párhuzamosan fejlődtek, és csak ritkán kapcsolódtak össze egymással. A három plenáris előadást, egy kerekasztal-beszélgetést és körülbelül hatvan szekció-előadást felvonultató konferencia azt a célt tűzte ki maga elé, hogy az (interszemiotikus) fordítást a fordítástudomány, szemiotika és adaptációtudomány felől kiindulva vizsgáló kutatóknak közös platformot teremtsen, és feltérképezze a három diszciplína közti együttműködés lehetőségeit.

A konferencia szervezőbizottságát Vasso Giannakopoulou (Department of English Studies, University of Cyprus, Ciprus), Evangelos Kourdis (Department of French Language and Literature, Aristotle University of Thessaloniki, Görögország) és John Milton (Departamento de Letras Modernas, University of São Paulo, Brazília) alkották, helyszínül pedig a Ciprusi Egyetemnek a fővárosban, Nicosiában található új kampuszának modern épületei szolgáltak. A szervezésre nem lehetett panasz, és rendkívül tanulságos és izgalmas élmény volt a világ minden részéről érkezett, a három diszciplína valamelyikében tevékenykedő szép számú résztvevő találkozása és eszmecsereje. A konferencia péntek délután a Ciprusi Egyetem rektorának, a bölcsészkar dékánjának és a Department of English Studies vezetőjének megnyitó beszédeivel vette kezdetét. Ezt az adaptációkutató Deborah Cartmell (De Montfort University, Leicester, Anglia) plenáris előadása követte *Adaptation and the Marketing of Shakespeare in Classical Hollywood* címmel. Cartmell a klasszikus hollywoodi filmek marketingmegjelenítései vizsgálatán keresztül tárta fel a klasszikus Hollywood Shakespeare-filmadaptációinak jellemző adaptációs stratégiáit, és mindeközben a fordítás, az adaptáció, a kommercializálódás és a klasszikus szövegek Hollywood általi kizsákmányolása (*exploitation*) közti kapcsolatokat vizsgálta.

Ezt követően egy izgalmas kerekasztal-beszélgetésre került sor Deborah Cartmell, valamint a két másik plenáris előadó, Andrew Chesterman és Peeper Torop részvételével. Vasso Giannakopoulou a vita moderátoraként olyan, a konferencia témája szempontjából központi jelentőségű kérdéseket vetett fel, mint hogy a különböző területekről érkező kutatók mit értenek fordításon, miután az 1980-as évek kulturális fordulatát követően ma már mindenfajta transzfert magába foglal ez a megnevezés; továbbá hogy ha nem tudjuk egységesen definiálni a fordítást, tudunk-e ettől még közös munkát folytatni. Chesterman hangsúlyozta, hogy a fordítás kutatása gyors ütemben fragmentálódik, ami annak a veszélyét rejt magában, hogy egyre kevésbé értjük meg egymást. Toorop szerint a fordítástudomány diszciplináján belül számos metanyelv alkalmazása figyelhető meg, jóllehet ahhoz, hogy mindenki értse, miről beszél a másik, egy közös, átfogó tudományos nyelv használatára lenne szükség, a fordítástudományban ezért a legfontosabb feladatnak az alkalmazott metanyelvek összehangolását tartja. Cartmell szerint annak a kérdését legfontosabb feltennünk, mire gondolunk akkor, amikor „forrásról” beszélünk, ugyanis ha ezt nem definiáljuk, akkor az egész diszciplína „formátlanná” (*amorphous*) válik.

A „Mit értünk fordításon?” kérdésre válaszolva Chesterman kiemelte továbbá, hogy az számára egy „kulturális”, nem pedig „természeti” (*natural*) fogalom; egy adott kultúrában fordításnak minősül bármi, amit az adott kultúra normái szerint fordításként fogadnak el. A közös munka lehetőségére vonatkozó kérdésre válaszolva pedig azt mondta, egyáltalán nem baj, hogy a kutatók nem értenek egyet bizonyos dolgokban, hiszen a fordítástudomány nem *hard science*, hanem *cultural studies*, ezért nem is kell a kutatóknak mindig mindenben közös nevezőre jutniuk. Így sokkal érdekesebb a fordítástudományt művelni, azonban két hátulütővel kell számolnunk: az egyik, hogy az eredményeinkből nem tudunk általános következtetéseket levonni akkor, ha a kategóriákban és a fogalmakban sem bírunk megegyezni. A másik hátrány az, hogy a kísérleteinket is kevésbé hatékonyan tudjuk így megismételni.

A moderátornak a fordítás és adaptáció közti különbségtételt firtató kérdésére adott válaszában Cartmell felvetette, hogy talán nem is hasznos határvonalat húzni fordítás és adaptáció közé, legalábbis a befogadószerempontú megközelítés számára ez nem jár haszonnal. Chesterman szerint egyikfajta kategorizációt sem lehet jobbnak vagy rosszabbnak nevezni, mindegyiknek megvan a maga előnye és hátránya. Toorop úgy fogalmazott, hogy az adaptációban a párbeszéd és az intertextualitás bír központi jelentőséggel, nem pedig a forrásnyelvi kiindulás és a célnyelvi produktum összehasonlítása. A moderátornak arra a kérdésére, hogy hasznosak lehetnek-e még számunkra a „hűség”, a „közelség szintje”, és az ezekhez hasonló fogalmak, vagy helyettük inkább a fordító/adaptor intencióira kellene koncentrálnunk, Chesterman azt a bölcs választ adta, hogy a saját kutatói érdeklődési körünktől függ, figyelmet fordítunk-e az ekvivalencia vizsgálatára. Az általánosítások itt félrevezetőek, mivel egyes fordítástípusoknál az ekvivalencia kérdése fontos, míg más fordításfajták esetében nem az. A moderátor záró kérdésére, miszerint tudnak-e kooperálni, kollaborálni az említett területek napjainkban, megfigyelhető-e egy hídépítési tendencia, az előadók egyöntetűen azt a választ adták, hogy igen, próbáljuk meg, lépjük át a határo-

kat! Toorop megfogalmazásában ez a kutatói határátlépés és hidépítés alapját képezhetné annak, hogy egy szöveg különböző verzióit komparatívan elemezzük. Természetesen ezt követően az egész konferencia ennek a határátlépésnek és hidépítésnek a jegyében folyt.

A második, szombati nap reggelén az egyetemnek a történelmi óvárostól messze eső kampuszára történő kalandos bejutást követően a jeles fordítástudós, Andrew Chesterman (a University of Helsinki nyugalomba vonult professzorának) plenáris előadását hallgathattuk meg. Az előadás a figyelemfelkeltő *Semiotransadaptonal Notes for an Investigation of Rhythm* címet viselte. A talányos cím egy ötletes, sokszempontú elemzést takart, amelyben Chesterman a maga félreismerhetetlen stílusában azt vizsgálta meg, milyenfajta „szemiotranszadaptációs” kapcsolatot deríthetünk fel egy kiválasztott képzőművészeti alkotás és annak címe között, a mindkettőben hangsúlyosan megjelenő ritmus szemszögéből. Ehhez egymás után mindhárom szemszögből (szemiotika, adaptáció és interszemiotikus fordítás) megvizsgálta az említett viszonyt, és arra jutott, hogy a cím és kép viszonya mindhárom szemszögből értelmezhető és vizsgálható, és a különböző vizsgálatok során eltérő, de egyaránt érdekes eredményekre juthatunk.

Egy szerényen kávészünetnek nevezett, valójában bőséges és ízletes, ciprusi és görög fogásokat felvonultató gazdag fogadást követően az egyetem három termében folytatódtak az előadások. Egy-egy blokkban átlagosan négy-öt, minden esetben angol nyelvű előadást hallgathattunk. Az előadások húsz percesek voltak, amit minden esetben tíz percnyi kérdésfeltevési és hozzászólási lehetőség követett – a hallgatóság ezt rendszerint alaposan ki is használta, több előadást követően is izgalmas vita bontakozott ki. Sokszor nehéz volt eldönteni, melyik terembe ülünk be, mivel mindhárom helyszínen érdekesnél érdekesebb prezentációk követték egymást a legváltozatosabb témákban.

Összességben elmondható, hogy az elméleti prezentációk száma vetekedett a leíró, esettanulmányt bemutató előadásokéval, és nagyjából azonos számban képviseltették magukat a fordítástudomány és a filmtudomány területéről érkező kutatók, valamint a szemiotikusok. A legtöbb előadás a kiírásnak megfelelően igyekezett valamiféle kapcsolatot találni a három, vagy ezen belül két terület között, és mivel eltérő nézőpontokból tették ezt, számos különböző szemszögből járhattuk körül a konferencia felvetette interdiszciplináris kérdéseket.

Végighallgathattunk (és -nézhettünk) előadást többek közt Don Quijote brazil karneváladaptációiról (Silvia Cobelo, University of São Paulo, Brazília: *Intersemiotic Adaptations of Don Quixote in the Brazilian Carnival*), de hallgathattunk a tánckoreográfiát interszemiotikus fordításként prezentáló előadást (Vanessa Montesi, Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa: *Words with a Body: Proposing Choreography as Intersemiotic Translation. With a case study of Watkins' staging of Orwell's "1984" performed by the Northern Ballet*) és a kereskedelmi logókban elrejtett szubliminális üzeneteket interszemiotikus fordításokként értelmező és elemző prezentácót is (George Damaskinidis és Loukia Kostopoulou, SemioLab – Aristotle University of Thessaloniki, Görögország: *Intersemiotic translation of subliminal messages in commercial logos*). A széles spektrumba belefért a bibliafordítások illusztrációinak interszemiotikus szem-

pontú elemzése (Ifeoluwa Oloruntoba, University of Orléans, Franciaország: *Intersemiotic Translation: illustrating 'fruit' in the account of the Fall*), valamint a filmfeliratokban megjelenő káromkodások és a korhatár-besorolás közti kapcsolat vizsgálatáról hallhattunk egy érdekes előadást (Jinsil Choi, Keimyung University, Dél-Korea: *Subtitling taboo: A case of bad language subtitling in Rated movies in South Korea*).

Az egyik legérdekesebb előadás számomra Olaf Immanuel Seel elméleti megközelítésű prezentációja volt, amelyben a funkcionista fordításelmélet (Reiß-Vermeer 1991) központi axiómáinak (a skoposelmélet hat szabályának) teljesülését vizsgálta négy, komplex interszemiotikus művelet – a lokalizáció, a transzkreáció, a transzadaptáció és a műfajváltás (*genre-switching*: pl. színdarab-ból képregény) – esetén. Konklúziója szerint ezen interszemiotikus műveletek mindegyike besorolható a fordítás definíciója alá a funkcionális fordításelméleti megközelítés alapján (Olaf Immanuel Seel, Ionian University, Korfu, Görögország: *How Far Can Translation Studies Go? Exploring the Potentials and Limitations of Skopos Theory as a Conceptual Framework for Intersemiotic Action*). A programok reggel kilenctől délután fél ötig tartottak, ezt követően egy közeli város tavernájában megrendezett, görögös táncos programmal színesített konferenciavacsorán vehettek részt a bőséges programban eddigre megfáradt résztvevők.

A harmadik, vasárnapi nap a neves szemiotikus, Peeter Torop (University of Tartu, Észtország) *Intersemiotic Translation in the World of Transmedia* című plenáris előadásával indult, amelyben a napjainkban elterjedt új olvasási módokat (vagyis hogy könyvek helyett immár különböző képernyőkről olvasunk, ahol olvasás közben vizuális, verbális és audiovizuális kommentárok árasztanak el minket), valamint a szövegek új, interszemiotikus és intermediális verzióinak megjelenését vizsgálta. A kávészünetet követően ismét három teremben zajlott a délelőtti blokk, amelyen többek közt a Marvel-univerzum, a Charlie Hebdo-karikatúrák és az *Ezekiel's World* című izraeli képregény adaptációtudomány, szemiotika és/vagy fordítástudomány felőli megközelítéséről hallhattunk (Katerina Marazi, Aristotle University of Thessaloniki, Görögország: *Adaptation, Intertextuality and Intentionality: Establishing the Marvel Superhero Brand Context of Total Entertainment*; Maria Constantinou, University of Cyprus, Ciprus: *"Drawing cartoons on the dead" ... "This is not satire!" Charlie Hebdo through narratives of translation*, Ayelet Kohn és Rachel Weissbrod, David Yellin Academic College of Education, Jeruzsálem, Izrael, és Bar Ilan University, Ramat Gan, Izrael: *Remediation, hypermediacy and trauma – Ezekiel's World as a Case in Point*).

Az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjából érkezett Seres Nóra és Farkas Nóra a gyerekirodalmi fordítások összevető elemzésén keresztül kísérelték meg definiálni és elkülöníteni egymástól a gyerekirodalom keretein belül vett „fordítás” és „adaptáció” fogalmait, rávilágítván arra, hogy a fordítási normák változásával a fordítások „adaptációszerűségének” mértéke is változik (Nóra Farkas és Nóra Seres: *Translation or Adaptation? Changing Translation Norms in Children's Books Translated into Hungarian*).

A szombatihoz hasonlóan bőséges ebédszünetet követően még két rövidebb, kávészünettel elválasztott délutáni blokkra került sor. Ezek közt az egyik

legérdekesebb az általam meghallgatott előadások közül Løfaldli és Greenall esettanulmánya volt (Eli Løfaldli és Annjo Greenall, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, Norvégia: *Adaptation, intersemiotic translation, intralingual and interlingual translation as recontextualization: The case of Nordic Noir*), melyben a *Høember* címen magyarul is megjelent kortárs skandináv krimi filmadaptációjának recepcióelemzésén keresztül mutatták be, miként értelmezhető a rekontextualizáció egyszerre fordításként és adaptációként, és hogy amennyiben mediális, ideológiai és/vagy nyelvi szinten nem történik meg a rekontextualizáció, ez milyen katasztrófális következményekhez vezethet a végeredmény befogadását (befogadhatóságát) illetően. Az előadók rekontextualizációs modelljükkel azokat a komplex kommunikációs helyzeteket kívánták elemezhetővé tenni, amikor egyszerre beszélhetünk fordításról és adaptációról. A további előadásokon előkerültek még többek közt az interszemiotikus humorfordítás kérdései a filmfeliratokban felmerülő humor fordításán keresztül (Rory McKenzie, Victoria University of Wellington, Új-Zéland: *The theory and practice of subtitling: Translating humour in Fantozzi [1975]*), valamint két előadás is a látássérült embereknek szóló audionarrációkat vizsgálta interszemiotikus (kép → szöveg) fordításokként (Maryna Sauko, Belarusian State University, Belarusz Köztársaság: *Audio description for foreign films: from visual into verbal* és Evangelia Liakou, Ionian University, Korfu, Görögország: *Images and sounds into words: The intersemiotic aspect of audio description*).

Az előadásokból levonható általános konklúzió az volt, hogy a három diszciplína átjárható, és az egyes területeken tevékenykedő kutatók összefogása, közös eszmecekeréje és egymás kutatásaival kapcsolatos meglátásai arra mutattak rá, hogy érdemes és gyümölcsöző a három terület kutatásainak közös platformot találni, hiszen egy, a filmtudomány felől érkező adaptációkutatónak éppolyan hasznos és újszerű meglátásai lehetnek egy fordítástudományi kutatással kapcsolatban, mint egy szemiotikusnak (és fordítva).

A gazdag programkínálatú, gondolatébresztő és témáját véleményem szerint átfogóan kimerítő konferencia egy másnap délelőtti kellemes hangulatú városnézéssel végződött, amelynek során a kettéosztott főváros, Nicosia görög részének óvárosi utcáin vezették keresztül a még ekkor is kitartó konferencia-résztvevőket a magyarok számára szokatlan, de kellemes meglepetésként szolgáló 25 fokos novemberi napsütésben. Mint azt a szervezők a záróeseményen megjegyezték, a későbbiekben terveik közt szerepel további hasonló interdiszciplináris konferenciák megszervezése; és mivel ezúttal szándékuk szerint az elméleti megközelítésű előadásokra összpontosítottak, a második alkalommal az alkalmazott kutatásokra és az esettanulmányokra helyezték a hangsúlyt, a színházi témák erősebb bevonásával. Úgy gondolom, érdemes lesz ellátogatni a II. interdiszciplináris *Translation Studies, Semiotics, Adaptation Studies* konferenciára mindazoknak, akik a fenti három területet, vagy abból legalább kettőt érintő interdiszciplináris kutatást folytatnak, vagy egyszerűen csak támogatni szeretnék kutatói látóköriüket.

Gazdaság és szaknyelv

***(Budapest, MTA és Magyar Nyelvstratégiai Intézet,
2018. január 18.)***

Malaczkov Szilvia

E-mail: malaczkov.szilvia@uni-bge.hu

A Magyar Nyelvstratégiai Intézet (MANYSI) egész napos konferenciájának célja a Kárpát-medencére vonatkozó nyelvstratégia kialakításhoz szükséges gazdasági szaknyelvi kutatások megismerése volt. A konferencia két fő részből állt. A megnyitó beszédek után a közönség három 40 perces plenáris előadást hallgathatott meg, majd 20 perces szekcióelőadások következtek. A két egymást követő szekcióban kilenc előadó mutatta be a gazdasági szaknyelv témakörében végzett kutatását.

Megnyitó beszédében Tóth Attila, a MANYSI igazgatója a gazdaság és a nyelv kapcsolatáról beszélt. Mivel a gazdaság a nyelvi szocializáció egyik terepe, a gazdaság saját nyelvét is érdemes az anyanyelvi beszélőknek elsajátítani. A hazánkban jelen lévő multinacionális cégeknél az angol általában a közvetítő nyelv, ami hatással van a nemzeti nyelv alakulására. Az angol nyelv használata professzionálisabb, hitelesebb beszédmódot sugallhat, mivel bizonyítja a beszélő nyelvtudását és a legújabb áramlatok és trendek ismeretét. Kérdés, hogy a magyar szaknyelvnek meg kell-e küzdenie a nyelvben megjelenő angol szavakkal, és vajon képes-e rá. A 2014-ben létrehozott MANYSI célja a magyar nyelv fennmaradásának biztosítása.

Bódi Zoltán, a MANYSI osztályvezetője megnyitó beszédében a konferencia levezetésének technikai jellegű információit osztotta meg. Humoros közjáték színesítette a konferenciát, mivel hirtelen nehézségbe ütközött a kivetített diák kezeléséhez használt eszköz, angolul a „prezenter”, magyar nyelvi ekvivalensének megtalálása.

A felkért előadók sorát Kiss Jenő akadémikus (ELTE, MTA) nyitotta meg. „A szaknyelvek és a nyelvi versenyképesség” című előadásában a szaknyelvnek az anyanyelvi versenyképességben betöltött helyéről beszélt. Az anyanyelvi versenyképesség olyan adottság, amely a többi nyelvhez viszonyítva alkalmassá teszi az adott nyelvet a nyelvek közötti versenyben való helytállásra. A nyelvek és a társadalmak versenyképessége között összefüggés van, tehát nem is a nyelvek, hanem a különböző társadalmak/országok versenyeznek. A versenyképes nyelvek három fő jellemzője a kodifikált standard, a magas kulturális regiszter és az önálló államiság. A világ nyelveinek csak 2%-a tartozik ebbe a kategóriába. A versenyképesség szempontjából neuralgikus pont a szaknyelv (tudományos nyelv) megléte vagy hiánya. A kisebb finnugor közösségek (osztják, vogul,

manysi, hanti) szaknyelv nélkül nem lesznek versenyképesek. A világ piacán jelenleg meglévő 7.000 nyelvet négy kategóriába lehet sorolni: periférikus, centrális, szupercentrális és hipercentrális. A nyelvek 98%-a periférikus nyelv, és ezek nagy része századunkban ki fog halni. Legalább 20.000 beszélő szükséges egy nyelv továbbéléséhez, de a kisebb finnugor közösségek száma ennek a felét sem éri el. A centrális nyelvek kodifikáltak, van írásbeliségük, és 1–100 millió beszélővel, valamint saját állammal rendelkeznek. Ide tartozik a magyar, az észt, a szlovén, de az olasz is. A szupercentrális nyelvek korlátozott hatókörű lingua franca nyelvek, amelyet legalább 100 millióan beszélnek, és több ország hivatalos nyelve. Ide tartozik a német, a francia, a spanyol és a portugál is. Hipercentrális világnyelv csak egy van: az angol. Az angol nem azért világnyelv, mert könnyű megtanulni, hanem mert gazdasági erő van mögötte. A tudományos eredmények és a gazdaság piaca is az angol nyelvű Amerika.

A magyar nyelv is versenyképes, ha minden nyelvhasználati szinten alkalmazható marad. A szaknyelv társadalmi nyelvváltozat vagy szociolektus. A szociolektus lehet teljes (beszélt köznyelv, nyelvjárásmód) vagy szektorális. A teljes nyelvváltozatot az elsődleges szocializáció során lehet elsajátítani, míg a szektorális nyelvváltozatot a másodlagos nyelvi szocializációban. A szaknyelv a szektorális nyelvváltozat közé tartozik, azaz intellektuális, tudatos erőfeszítéssel sajátítjuk el. A szaknyelv tehát a tanult emberek területe, és a magas kultúrához tartozik. A tudományos nyelvek ösztársadalmi jelentőségük, mivel a nyelvek fejlettségének fokmérői. A tudományos nyelv tekintélyt ad a nyelvnek. Cél tehát az anyanyelvi szaknyelvek fejlesztése, a terminológia alakítása.

Bódi Zoltán hozzászólásában felvetette, hogy vajon szükség van-e a magyar nyelvű terminológia kialakítására, hiszen a kutatóknak a nemzetközi szakmai életben kell megfelelniük. Kiss Jenő válaszában elmondta, hogy a tudományos kutató kettős állampolgár, azaz egyszerre kell helytállnia a nemzeti és a nemzetközi tudományos életben. A válasz kitért a tudományos minősítő rendszer előírásainak kérdésére is. Habár a nemzetközi szintű publikáció fontos, a rendszernek jobban el kellene ismernie az elsősorban a magyar kutatókat érdeklő témákban (pl. ómagyar szövegek) született cikkek magyar nyelvű publikálását is.

A második felkért plenáris előadó, Ablonczyné Mihályka Livia (SZIE), „Gazdaság és nyelv kapcsolata” címen tartott előadást. Az előadás első része a „gazdasági szaknyelv” fogalmának terminológiai szintű vizsgálatára koncentrált. A gazdasági globalizáció a nyelvre, főként pedig a szaknyelvre is kiterjed, ezért fontos a gazdaság és a nyelv kapcsolatának vizsgálata. Az előadó nyelvstratégiai irányként jelölte meg az anyanyelvi szaknyelv terminológiai megújítását. A „gazdasági szaknyelv” terminust nem fogadja el, mivel a közgazdaságtan (economics) és a gazdálkodástudomány (business) területe a gazdaságon belül elhatárolható. Emiatt a „tágon értelmezett gazdasági (szak)nyelv” terminust tartja a helyesebbnek. Szűkebb értelemben használhatjuk a „gazdálkodástudomány nyelve” terminust, amely a gyakorlatiasabb gazdálkodástudományi szakterület nyelvhasználatát fedi le. A fogalmi zavart egyrészt a gazdasági folyamatok változása okozta, másrészt az EU szaknyelvének megjelenése. Az előadás második része a múlt és a jelen kutatási területeit vázolta fel. Az eddigi kutatási irány a szabványosítás lehetőségének vizsgálata volt, az új irány pedig a fordítási

gyakorlat során felvetődő kérdések megválaszolása (pl. „ipari park” terminus fogalmi változása).

Egy hozzászólás érintette a munkahelyek kevert, angol és magyar kifejezéseket is tartalmazó belső nyelvhasználatát. Ablonczyné Mihályka Livia szerint ezen a problémán a köznyelvi és szaknyelvi szocializáció segíthet.

A harmadik felkért plenáris előadó Péntek János akadémikus (Babes-Bolyai Tudományegyetem, MTA) volt. „Magyar szaknyelvek a határon túli régiókban” című előadásában a téma szinkrón és diakrón áttekintését adta. A háromosztatú magyarság (államhatáron belüli, Kárpát-medencei, nyugati diaszpóra) nyelvhasználati különbségeinek okát az oktatásban látja. A versenyképességet a szakmai tudás alapozza meg, és ehhez járul hozzá a nyelvi tudás. A határon túli területekre általában a többnyelvűség és az angol nyelv ismerete a jellemző, de nem mindegy, hogy az emberek milyen nyelven szerezték meg a szakmai alapokat (román, magyar vagy angol). A szaknyelvnek létezik egy statikus, megállapodott része, de van egy dinamikusan változó része is. A kemény terminológia egzakt, nem helyzetfüggő, míg a lágy terminológia képlékeny és kontextusfüggő. A tannyelvek kérdése mellett a helyesírás kodifikálása is fontos téma. Csak egy botanikus érti igazán, hogy a „kék lilium” szót miért egybeírjuk, a „fehér lilium” szót pedig külön. A szakmák (nyelvész, szakember, terminológus) közötti megbeszéléseket elősegítheti az online felületek jobb kihasználása.

A magyar nyelvhasználat diakrón áttekintése az 1844 utáni helyzettel indult. A magyar mint hivatalos nyelv bevezetése a latin, illetve a német ellenében a magyar nyelvhasználat felemelkedését és erősödését eredményezte. Az 1920–1990 közötti évekre azonban a leépülés és elkülönülés volt jellemző. A domináns államnyelv közvetlen hatással volt a magyar nyelvre. A magyar szaknyelv szempontjából állandósult a nyelvi hiány: az intézményi tanárok hiánya, az államnyelv használata a munkahelyen és a nyelvi eszközök hiánya (szótár, szakkönyv). Az 1990 utáni éveket a kiépülés, a közeledés, a harmonizálás és globalizálódás jellemezte. Ennek a folyamatnak a főbb jellemzői: 1. intézményesülés, 2. mobilitás, 3. teljes nemzedékváltás, 4. új, korlátlan kommunikációs lehetőségek, 5. nyelvstratégia megteremtése.

A konferencia délutáni programjában a szekcióelőadások kaptak helyet. Az első szekció címe *Gazdaság és kommunikáció* volt. Az első előadó, Ferenc Viktória (Nemzetpolitikai Kutatóintézet) témája az „akadémiai sikeresség” volt, azaz a kutatók akadémiai kihívásait vizsgálta a nyelv szintjén magyarországi normatív keretek között. A kutatók számára napi szintű nyomást jelent, hogy akadémiai sikerességüket számszerűsítve kimutassák. Kérdés, hogy a számszerűsítható impaktfaktor jelenti-e az akadémiai sikert, vagy a társadalmi hatás. Egyes kutatások szerint az impaktfaktor csak szűk hatást mutat, a tágabb cél viszont az, hogy a kutatás a társadalomra is hatást gyakoroljon. Az előadó egy reál és egy humán kutatóintézet teljesítményértékelési szabályzatát, azaz a motivációs értékelési rendszerüket hasonlította össze. Eredménye az volt, hogy a magyar nyelven megírt cikkek kisebb értéket kapnak a teljesítményértékelésben. Ugyancsak keveset ér az ismeretterjesztő és tudományos médiaszereplés, azaz a társadalmi hatás elérése. Az MTMT-be 1960–2012 között bekerült cikkek korpuszalapú nyelvi vizsgálata azt mutatta, hogy az évek alatt a magyar nyelvű

cikkek száma nem szorult vissza, viszont az angol nyelvű cikkek kiszorították az összes többi idegen nyelvet. Az éberség viszont fontos, mert most már lehet, hogy az angol nyelvű cikkek száma a magyar rovására növekszik majd. Bódi Zoltán hozzászólásában felvetette, hogy ha a tudománynépszerűsítés, a média-szereplés elmarad, akkor a tudomány önmagáért kezd majd működni.

Veszelszki Ágnes (BCE) a marketing szaknyelvét vizsgálta. Bevezette a marketolingviztika fogalmát, mint nyelvészeti részdiszciplínát. Ennek a területnek számos más nyelvészeti részdiszciplínával vannak érintkezési pontjai a kutatás tárgyában, eszközzrendszerében és módszertanában: a pragmatikával (Grice-i maximák), a retorikával (meggyőzés), a stilisztikával (reklámszöveg elemzése), a lexikával (neologizmusok) és a terminológiával (marketing szaknyelve). Esettanulmányában Veszelszki a marketing szakkifejezések terminológiai vizsgálatát végezte el. Tíz marketinges weboldal 180 ezer karakternyi szöveganyagát vizsgálta meg. Adattisztítás után 464 kulcsszót szűrt le értelmezéssel együtt (self-marketing, influencer marketing, stb.). Az anyagban kevés klasszikus marketing kifejezést talált, vagy a klasszikus kifejezések új jelentéssel bővültek. A terminológia inkább a digitális marketing szakkifejezéseit tartalmazta, de az adatok nem mutattak egységes terminológiát. A szavakra a gyors változás és az angol nyelv erős hatása volt jellemző. Bódi Zoltán arra kérdezett rá az előadás végén, hogyan lehet egységesíteni a piackutatás terminológiáját. Veszelszki szerint a szakemberek, a nyelvészek és a terminológusok közös feladata lenne egy online formátumú szakszógyűjtemény létrehozása.

Kovács László (ELTE Savaria Egyetemi Központ) a márkakutatás és a nyelvtudomány kapcsolatáról tartott előadást. A márkanév a gazdasági szaknyelv legproduktívabb kategóriája. Az EU-ban kb. 360 új márkanévet hoznak létre egy nap alatt. A márkanév a gazdaság egyik fontos értékteremtő és értékhordozó entitása. Jelenleg ezt a területet még alig kutatják. A fordítástudomány számára érdekes lehet, hogy mikor szükséges a márkanéveket fordítani, adaptálni vagy éppen megváltoztatni. Az eltérő írásrendszerek, a nem kívánt asszociációk, a kiejthetőség, a sztenderdizálás mind-mind támpontot nyújthatnak ehhez. A fordítástudomány mellett a szaknyelvkutatás és a pszicholingviztika számára is fontos kutatási terület a márkanévkutatás. Kovács László *Márka és márkanév. Márkakutatás és nyelvészet – metszéspontok, lehetőségek, kihívások* című könyve 2017-ben jelent meg a Tinta Kiadó gondozásában.

Borgulya Istvánné Vető Ágnes (PTE) személyesen nem tudott megjelenni, így előadását Csányi Eszter (BGE) tartotta meg helyette. A téma a szaknyelv volt, mint a vállalati kommunikáció eszköze. Az előadás először a vállalati kommunikáció funkcióját mutatta be. Vállalati kommunikáció minden olyan kommunikációs cselekvés, amellyel hozzájárulunk a munkavégzés folyamatához. A vállalati munkanyelv a köznyelv és bizonyos szaknyelvek ötvözete. Az előadás a vállalati szaknyelvhasználat jellemzőinek bemutatásával folytatódott. A vállalati szaknyelvhasználat egyik alapjellemezője, hogy nem korlátozódik egyetlen szaknyelvre. Az előadás során szó esett még az extern és intern szaknyelvhasználatról, a szaknyelvhasználat és a törvényi szabályozottság kapcsolatáról, a szaknyelvhasználat standardizálásáról, és a vállalati szaknyelvhasználat következményeiről, pl. közösségformáló funkciójáról.

Lózsai Tamás (ELTE) az üzleti retorikáról tartott előadást. Az üzleti retorika mint kutatási terület a retorika és az üzleti kommunikáció közös jellegzetességeit vizsgálja. A retorika a meggyőzés és érvelés tudománya, és ezek az elemek megtalálhatók az üzleti kommunikációban is (tárgyalás, prezentáció, üzleti levelezés, marketing, reklám). Az üzleti retorika három fő része az üzleti tárgyalás és tárgyalástechnika segítése, az üzleti élet írásbeli dokumentumainak szerkesztése és a marketingkommunikáció, azon belül is a reklám. Az előadás további részében az előadó ennek a három területnek a retorikához való kapcsolatát mutatta be.

A konferencia délutáni programjának *Terminológia* című szekciójában négy előadó kapott helyett. Az első előadó, Kurtán Zsuzsa (SZOKOE, PE) a gazdasági szaknyelv oktatásának és kutatásának jelenlegi helyzetéről adott átfogó képet. Előadását a gazdasági szaknyelv fogalmi magyarázatával kezdte, majd különbséget tett általános nyelvtanítás és szaknyelvoktatás között. Részletesen bemutatta azokat a középfokú és felsőfokú intézményesített valamint intézményen kívüli kereteket, amelyekben szaknyelvoktatás folyik. Előadásában felvázolta a határon túli régiók gazdasági szaknyelvoktatásának helyzetképét is, valamint nyelv szerinti bontásban is bemutatta a szaknyelvi képzés területeit. Kitért a magyar mint idegen nyelv oktatásának időszerű kérdéseire a jelenlegi gazdasági és társadalmi folyamatok tükrében: nemzetköziesedés a munkahelyeken, a felsőoktatásban és a mindennapi életben. A versenyképesség megőrzéséhez felhívta a figyelmet a szaktudás mellett a készségfejlesztésre, a tanulászervezés fontosságára és új tanulási környezetek kialakítására.

Válóczy Marianna (BGE) az üzleti szaknyelv oktatásában innovatív módszertan bevezetését tartja szükségesnek. A Z generáció már digitális, globális netgeneráció, eltérő motivációval és számukra már más a hatékony tanulási struktúra. A „freeter” munkavállaló kreatív, információéhes, kockázatvállaló és célja saját identitásának kifejezése. A nyelvoktatási helyzet is átalakult a felsőoktatás nemzetköziesedése, a munkaerőpiaci elvárások változása és a tanári önmotiváción és önfejlesztésen alapuló innováció eredményeként. Több nemzetközi kutatás is a módszertani változtatást tartja kívánatosnak. Az előadó felsorolta a módszertani innováció lehetséges irányait és fókuszterületeit. A BGE-n folyó innovációs gyakorlatok felvázolása utána saját módszertani kísérletét mutatta be, melynek központi magja a Facebook nyelvórai alkalmazása volt.

Tamás Dóra (ELTE) a magyar gazdasági szaknyelvet a fordítástudomány és a terminológia szempontjából vizsgálta. Az előadó először a gazdasági szaknyelv terminológiájának rövid történeti áttekintését adta. A mai magyar gazdasági szaknyelv és terminológia kialakulásának két mérföldkővét az 1989-es rendszerváltásban és a 2004-es EU csatlakozásban látja. Nagy eredménynek tartja, hogy az ELTE-n önálló tantárgy lett a terminológia. A gazdasági szaknyelv terminológiájában a fogalomalapú megközelítést javasolja. A fogalmi rendszer feltérképezése segít a terminusalkotásban, a fordításoktatásban (pl. a szakszöveg tartalom szerinti azonosításában) és a terminológiai adatbázisok előállításában is. A gazdasági terminusok és fogalmak folyamatosan változnak, és a terminusalkotás szempontjai hozzájárulnak a megfelelő terminusok megtalálásához. A globalizáció miatt a magyar gazdasági szaknyelv és terminológia

erősen kitett az angol hatásnak. Idő szükséges, amíg egy társadalom befogad egy új fogalmat és megfelelőt alakít ki rá, ezért jelenleg is több változat él egymás mellett. Az előadó szerint a nyelvpolitika része a terminológiapolitika is, melynek fontos megvalósítási eszközei a terminológiai adatbázisok.

Rádi Éva (NKE) a magyar gazdasági szaknyelv terminusainak kognitív nyelvészeti kutatásáról számolt be. A magyar lakosság megtakarítási hajlandósága összhangban áll a pénzügyi kultúra fejlettségével. A kognitív képességek (fogalmak és összefüggések ismerete, döntéshozatali képesség, morális állóképesség stb.) beletartoznak a pénzügyi kultúra fogalmába. A kognitív folyamatokat metaforák és metonímiák vizsgálatával is lehet kutatni. Az előadó két kutatását mutatta be, melyeknek alapja a gazdasági metaforák körébe tartozó terminusok vizsgálata volt. Ezeknek a terminusoknak a használati gyakoriságát vizsgálta gazdasági- és bölcsészhallgatók körében. Hipotézise szerint a szakmai ismeretek és a szakmai műveltség különbsége miatti aszimmetrikus viszony kimutatható nyelvészeti eszközökkel. Szóasszociációs eljárással az aszimmetrikus viszony feloldására tett stratégiákat vizsgálta.

Zárszavában Bódi Zoltán bejelentette, hogy az előadásokból színvonalas konferenciakötetet állítanak össze. A konferencián elhangzottakat pedig felhasználják a Kárpát-medence magyar nyelvű népességére vonatkozó nyelvstratégia kidolgozásában.

TransELTE 2018

XX. Fordítástudományi Konferencia

**(Budapest, ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
2018. március 22–23.)**

Földvári Miklós, Klenk Márk

E-mail:foldvari.miklos1@gmail.com, klenky1990@gmail.com

Kettős jubileumot ünnepelhetett az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke szervezésében 2018. március 22–23-án megrendezett XX. Fordítástudományi Konferencia: egyrészt 20. alkalommal került sor a találkozóra, másrészt a tanszék idén ünnepelheti 45 éves fennállását. Talán ennek is köszönhető, hogy a résztvevők száma minden korábbi rekordot megdöntött, hiszen előzetesen 514-en regisztráltak a rendezvényre. Az évforduló alkalmából a tanácskozás új nevet is kapott, és a külföldi meghívottakra, a konferencia nemzetközi jellegére tekintettel immár TransELTE 2018 néven jelent meg a különböző felületeken. A rendezvény fő támogatója az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI Zrt.) volt, támogatóként pedig az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóságát (DGT) és a Szent Jeromos Alapítványt tüntették fel.

A helyszínt az ELTE BTK biztosította, ebben az évben a Gólyavár épületében, ahol az impozáns méretű Mária Terézia teremben nagy körasztalok mellett foglalhatott helyet a jelentős számú hallgatóság, köztük az ELTE FTT oktatói, valamint mesterképzésben és doktori képzésben részt vevő hallgatói, szabadúszó fordítók és tolmácsok, külföldi résztvevők.

A megjelenteket először Horváth Ildikó egyetemi docens, az ELTE FTT tanszékvezetője köszöntötte, egyben kiemelte, hogy a szinkrontolmácsolást a teremben kialakított kabinokban az FTT hallgatói biztosítják, és ez az első nagy tolmácsolási eseményük. A megújult, nagy érdeklődést vonzó konferenciára új kiadvány jelent meg az OFFI Zrt. támogatásával, *Latest Trends in Hungarian Translation Studies* címmel, Horváth Ildikó szerkesztésében, amelyben a fordítástudományi tanszék két oktatójának és a doktori program hallgatóinak írásai találhatóak meg, és az OFFI Zrt. vezérigazgatója, Németh Gabriella is csatlakozott egy cikkkel a szerzőkhöz. A kereskedelmi forgalomba nem kerülő, azonban ingyenesen letölthető könyv a bírósági tolmácsolás, a konferenciatolmácsolás, az audiovizuális fordítás, a terminológia, a lektorálás és a Magyarországon működő tolmácsok presztízsének témáját járja körül.

Ezután az ELTE BTK dékánja, Sonkoly Gábor köszöntötte az egybegyűlteket. Elmondta, hogy a Bölcsészettudományi Kar ma a tudományos és oktatási tevékenység fellegvára, ahol a humán tudományok művelése 41 alapképzési szak, 59 mesterképzési szak és 74 doktori program keretében valósul meg, ami országos vezető szerepet biztosít a karnak. Ezen belül az Fordító- és Tolmács-

képző Tanszék az egyik legnagyobb múltú intézmény, az itt képzett szakemberek száma közelíti a kétezret, ami az EU-ban is magas számnak minősül. Európai Unió tolmácsolás is csak nálunk folyik az országban. Véleménye szerint Európa közös nyelve nem az angol mint lingua franca, vagy a német vagy a francia, hanem a fordítás és a tolmácsolás. További sok sikert kívánt ehhez a küzdelmes, szép szakmához, és külön köszönetet mondott Horváth Ildikó tanácskezelőnek az áldozatos, emberfeletti munkáért.

A konferencia első napjának kezdetén a Fordítástudományi Doktori Program hallgatói mutatkoztak be első kutatásaikkal. Az első előadást Varga Dóra Ágnes, a doktori program elsőéves hallgatója tartotta *Hallgatók viszonyulása gépi fordítás utószerkesztéséhez* címmel. Beszámolt arról az ebben a félévben végzett kismintás kutatásról, amelybe 5 FTT-hallgatót vont be, akiknek két darab, egyenként kb. 400 szavas, társadalomtudományi témáról szóló, emberileg és gépileg fordított szöveget kellett lektorálniuk, illetve a szövegen utószerkesztést végezniük, és közben diktafonba mondaniuk gondolataikat. Az így létrejött jegyzőkönyvek (TAP=Think Aloud Protocol) alapján kívánt megállapításokat tenni a lektorálás és utószerkesztés során megfigyelhető eljárásokról és attitűdökről. Hipotézise szerint a hallgatók eltérő attitűddel fognak viszonyulni az ember és a gép által fordított szövegekhez a lektorálás során, és tevékenységük során megfigyelhetők lesznek különböző „lektorbetegségek”, mint a sok preferenciális javítás, a túllektorálásra való hajlam vagy a szükségtelen beavatkozások.

Az elemzést a hangfelvételek és a lektorált szövegek alapján végezte, pozitív és negatív megjegyzéseket keresett, illetve, hogy van-e indoklás a beavatkozásoknál (objektív, szubjektív, nincs). A megállapítások szerint a hallgatók több negatív megjegyzést tettek, mint pozitívát, főként a gépi fordítás lektorálása esetén, elmondható tehát, hogy a lektorálás során negatív attitűdöt tanúsítottak a szöveg irányába, a gépi fordítás esetén pedig még negatívabban. Megfigyelhető volt emellett számos szükségtelen és hibás beavatkozás is. Összefoglalója szerint jó lenne megismételni a kutatást a lektorok képzése terén, illetve szerencsés lenne idővel változtatni azon az Anthony Pym fordításkutató által is megfigyelt jelenségen, hogy a gépi fordítás utószerkesztése egyelőre nem túl népszerű téma a lektorálást végzők körében, ahhoz igen negatívan viszonyulnak.

Malaczkov Szilvia, az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának elsőéves hallgatója az *Audiovizuális feliratok korpuszalapú vizsgálata: átváltási műveletek a nem hivatásos fordítók felirataiban* című előadásában az audiovizuális fordításon belül az önkéntes fordítók munkáját vizsgálta. A ma már globális szinten megrendezett TED (Technology, Entertainment, Design) népszerűsítő előadások fordítását 2009 óta online feliratozó közösségek végzik. A hivatásos nyelvi közvetítők és a fordítástudomány számára is kihívást jelent ennek az új, közösségi közreműködésen alapuló és a digitális fejlődés, valamint a szociokulturális változások által létrejött fordítási megoldás. Az előadó kutatásában a magyar önkéntes TED fordítói közösség feliratozási megoldásait vizsgálta az explicitáció és az implicitáció tekintetében. Egyrészt a feliratozás fizikai körülményei miatt, azaz a feliratok sorhosszúságának és a feliratok képernyőn történő megjelenési idejének kötöttsége miatt a feliratozók feltehetően a forrásnyelvi

szövegnél implicitébb célnyelvi szöveget hoznak létre. Az explicitáció elve alapján viszont a fordító általában a forrásnyelvi szövegnél explicitebb szöveget hoz létre, hogy a célnyelvi olvasó számára információvesztés nélküli és könnyen érthető szöveget alkosson. A feliratozás során a fordítónak döntenie kell, hogy melyik fordítási megoldással éljen.

A kutatás alapját a Klaudy Kinga által meghatározott fakultatív explicitációs és implicitációs műveletek adták. A kutatási korpusz az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának Pannonia Korpuszából épült fel. A cél a fordítás folyamata során explicitációval és implicitációval járó műveletek arányának megállapítása volt. Az adatok alapján ezekben az audiovizuális feliratokban az implicitációval járó műveletek aránya jelentősen meghaladta az explicitációs műveleteket. Ez a megállapítás felvetheti Blum-Kulka explicitációs hipotézisének módosítását az audiovizuális fordítások esetében. A további kutatási irányt az előadó az explicitási szint produktumorientált vizsgálatában látja, amely a kohéziós elemek, illetve a diskurszusjelölők eltolódásának elemzésén alapulhat.

Mány Dániel, az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának másodéves hallgatója az *Idegen szavak autentikus és fordított orvosi szövegekben: fordítási stratégiák angol, francia és magyar betegájékoztatók tükrében* című előadásában az orvosi szakfordítás problémaköréből az idegen szavak jelenségét vizsgálta autentikus és fordított, angol, francia és magyar nyelvű betegájékoztatókban. Az elméleti háttérben kitért az egészségügyi szakdolgozók szó- és terminushasználatának normatív elvárásaira, az orvosgyógyászati álláspontjára, beszélt az idegen szavak és a laikus olvasó kapcsolatáról. Az előadást egy saját fordítási megbízásából vett példával kezdte, így a közönség az előadás elején általános képet kapott arról, milyen kérdésekkel szembesülhet a fordító idegen szavak fordításakor. A kvantitatív elemzéshez az AntConc nevű programot használta, és támaszkodott az adott nyelveken írt idegen szavak szótárára. Megállapította, hogy párhuzamos korpuszában legkevésbé az angolra jellemző az idegen szavak használata. A számadatok szerint az idegen szavak gyakorisága magasabb a franciában, illetve még magasabb a magyarban. A fordítási stratégiák tekintetében hallhattunk az intralingvális fordítás szerepéről, illetve 5+1 fordítási stratégia azonosításáról. Az előadó igyekezett a célnyelvek tekintetében minden stratégiánál fordítási irányokat megállapítani, illetve törekedett a gyakorlatban is alkalmazható általános igazságok megállapítására az egyes stratégiák tekintetében. A kutatás folytatásában tervezi autentikus magyar és fordított magyar betegájékoztatók összehasonlítását, így fény derülhet arra, hogy vannak-e olyan különbségek, amelyek a fordítás folyamatában kelnek életre.

Marcin Turski, a poznani Adam Mikiewicz Egyetem tanára angol nyelvű előadást tartott *Direkcionalitás a fordításban – AB vagy BA: a fordítási irányok kihívásairól* címmel. A kutatást az egyetemen végezte, azt vizsgálva, hogy számít-e a fordítás iránya. Mivel sok intézménynél elvárás és alapfeltétel, hogy a fordítók csak az anyanyelvükre (L1) fordítsanak, kézenfekvő a feltételezés, hogy az könnyebb, egyszerűbb számukra. Amellett, hogy sok országban szükségszerűség az L2-re fordítás, él az az általános feltételezés, hogy a fordítónak L1-ről L2-re fordításhoz nagyobb kognitív erőfeszítésre van szüksége.

A két éve indított, a Lengyel Tudományos Központ által támogatott, „EDiT Project” névre hallgató, kétnyelvű nyelvhasználókat bevonó kutatás többek közt a nyelvek közötti váltást, a gyors döntéshozatalt, a multi-taskingot és a perspektívaalkotást vizsgálta, valamint a nagyon közeli nyelvek, pl. az orosz és a lengyel közötti nyelvi interferenciákat monitorozta. A kutatás során a folyamatra koncentráltak, nem az eredményre – azt kívánták objektívan megállapítani, valóban nagyobb kognitív kihívást jelent-e az idegen nyelvre fordítás.

A fordító agyának megfigyeléséhez laboratóriumi körülmények között gépelésfigyelő (key-logging) szoftvert (pl. Translog), szemmozgás-figyelő szoftvert használtak, valamint képernyőképeket készítettek fordítás közben (screen capture). A 26 tapasztalt (átlagosan 13,5 év tapasztalattal rendelkező) fordítónak két (kreatív és leíró) szöveget kellett két irányba (lengyelre és angolra) fordítania, majd kérdéseket megválaszolni. Az öt hipotézisből egy bizonyosodott be, eszerint több idő kell, hogy a fordító feldolgozza az idegen szöveget megértéskor, az rövidebb az anyanyelvű szöveg olvasásakor. A pontosabb eredményekhez további kutatások szükségesek, más nyelvekkel is, akár a magyar barátokkal is érdekes lehet hasonló projekteken részt venni.

Ezt követően Eszenyi Réka, az ELTE FTT és Dóczi Brigitta, az ELTE Angol Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének oktatója közös, a *Mentális lexikon és fordítóképzés: egy hallgatók közt végzett szókincsvizsgálat eredményei* című, angol nyelven tartott előadásában a fordítóhallgatók mentális lexikonjának kérdéseit járta körül. Feltáró kutatásuk esetében ún. pilot studyról van szó, amelynek adatait még elemzik. Azt vizsgálták többek között, hogy a hallgatók hogyan tárolják mentális lexikonjukban az egyes szavakat – pl. asszociációk, a szavak jelentése vagy kollokációk útján. A kísérletben tíz önkéntes vett részt, akiknek egy 120 szavas, elég szakmainak nevezhető, közgazdaságról szóló szöveg lefordítása után írásbeli kérdőívet kellett kitölteniük tíz szóval kapcsolatban. Bár az eredmények csak előzetesnek nevezhetők, bizonyos tendenciák már kirajzóldtak. A hallgatók nagymértékben támaszkodtak anyanyelvükre, a magyarra az asszociációk terén, ami meglepő, mert a nyelvtanulók már középszinten is az idegen nyelven szoktak asszociálni. Emellett megfigyelhető volt, hogy erős kapcsolatok állnak fenn az L1 és L2 szavak között, illetve az, hogy a hallgatók kevés kollokációt ismernek, azokkal problémáik adódnak fordítás közben, továbbá különböző stratégiákat követnek az információk előhívása során. A jövőben végzendő kutatások során szeretnék kiterjeszteni a megfigyeléseket az angolnyelvtanárnak készülő hallgatók mentális lexikonjára, valamint a kutatást professzionális fordítókkal is elvégezni.

A másfél órás ebédszünetet követően először Borhy László professzor, az ELTE rektora köszöntötte a résztvevőket. Kiemelte, hogy a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem egyfajta sajátos látásmód is. Elmondta, hogy az ELTE-n, a legrégebbi felsőoktatási intézményben zajlik a legrégebb óta fordító- és tolmácsolás Magyarországon, amelyet ma is az állandó megújulás és a képzési portfólió igényekhez igazítása jellemez, amire példa a bírósági tolmácsolás, a lektorképzés, az audiovizuálisfordító-képzés vagy a távoktatási keretek közt zajló fordítóképzés. A rektor beszélt a 2003-ban indult fordítástudományi

doktori programról, a tanszék számtalan kiadványáról, valamint aktív kutatási és oktatási tevékenységéről.

Ezután Agnieszka Walter-Drop, az EU Tolmácsolási Főigazgatóságának (DG LINC) vezetője beszélt angol nyelven a nyelvi szakértők változó szerepéről és az előttük álló számos kihívásról. Hangsúlyozta, hogy változnak a nyelvi technológiák, a konferenciák világa is megújul, egyre több interaktív megbeszélésre kerül sor, ahol a résztvevők fizikailag akár nincsenek is jelen (virtuális részvétel, akár hologram formájában), a fordítássegítő eszközök (CAT) ma már teljesen integrálódtak a fordítói szakmába. Megjelent a horizonton a CAI (Computer Assisted Interpreting), a számítógéppel segített tolmácsolás, egyre több technológia nyer teret életünkben és a szakmában is, ami kérdéseket vet fel a szerepünkkel és a jövővel kapcsolatban. A főigazgató asszony személy szerint mélyen hisz abban, hogy az emberi tolmácsok megmaradnak, de nem szabad homokba dugni a fejünket a változások láttán, amelyek egyben lehetőséget, alkalmat is jelentenek – mottója szerint ne harcoljunk a változás ellen, és a gépek munkáját állítsuk a szolgálatunkba, hogy a tolmácsok is még tökéletesebb munkát végezhesenek. Arra nem vállalkozna, hogy megjósolja, mi lesz 45 év múlva, de foglalkozni kell a lehetőségekkel és kihívásokkal, az új technológiákkal (smart meeting assistance, felhőben tárolt információk, Twitter alkalmazása), amelyekhez alkalmazkodni kell, tanároknak és hallgatóknak egyaránt integrálniuk kell munkájukba. Konklúziója szerint a nyelvi szakembereknek, akik egyre fontosabb szereppel bírnak a több nyelven zajló, demokratikus vitákban, nyitottnak kell lenniük a változásokra és jövőre.

A főigazgatót Alexandra Pangakou, az Európai Bizottság „A” Igazgatóságának (DG SCIC) igazgatója követte, aki angol nyelvű előadást tartott *Tolmácsolási készségek és kompetenciák a változó világban* címmel. A többnyelvű környezetben zajló konferenciatolmácsoláshoz számos kompetencia szükséges, amelyek magukba foglalnak többféle készséget (pl. elemzőképességet, jó memóriát, problémamegoldó képességet), valamint tudást és ismeretet (pl. nagyon magas szintű nyelvtudás). A kompetenciák, mint a kommunikáció, a tudás/ismeretek (nyelv, terminológia, szakterület, kultúra) kulcsfontosságúak, ezek mellé pedig olyan szempontok járulnak, mint a rugalmasság, az alkalmazkodóképesség, az új technológiáknak és elvárásoknak való megfelelés, a munkakörnyezet, a vállalkozói szellem. Ebben a szakmában dinamikus megközelítés szükséges, ahol alkalmazkodni kell a változó körülményekhez, ami kihívást, egyúttal azonban hatalmas lehetőséget is jelent.

Alison Graves, a Többnyelvűség és Külkapcsolatok Osztály (DG TRAD) vezetője az *Új idők, új készségek: a fordító változó szerepe az Európai Parlamentben* című, angol nyelvű előadásában rámutatott, hogy az általa vezetett részleg a legnagyobb az Európai Unióban, amely évi 2,5 millió oldalt állít elő 1200 alkalmazottal, ami megfelel annak, mintha mind a hét Harry Potter-kötetet minden héten kiadnák. Kiemelte, hogy az EU nyelveit tekintve 24 eredetit gyártanak, nem egyet és annak fordításait. Rámutatott, hogy válaszolniuk kell a változásokra, erre példa, hogy új szerepeket töltenek be, pl. nem anyanyelven született szövegeket szerkesztenek, vagy bizonyos esetekben előfordult, hogy a tolmács bent ült a bizottságban a képviselő mellett. Felhívta a figyelmet az

osztály „audio capacity” néven bevezetett új szolgáltatására, melynek során a szövegeket adaptálják és hangzó anyagként felmondva rögzítik, így azok Podcaston meghallgathatók, ami újabb módja annak, hogy közelebb hozza az EU-t a polgárokhoz.

Ezt követően Marcin Kotwicki, az Európai Bizottság „C” Igazgatóságának (DGT) minőségbiztosítási vezetője *Hogyan járhatunk túl a saját eszünkön? Minőségbiztosítás felsőfokon* címmel tartott előadást angol nyelven. Rámutatott, hogy az igen nagy létszámú, 2000 emberből álló DGT Igazgatóság, melynek fele Brüsszelben, fele Luxembourgban tevékenykedik, magas szintű IT-kompetenciákkal rendelkezik, amelyet azonban a jövő kihívásaira való tekintettel tovább kell fejleszteni. Az EU-ban végzett fordítás nagyon komplex folyamat, sok visszajelzés érkezik, számtalan egyeztetés zajlik a lektorok, ellenőrzést végzők és a fordítók között, mind terminológiai kérdésekben, mind a fordítás egyéb területein. Ezért is olyan fontos a minőségbiztosítás (QA=Quality assurance) kérdése, amelynek célja a hibák (félfordítás, terminológiai tévedések, kihagyás stb.) felfedezése és elkerülése, megelőzése. Ehhez a részleg a CAT eszközökben foglalt, automatikus minőségellenőrző rutinok (QA checks) mellett saját, egyedi szabályokat is írnak (custom rules), ami már megközelíti a programozás területét, és segít az EU-s szövegekre jellemző, gyakran előforduló hibák (akár a hónapok neveinek fordítása, ami meglepő módon problémákat, összekeveredést okozhat, a jogszabályok hivatalos megnevezése, a belső dokumentumokra történő hivatkozások, hiányzó számok, nevek) észlelésére. Fontos lenne az ún. reguláris kifejezések (regular expressions) használata, amelyeket sajnos nem tanítják az egyetemeken, pedig alkalmazásuk segíti a fordítót/lektort, javítja a teljesítményt. Mindazonáltal látni kell, hogy a gépi QA nem érti a kontextust, nem tud javítani emberi ellenőrzés nélkül, nem helyettesíti az emberi lektorálást. A jövőre nézve célként emelte ki a hamis riasztások számának csökkentését, a kontextus megértését a gépi QA-val, valamint azt, hogy a terminológia-ellenőrzés működjön az inflektáló nyelveknél is.

A kávészünetet követően Daniela Amodeo Perillo, az EULITA (a jogi fordítással foglalkozó intézményeket, tolmácsokat és fordítókat tömörítő európai szervezet) elnöke tartott diavetítés nélküli előadást angol nyelven a bírósági tolmácsolás kérdésköréről *A jogi tolmácsolásról szóló ISO szabvány előnyei és korlátai* címmel. Rámutatott arra, hogy sok országban alulfizettség jellemzi a bírósági tolmácsolást, ami demotivációt okozhat, illetve a megfelelő körülmények biztosításának fontosságára a bírósági tolmácsolás során. Előadásában kitért a bírósági jogi tolmácsolásról szóló ISO 20228 szabványra, amelyet tízévenként felül kell vizsgálni, viszont csak ajánlásnak tekinthető, szemben a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló, kötelező érvényű 2010/64/EU irányelvvel, amely szabályozza a szóbeli és jeltolmácsolást is, és irányadó mind a használók (bíróság, ügyészség, rendőrség stb.) és a magánemberek számára is.

A szentpétervári Herzen School of Conference Interpreting and Translation tanáráként is tevékenykedő, magyarul is kiválóan beszélő Okszana Jakimenko angol nyelven tartott előadást *Az oroszországi bírósági tolmácsolás jogi és kulturális aspektusai: kihívások és megoldások* címmel. A 22 éve bírósági tol-

mácsként is dolgozó oktató bemutatta a tolmácsokra érvényes oroszországi jogi kereteket (Btk., Ptk., Ppt.) és jogszabályi rendelkezéseket, amelyek elég tágan értelmezhető fogalmakkal írják körül a tolmácsok tevékenységét („szándékosan helytelen fordítás”, „szándékos félrefordítás”, „hű fordítás”). Kiemelte, hogy ma már nincs tolmácsvizsga, bárki mehet tolmácsolni, aki megfelelően tudja a nyelvet, csak felsőfokú végzettséggel kell rendelkeznie, viszont a felelősségre vonatkozó szabályok elég szigorúak és vitatottak is a tolmácsok körében. Bemutatott egy konkrét esetet is, amikor egy grúz-orosz tolmácsot/fordítót két év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélték szándékosan nem megfelelő fordításért (például bebizonyosodott, hogy a fordító Google Translate-tel is lefordított kb. 30 oldalt néhány óra alatt). Sajnálattal mutatott rá, hogy jel-tolmácsképzés jelenleg voltaképpen nincs Oroszországban. A jövőre nézve elmondta, hogy szeretnének egy új törvényt a bírósági tolmácsolásról, amihez az Oroszországi Fordítók és Tolmácsok Szövetsége tervezetet is készített, emellett etikai kódexet dolgoznak ki a fordítók és tolmácsok számára, szemináriumokat és képzéseket szerveznek, és egyeztetés zajlik a fordítói/tolmácsnévjegyzék bevezethetőségéről is.

A nap utolsó előadójaként Farkasné Puklus Márta doktori kutatását mutat-ta be *A tolmács szerepe a magyar bírósági tárgyaláson* című előadásában. Rámu-tatott a jogi jellegű tolmácsolás (legal interpreting), a bírósági és tárgyalótermi tolmácsolás komplexitására, mivel az nyelvi közvetítés két nyelv, két kultúra, eltérő érdekek, jogrendszerbeli különbségek, különféle tolmácsolási módok, eltérő elvárások között. Tovább nehezíti az amúgy is bonyolult helyzetet, hogy jogi oldalról szó szerinti tolmácsolást várnak el, tolmácsszakmai szemszögből pedig a nyelvi közvetítés szempontjainak megfelelő tolmácsolást. Az előadó a bírósági tolmácsolás kommunikációs szituációjának nyelvi és nem nyelvi aspek-tusait kutatja, melynek célja többek közt a jogi és nyelvi szakemberek elvárá-sainak feltárása, illetve ideális esetben közelítése egymáshoz. A kutatás három részből áll, 1. kérdőív kitöltése (a bírákat elég nehéz részvételre ösztönözni), 2. jegyzőkönyvek vizsgálata (ezt a bíróságok eltérő adatkezelési gyakorlata nehe-zíti), 3. hangfelvételek készítése (talán a legnehezebb kérdés, nem könnyű engedélyt szerezni). Szükség van a tolmácsok és a bírók meggyőzésére is, ügyelni kell arra, hogy a felvétel készítése ne befolyásolja a kommunikációt, technikai nehézségek is felmerülnek, például a felvevőkészülékek elhelyezését illetően, de nem egyszerű a suttgó szinkrontolmácsolás átírása sem. A kérdőívet két fázis-ban töltötték ki, először 30 bíró online módon, majd az Országos Bírói Hivatal intranetes oldalán volt elérhető. A kutató 32 jegyzőkönyvet vizsgált meg, ame-lyek három magyarországi bíróságon születtek a tárgyalásokról. A hangfelvé-telek elemzése kiterjedt a pragmatikai szempontokra, diskurzuselemzésre (be-szédstílus, diskurzusjelölők használata), a tolmács szerepére és személyiségére, a bíró személyiségére és ennek kifejeződésére (hatalom kifejeződése), a deikti-kus eltolódásokra, az intralingvális fordításra, a tolmácsolás módjára és egyéb aspektusokra. Jelenleg is zajlik a felvételek elemzése, és előreláthatólag további kérdések vetődnek fel a kutatás során, amelyből a doktori disszertáció készül.

A konferencia második napjának programjáról mint mindig, most is az OFFI gondoskodott. A program a *Közszolgálat és biztonság a hiteles nyelvi szol-*

gáltatásokban címet kapta, az előadások a bírósági tolmácsolás, a humanitárius tolmácsolás, többnyelvű nyelvi helyzet, valamint a tolmácsolás etikai dilemmái köré szerveződtek.

Az előadássorozatot az Igazságügyi Minisztérium képviseletében Juhász Hajnalka, az OFFI Felügyelőbizottságának elnöke nyitotta meg. Röviden ismertette az OFFI történetét, ezzel is hangsúlyozva a majd 150 éves szervezet fontosságát a magyar piacon. Összehasonlította a magyar hiteles fordítási gyakorlatot a környező Európai Unió országok gyakorlatával, rámutatva arra, hogy valamely módon minden állam részt vesz ennek a környezetnek a szabályozásában. Kiemelte, hogy az OFFI szakértelemmel és megfelelő felügyelettel végzi a munkáját, megindult a modernizálás útján és megállja a helyét a jelenlegi környezetben. Hangsúlyozta a terminológia fontosságát, egy egységesített terminológiai adatbázis meglétét a jogszabályok konzisztens és megfelelő terminológiával történő fordításnak elvégzése érdekében.

Az első előadó Németh Gabriella, az OFFI vezérigazgatója volt. Előadása az *Igazságügyi etikai dilemmák és összefüggések a bírósági tolmácsolásban* címet viselte. Röviden bemutatta az OFFI kialakulásának történetét, aminek kapcsán kitért az állami fordítási feladatok ellátásának egykori és jelenlegi munkamódszerének bemutatására. Kiemelte, hogy a kezdetek óta az állami fordítási feladatok megváltoztak, az OFFI-t mára a minőségbiztosítás és terminológiafejlesztés jellemzik, saját kiadványai, szakmai programjai vannak. Az OFFI állami közfeladat-ellátóként tekint magára, ilyen szempontból nagyon fontos, hogy etikusan járjon el. Az etikusság kérdésköréhez kapcsolódva négy konkrét, releváns választ adott: (1) a korábban bemutatott Fordítási és Tolmácsolási Minősítő Testület véleményezi az OFFI munkáját szakmai és etikai szempontból is, (2) a megújult gyakornoki és mentori program keretében a diákok és végzett fordítók lehetőséget kapnak az OFFI működésébe való betekintésre, a pályakezdő fordítók pedig a külső fordítóként történő karrierkezdesre, (3) az OFFI Akadémia tréningeket, képzéseket, konferenciákat, szakmai napokat szervez a külső és belső munkatársak számára, valamint (4) a *Hiteles nyelvi szolgáltatások etikai kódexének* elfogadásával a külső és belső munkatársak állást foglalnak a pártatlanság, a szöveghű fordítás, az adatok és információk bizalmas kezelése, valamint az összeférhetetlenség elkerülése mellett. Összegzésként elmondta, hogy a majdnem 150 éves OFFI az állami fordításügy modern szakmai intézete.

A szekció második előadója Elena Chiocchetti, az EURAC kutatóintézet vezető kutatója volt, előadása a *Nyelvi jogok biztosítása a Dél-Tiroli gyakorlatban: a jogi terminológia kidolgozása a közigazgatás és igazságszolgáltatás számára* címet viselte. Annak érdekében, hogy megértsük a helyzetet, röviden bemutatta a régió történetét. Bemutatta, hogy a terminológiai munkát három megközelítés jellemezte: először a „laissez faire”, vagyis a „menjen minden a maga útján” hozzáállás, a fordítási és terminológiai munka nem volt koordinált, nehézkesen működött. A későbbiekben az előíró terminológiai munka jellemezte munkálatokat. 1988-ban létrehozta egy hat fős terminológiai bizottságot, melynek feladata az új terminusok felkutatása, elfogadása és a régebbi terminológia frissítése jogi, közigazgatási és műszaki területen. Az így készült terminológiai jegyzékek a hivatalos lapban jelentek meg, és használatuk kötelező volt. A bi-

zottság 2012-ig működött, körülbelül 15-20 ezer terminust szabványosítottak. Hátránya volt, hogy a munka eléggé lassan zajlott, és kevésbé tudott lépést tartani a jogi változásokkal. A legújabb megközelítést a leíró terminológiai munka jellemzi, szakértők és terminológusok együtt dolgozzák ki az olasz jogi rendszer különböző aldoménjeibe tartozó fogalmakat. Az adatok rögzítésére létrehozták a *bistro* nevű terminológiai adatbázist, amely mindenki számára szabadon hozzáférhető. Előadása végén hangsúlyozta, hogy a terminológiának fontos szerepe van a nyelvi jogok, valamint a jogbiztonság megvalósításában.

A szekció harmadik előadója a tolmácsolás kutatásának nemzetközi hírű vezető személyisége, Barbara Moser-Mercer *A humanitárius tolmácsolás* címen tartott előadást. A jelenlegi világpolitikai helyzetben a menekültügyi tolmácsolás nagyon fontos szerephez jutott, mivel afrikai és közel-keleti menekülttáborokban több millió ember vár arra, hogy menekültstátuszt kapjon egy biztonságosabb országban. Előadásában ismertette az eljárás menetét, résztvevőit, a státusz megadásának és a letelepedés nehézségeit, kiemelte az eljárás nehézségeit és buktatóit, valamint a visszaéléseket. Hangsúlyozta, hogy a humanitárius tolmácsolás a menekültügyi eljárások tolmácsolásán túlmutat, részben edukáció is. Rengeteg nyelven kell tolmácsolási feladatokat ellátni, éppen ezért hathatós és nyelvfüggetlen tréningeket kell biztosítani a kiválasztottak számára, hogy el tudják látni ezeket a feladatokat, valamint esettanulmányokon keresztül az etikai problémák megoldására, elkerülésére is fel kell hívni a figyelmet. Azonban nemcsak tolmácsolási feladatok ellátására készítene fel, hanem egyéb (pl. egészségügyi) képzéseket, sőt, egyes régiókban diplomaprogramokat is létrehozhatnak. Ennek biztosítása érdekében terveznek, fejlesztenek és ellenőriznek különböző tanulóközpontú és technológiával támogatott oktatási modulokat. A kurzusokat és tréningeket online tananyagként is kidolgozták, ezzel is biztosítva a szélesebb körű hozzáférést. Egyes táborokban a képzőközpontok már önműködőek és a jövőbeni cél leginkább az, hogy a képzéseket csak felügyelni kelljen, mivel már a képzők képzése sok helyen megtörtént. Előadása végén kiemelte, mitől is nehéz a humanitárius tolmácsolás megvalósítása. Az európaiától nagyon eltérő nyelvi és kulturális környezetben nagy mértékben felértékelődik az etikusság és a tolmács eltérő szerepe, főleg, mivel menekültügyi tolmácsolás esetén egy érzelmileg töltött környezetben kell ellátni a feladatot.

A második szekció első előadója Tóth Judit, a SZTE ÁJK oktatója *A tolmácsolás, a bíróság és a hatóság egymásrautaltsága – bíróság és jogbiztonság* című előadása elején kitért rá, hogy a tolmácsot az eljárásban többféleképpen definiálhatjuk. Beszélhetünk róla mint kommunikációs szakértő, kulturális és szociális közvetítő, köznyelvi és jogi szaknyelvi közvetítő, jogrendek közötti közvetítő, vagyis, összefoglalva a tolmács multifunkcionális közvetítőként vesz részt az eljárásban. Ha nem segít, az ügyfél joghoz jutásában, a tisztességes eljáráshoz és az anyanyelvhasználathoz való jogában lesz akadályozva. A jogszabályokat megvizsgálva bemutatta, hogy több mint kétszáz magyar jogszabály tesz említést a tolmácsról vagy a tolmácsolási feladatról, azonban konkrét, csak tolmácsokra vonatkozó szabályozás sehol sem található, leggyakrabban a szakértőkre vonatkozó szabályokat vonatkoztatják rájuk is, azonban az eljárásban mégsem szakértőként vesznek részt (nem kapnak felkészülési időt, az iratbetekintés sem auto-

matikus, nem minden esetben lehetséges, ellentétben a szakértőkkel). Végkövetkeztetésként megállapította, hogy a bírósági eljárásban a tolmács és a fordító értékek, szokások és kultúrák között is közvetít, az általa nyújtott szolgáltatás előfeltétele annak, hogy hozzáférjenek az alapvető jogokhoz és emberi jogokhoz. Komoly feladata van a jogalkotóknak abban, hogy a vádlottak megkapják a tisztességes eljáráshoz való jogukat.

A második szekció következő előadója Seresi Márta, az ELTE FTT oktatója *Tolmácsolási gyakorlat az Európai Bíróságon* című előadásában gyakorlati szempontból mutatta be a tolmácsok feladatait az Európai Bíróságon. A Bíróságon mind a 24 hivatalos nyelven zajlanak az eljárások, de a de facto munkanyelv a francia. Mivel egyes eljárásokba több nyelv is bevonódhat, nagy fordítási és tolmácsolási kapacitásra van szükség. Ismertette, hogy a bíróságon minden esetben szinkrontolmácsolás történik, 3-4 fő váltja egymást munka közben. Kezdetben alapelv volt, hogy minden tolmács az anyanyelvére dolgozik, azonban az EU bővítése után ez már nem volt megvalósítható. Ennek következtében, egyes esetekben a tolmácsok már idegen nyelvekre is tolmácsolnak, viszont ezeket a feladatokat kevésbé szeretik, mivel kevés gyakorlási lehetőség adódik, valamint a teljesítményüket anyanyelvi beszélők teljesítményével hasonlítják össze. Kitért rá, hogy a tolmácsolási megbízások általában két-három naposak, az első nap viszont mindig a felkészülésről szól. Ekkor lehetőségük van betekinteni a per irataiba és felkészülni a tolmácsolási eseményre. Hangsúlyozta, hogy a tömör szövegek, valamint az elvárás, miszerint szó szerinti fordítást várnak el egyes felszólalásoknál, nagy nyomással és stresszel jár. Előadását egy érdekes gondolattal zárta: a Bíróságon gyakori, hogy a felszólalók előre megírják beszédeiket és a tolmácsoknak odaadják azt, akik ezt az előre lefordított szöveget felolvassák. Így elgondolkodtató, hogy beszélhetünk-e kommunikációról olyan helyzetben, ahol nincs szemkontaktus és kölcsönös interakció a beszélők között.

A program egy kerekasztal-beszélgetéssel zárult, melynek moderátora Tamás Dóra Mária, az ELTE FTT oktatója, az OFFI vezető terminológusa volt. A kerekasztal témája az igazságügyi tolmácsolás volt, a résztvevők közül többen ezzel is foglalkoznak. A beszélgetés során érintették az ideális tolmácsolási körülmények kérdését. Kiemelték, hogy előny lenne, ha minden esetben biztosítanának felkészülési időt és lehetőség lenne betekinteni az iratokba. Megfogalmazódott a gondolat, hogy a jogászképzésben is fel kellene készíteni a résztvevőket arra, hogy tolmáccsal fognak együtt dolgozni, valamint a tolmácsnak is joga van felszólalni, ha úgy érzi, hogy sértik a jogait, érdekeit. Szót ejtettek a közérthetőség kérdéséről, az akadálymentes kommunikációról, mivel a jogi szaknyelvet komoly szakadék választja el a köznyelvtől. A közérthetőség fontossága miatt fontos gesztus lenne, hogy a felhasználók számára könnyítsék a megértést, ezzel is elősegítve a joghoz férést. Szóba került még a szó szerinti fordítás kérdése is. A résztvevők egységes álláspontot képviseltek: a tolmács ugyanazt a tartalmat fogja átadni célnyelvre, ami forrásnyelven elhangzott, azonban az, hogy mennyire ragaszkodik az eredeti szöveghez, nagyban műfajfüggő is. Hangsúlyozták, hogy sokszor az ügyfél szavahihetősége múlik azon, hogy a tolmács hogyan teljesít. Zárszóként röviden foglalkoztak a bírósági

tolmácsok képzése kapcsán azzal, hogy milyen tanácsokat lehet adni a hallgatóknak ahhoz, hogy még inkább megállják a helyüket a tárgyalóteremben. A tolmács számára biztonságot jelent a szituáció ismerete, a háttérismert és a felkészülés a tárgyalásra, a szituációban nyelvi közvetítőként, segítőként vesz részt de nem feladata a tárgyalóteremben lévők pszichés felkarolása.

Az immáron TransELTE néven futó, jubileumi huszadik tavaszi konferencia idén is érdekes elméleti és gyakorlati témákkal várta mind a fordítástudomány iránt érdeklődőket, mind a gyakorló fordítókat és tolmácsokat.

FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap **(Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem,** **2016/17 tavaszi és 2017/18 őszi félév)**

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

A 2016/2017-es tanév második és a 2017/18-as félév első félévében további nyolc előadással folytatódott az *FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap* című előadássorozat az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén, amelyben ezúttal is helyet kaptak más intézményektől érkező kollégák. A tavaszi félév első – összességében a huszonegyedik – előadását Robin Edina, a tanszék megbízott oktatója és az általa vezetett kutatócsoport négy doktorandusza tartotta. *Kutatások a Fordítástudományi Doktori Program Pannonia Korpuszában* című prezentációjuk öt különálló előadásnak is volt tekinthető, de ezeket összefogta a fent nevezett, újonnan létrehozott és folyamatosan bővülő korpusz.

Robin Edina felvezető bemutatója éppen ezt a korpuszt volt hivatott röviden bemutatni. Rámutatott arra, hogy az egyben párhuzamos és összehasonlítható, hogy multimodális, a modern (2000 utáni) nyelvhasználatot tükrözi, teljes irodalmi és szakszövegeket tartalmaz és más korpuszokkal kombinálható. Az egyes alkörpuszokban találunk lektorált és lektorálatlan, újrafordított, hallgatók, önkéntes és hivatásos fordítók által átültetett szövegeket, és nincsenek kizárva a szóbeli, videón rögzített szövegek sem. Végezetül kitért az ebben rejlő lehetőségekre is: az itthon egyedülállónak számító kezdeményezés lehetővé teszi az automatikus és félautomatikus gépi elemzéseket, a statisztikai és szógyakoriság-vizsgálatokat, a kontrasztív kvalitatív elemzést, a különböző műfajok és szövegfajták vizsgálatát, valamint a szövegminőség hatásának mérését.

Dankó Szilvia PhD-hallgató a fordításban található alulreprezentált célnyelvi elemekkel, ezen belül is a *szokott* szóval kapcsolatban végzett vizsgálatait mutatta be. Kifejtette, hogy ezek az ún. egyedi nyelvi elemek ugyan nem lefordíthatatlanok, de nincs kézenfekvő ekvivalensük. Összesen 73 fordított és 121 eredeti magyar szövegben – irodalmi és szakszövegben egyaránt – vizsgálta angol–magyar nyelvirányban a „szokott + főnévi igenév” szerkezetet, és erre példákat is hozott a prezentációja során. Ezek alapján fordított szövegben ritkább ennek a szerkezetnek az előfordulása, és műfaji eltérés is tapasztalható volt: szakszövegekben alacsonyabb az előfordulása, mint a szórakoztató irodalomhoz sorolhatóknál.

Götz Andrea doktorandusz a pragmatikai jelentésű *vajon* kérdő partikula helyzetéről értekezett fordított magyar szövegekben, amelynek használata nem kötelező és nincs angol megfelelője. A korpuszalapú kutatás keretében a

kétféle típussal párhuzamosan hatféle fordítási kombinációt azonosított, majd hat hipotézisét tesztelte. Ezek bizonyítása során feltárta, hogy a fordításnál a legritkább elemek a „zéró” elemek, valamint azt, hogy a lexikai változatosság és a „vajon” gyakorisága nem függ össze. A szerkesztett szövegek valamivel kevesebb „hogy” és valamivel több „vajon” tokent tartalmaztak, a nem fordított szövegekben pedig több az alárendelt mondat szerkezetes *vajon*. Ez utóbbi mindeképpen meglepő eredménynek nevezhető.

Szegh Henriett azt a kérdést járta körül a Pannonia Korpuszon végzett kutatás során, hogy létezik-e tolmácsolási szöveg. A korpusznak jelenleg 38 százalékat képezi tolmácsolási szöveg, ezen belül a doktorandusz öt angol és öt magyar nyelvű szövegen végzett vizsgálatokat. Megállapítása szerint az angol nyelven írt vagy angolul szóban elhangzott szövegek szószáma minden esetben magasabb a magyarnál. Feltűnő volt továbbá, hogy a tolmácsok több átváltási műveletet implicitálnak.

A februári előadás záró blokkjában Zolczer Péter *A hobbit* című film magyar szinkronjában és feliratában (két jelenetre vonatkozóan) vizsgálta a fordítói megoldásokat, vagyis a korpusz audiovizuális alkorpuszával dolgozott. Új kategóriaként bevezette a fonetikai konkretizációt arra a filmbéli esetre, hogy Gollam a magyar szinkronban selypít, az angol eredetiben viszont nem. Megállapításai szerint a szinkronban magasabb a kreatív megformálást célzó műveletek száma, pedig ez a legkorlátoltabb műfaj. A felirat esetében pedig több fordítói megoldás is azzal magyarázható, hogy a nyelvi közvetítő a hangzó nyelv benyomását szerette volna visszaadni.

A félév második előadása Bendik József szabadúszó fordító, tolmács, a Budapesti Corvinus Egyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem egykori tolmácsolásoktatójának nevéhez fűződik. *Nyelvtudomány és gyakorlattan* című előadásában megpróbálta összekapcsolni a nyelvi közvetítői gyakorlattant, vagyis az úgynevezett praxeológiát a nyelvtudománnyal. Ennek kapcsán az elején utalt egyrészt David Crystal *Linguistics* című könyvére, amelyben a szerző megpróbálta közelíteni a tudományt a gyakorlathoz, másrészt Deme László *A beszéd és a nyelv* című művére, amely szerint a nyelvtudomány az egyes nyelvhasználatok, a beszédek tudománya is.

A prezentáció ezt követő részében az előadó kifejtette, hogy professzionális nyelvhasználóként egyrészt nap mint nap problémákat oldunk meg, másrészt ennek során kiemelt szerepünk, felelőségünk is van, hiszen elsőként találkozunk például idegen szavakkal. A tolmácsolásra ő maga szakmai szolgáltatásként tekint, amelynek rendeltetése van: mégpedig a beszédmű (és nem a szöveg vagy az üzenet) előadása. Ezt követően több ábra segítségével szemléltette, mi is tartozik szerinte a gyakorlattanhoz. Az egyik alapján bemutatta, milyen szereplői vannak a tolmácsolási helyzetnek, mi veszi körül a nyelvi szakembert, milyen működési környezetben tevékenykedik, milyen személyiségjegyekkel kell rendelkeznie. Ezen ábra előnye, hogy egyszerre mutatja, a jelenség összes szereplőjét, összetevőjét, a szerepköröket és műveleteket.

Egy másik bemutatott modell kapcsán Bendik József arra tért ki, milyen válfajai vannak a tolmácsolási szolgáltatásnak, amelynek folyamatosan változó igényekhez kell alkalmazkodnia. Ez a modell tartalmazza a tolmácsolás módo-

zatának (konzekutív, szinkron stb.), kereti jellegének (kísérő, tárgyalási, közösségi, bírósági, tantermi stb.), tárgykörének (jog, gazdaság, ipar stb.) és a megbízó egyéb igényeinek elemeit (protokoll, titoktartás stb.). Az ezek alapján történő besorolás segíti a nyelvi közvetítőt a konkrét megbízás részletes megbeszélésénél az időtényező, a résztvevői kör és témakör, a szerződési feltételek és a kapcsolattartás szempontjai szerint.

A tanév utolsó előtti előadását Élthes Ágnes tartotta *Szimultán kettős nyelvi regiszter, avagy szakfordítás a műfordításban? (Zola két regénye alapján)* címmel. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Idegen Nyelvi Központja docensének vizsgálódásai két Zola-regényre, a *Párizs gyomra* (1873) és az *Allat az emberben* (1890) címűre terjedtek ki, amelyek Antal László fordításában láttak magyarul napvilágot (1980/1963). Mindkét műben a szaknyelvi szavak, a „terminológiai háló” képviseli a szaknyelvi réteget, de egyéb elemek, mint például a passzív szerkezetek vagy a viszonylag egyszerű mondatban nem jelennek meg. A *Párizs gyomra* című regényben ez a gasztronómiai és építészeti szakszavakat jelenti, az *Allat az emberben* címűben pedig a vasúttal kapcsolatosakat. Ennek kapcsán az előadó részletesen kitért arra, hogy a szerző tudatosan kutatta az építészetet és a vasutat is, szakkönyveket olvasott, szakemberekkel konzultált, saját cikkgyűjteményekkel rendelkezett és tanulmányúton vett részt. Minderre a könyvek fordítójának csak korlátozott mértékben volt lehetősége.

Ezt követően Élthes Ágnes kifejtette, hogy a denotatív jelentés az adott kontextusban konnotatív jelentést kap a két műben, másként mondva Zola esetében keveredik a tudományos és poétikai kommunikációnak nevezett két szint, amely egyéb esetben szinte teljesen elkülönül egymástól. A prezentáció ezt követő részében pedig azt a kérdést járta körül az előadó, létezik-e kettős elvárás a fordítóval szemben, attól függően, irodalmi vagy szakszöveget fordít-e. Ennek kapcsán a regényekből származó konkrét példákat is felsorakoztatott: így például szakmailag kifogásolható lenne, hogy Antal László fordításában „öntöttvas-szerkezet” helyett „vasszerkezet” szerepel az egyik műben, vagy éppen az, hogy a másikban egy helyen felcserélte a „tolattyú” és a „dugattyú” terminusokat a nyelvi közvetítő. Hasonló szakmai problémákat vethet fel a fordítói következetlenség, amikor is lecseréli a terminusokat és más szót használ helyettük. Mindezek az aprónak tűnő tévesztések azonban összességében nem vonnak le a műfordítás összképéből és a műfordító teljesítményéből, hiszen az előadó szerint neki más szempontokra is tekintettel kellett lennie a mű átültetése során.

A tavaszi félév utolsó előadójaként Prószéky Gábort, a MANYE elnökét köszönthette az előadássorozat májusban, aki *Saussure és Wittgenstein a nyelvtechnológiában (Új eredmények és komoly remények a számítógépes nyelvészetben)* címmel tartott lebilincselő prezentációt. A bevezetőben a címben szereplő két tudós nyelvvel kapcsolatos gondolatait idézte fel, majd áttért az úgynevezett szóbeágyazási modellekre. A disztribúciós szemantika alapján a szavak jelentése szorosan összefügg azzal, milyen kontextusban használjuk őket. Viselkedésük reprezentálására az elmúlt években megjelentek a vektor alapú szóbeágyazási modellek, amelyek jelenleg nagy népszerűségnek örvendenek. Immár az MTA-PPKE Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoportjában is zajlanak ilyen jellegű vizsgálatok, amelyek célja egy nagyméretű magyar lexikális adatbázis lét-

rehozása. Az ebben szereplő szavakhoz rövid idő alatt olyan szemantikai jegyeket kívánnak találni, amelyek hatással vannak a szavak morfológiai, helyesírási, illetve szemantikai viselkedésére.

Ezt követően az előadó röviden kitért a vektoros reprezentációk megjelenésére, ezen belül is a *word2vec* nevű, szabadon letölthető programra, amely vektorokká alakítja át a nyelv szavait és vektorális viszonyokat képes felfedezni. A szóbeágyazási modell létrehozása kapcsán elmondta, hogy az egyes szavak fix méretű környezetét veszik figyelembe (öt-öt szó a kifejezés előtt, illetve után): ez a neurális hálózat bemenete. A hálózat pedig a környezetet reprezentáló vektorok súlyozott összegét használja arra, hogy megjósolja a célszót. A kísérletek alapját egy három milliárd szavas webkorpusz képezi.

A konkrét vizsgálatokba való bepillantás előtt Prószéky Gábor elmondta, hogy a kísérleteknek két célja van: egyrészt szeretnék megismerni a módszer szemantikai érzékenységét, azaz azt, mennyiben alkalmas arra, hogy magyar nyelvű korpuszon tanítva konzisztensen helyezze el a szavakat a szemantikai térben. Másrészt ki szeretnék egészíteni az adatbázist olyan szemantikai jegyekkel, amelyek hatással vannak a szavak morfológiai, helyesírási, szintaktikai viselkedésére (pl. színek, foglalkozások, nyelvek, anyagnevek). Végezetül ehhez kapcsolódóan bemutatott néhány konkrét kutatást a korpuszon, így például nem tövesített szöveggel, elemzett szöveggel vagy nem-sztenderd alakokkal (elírás, szleng stb.) végzett kísérleteket. Ezzel összefüggésben újdonságnak számít nemzetközi viszonylatban is a további, nem magyar lexikai erőforrások bevonása és a magyar–angol nyelvpárban végzett vizsgálatok. Ily módon automatikusan kimutathatóvá válnak a morfoszintaktikai, jelentéstani és világismereti hasonlóságok, a szemantikai terek pedig leképezhetők egymásba.

2017 szeptemberében negyedik teljes tanévét kezdte meg az előadássorozat, amelynek őszi féléve újabb négy előadást tartogatott. Míg az első kettő a tolmácsolás világába kalauzolta el az érdeklődőket, addig a harmadik a terminológia, a negyedik pedig a fordítás területét érintette. Az őszi félév első – összességében huszonötödik – előadása Móricz Kristóf András PhD-hallgatónak, a tanszék megbízott oktatójának, tolmács, fordítónak a nevéhez fűződött. *Információ- és kommunikáció-technológiai eszközök a tolmácsolásban* című prezentációjában először ismertette a címben szereplő eszközök hármass tipológiáját (hang- és képátviteli, valamint egyéb közvetítő berendezések; gépi tolmácsolás; tolmácsolást támogató eszközök, segédeszközök). Ezután szakirodalmi áttekintést nyújtott a kétezres évek közepétől megjelent ezirányú legfontosabb művekről, kitérve a témával kapcsolatos kritikus álláspontokra is.

Az előadás ezt követő részében saját, feltáró jellegű, kérdőíves kutatását prezentálta a közönségnek, amelynek célja a Magyarországon dolgozó konferenciatolmácsok IKT-eszközhasználatának felmérése (Móricz 2016). Az összesen 34 résztvevő 13 kérdésre adott válaszai rámutattak például arra, hogy 90% fölött van azon tolmácsok aránya, akik elektronikus webes szótárakat és elektronikus formátumú párhuzamos szövegeket használnak a munkájuk során, de a speciális terminológiai programok, adatbázisok alkalmazásának aránya is meghaladja az 50%-ot. Az e mögött megbújó okokra rávilágítva Móricz Kristóf András kifejtette: a két leggyakoribb válasz az volt, hogy a tolmácsok tapasztal-

lata szerint sokat segítenek ezek az eszközök, illetve hogy pontosabbá szeretnék tenni vele a munkájukat. Érdekes persze az is, hogy míg az eseményre való – otthoni és helyszíni – felkészülés során szinte minden megkérdezett alkalmazza ezeket az eszközöket, addig tolmácsolás közben is több mint 80%-uk él ezekkel a lehetőségekkel. Ennek főként az az oka a nyelvi szakemberek indoklása szerint, hogy számos esetben áthidalhatók velük a felmerülő terminológiai nehézségek, de segítenek a megértésben és a célnyelvi produkcióban is.

A válaszadók szerint az IKT-eszközök kiemelkedő előnye a kereshetőség és a gyorsaság, de mintegy 40%-uk említette ebben a körben a rendelkezésre álló nagy adatmennyiséget is. Míg 23% szerint egyáltalán nincs hátránya az ilyen segédeszközök használatának, addig sokan (47%) felhívták a figyelmet a figyelemmegosztó, zavaró hatásukra és a felmerülő technikai problémákra (35%). Összességében a megkérdezettek több mint 60%-a szerint az IKT-eszközök konferenciatolmácsolás közben történő alkalmazása egyrészt kiváltja a korábbi papíralapú segédeszközöket, másrészt új lehetőségeket hozott a tolmácsolásban.

A tanév második előadását, amely *A tolmácsok presztízse Magyarországon* címet viselte, Pataky Éva PhD-hallgató, a tanszék megbízott oktatója, tolmács, fordító tartotta – szintén egy elvégzett kvalitatív kutatás alapján (fókuszcsoportos beszélgetések tolmácsokkal). A témaválasztás megindokolását követően a magyar és nemzetközi szakirodalom alapján kitért a presztízis és a foglalkozási presztízis fogalmára a szociológiában a korai 20. századtól napjainkig. Magyar viszonylatban kiemelte, hogy 1978-ban a KSH révén zajlott egy kísérleti presztízsvizsgálat közel száz résztvevővel, amelyet 1983-ban egy 7700 válaszadós és 1988-ban egy jóval komolyabb, 29000 résztvevős vizsgálat követett, amelyekben rangsorolták a különböző foglalkozásokat.

A fordítástudomány területén végzett eddigi kevés vizsgálat rövid ismertetése után Pataky Éva rátért saját kvalitatív kutatására, amelynek célja, hogy feltérképezze: melyek azok a tényezők, amelyek szerepet játszanak a tolmácsok foglalkozási presztízisében. Ennek feltárása érdekében – egy rövid kérdőív kitöltését követően – fókuszcsoportos beszélgetéseket folytatott összesen 14 gyakorló tolmáccsal. A prezentációban bemutatott válaszok és konkrét idézetek alapján a többség amellet foglalt állást, hogy a fordítóra és a tolmácsra külön foglalkozásként kell tekinteni, még akkor is, ha sokan mindkét tevékenységet végzik. A tolmácsok további kategorizálásának (pl. konferenciatolmács, hatósági tolmács, egészségügyi tolmács) viszont a magyar piacon egyelőre nem látják értelmét, mert még nem válnak el annyira a különböző típusok, mint más piacokon. A hasonló foglalkozásokra irányuló kérdés esetében a megkérdezettek a foglalkozások jellegére tértek ki leginkább, nem pedig azok presztízisére. Így olyan érdekes válaszok születtek, mint például az ügyvéd és a közjegyző, a pilóta és az aneszteziológus (akik „láthatatlanok”), vagy éppen az agysebész és a légiforgalmi irányító (akik hasonló, nagy megterheléssel járó munkát végeznek). A válaszok arra is rámutattak, hogy a tolmácsnak a presztízshierarchiában elfoglalt szerepe változó, hiszen minden tolmácsolás során „másvalaki bőrébe bújik”. Éppen ezért a más szakmákhoz hasonlításnak nem feltétlenül van értelme.

A prezentáció záró részében az előadó a hatalom és befolyás kérdésére mint a tolmácsok presztízisének meghatározó tényezőire tért ki. Ennek kereté-

ben rámutatott arra, hogy mindkét kifejezést a résztvevők nagy számban negatív konnotációjúnak értékelték a szakmájukat illetően. Összegzésében Pataky Éva kifejtette, hogy a kutatás következő lépéseként a kvalitatív kutatás keretében elhangzott válaszok alapján egy szélesebb körben kitöltendő kérdőívet szeretne kidolgozni, és – rétegzett mintavétellel – kvantitatív kutatássá szeretné átalakítani a lefolytatott vizsgálatot.

Az őszi félév harmadik előadása keretében Kóbor Márta, a Pécsi Tudományegyetem Francia Tanszékének adjunktusa, szintén gyakorló fordító vezetete be az érdeklődőket a terminológia rejtelmibe. *A változatos terminushasználat 'motorjai' honlapfordítási projekteken* című prezentációjának első részében a terminológiai változatosság néhány, hazánkban kevésbé ismert megközelítését mutatta be a nemzetközi szakirodalom alapján. Freixa (2002) nyomán beszélhetünk például írásmódbeli/helyesírási, morfológiai, reduktív és lexikai variánsokról, Condamines (2010) szerint nézőpontfüggő, szövegtípus-függő, alkalmazásfüggő és diakrón típusú, Pelletier (2012) alapján pedig denominatív, konceptuális és polisémikus terminológiai változatosságról. Az előadó utalt továbbá De Vecchi kutatásaira (2004, 2009), aki a céges nyelvhasználat vizsgálata során felhívja a figyelmet a cégcsoportokon belüli és a versenytársak közötti (megkülönböztetést szolgáló, szándékos) terminológiai változatosságra.

A prezentáció második részében a fordítás gyakorlati, honlapok átültetéséhez kapcsolódó szempontjai kerültek előtérbe az előadó személyes tapasztalatai alapján. Kiemelte, hogy a honlapfordítás nagyon gazdag, jól kutatható, érdekes területnek számít, amely esetében nem kell tartanunk a titoktartási kötelezettségtől sem. Ennek ellenére még kevés empirikus kutatás áll rendelkezésre ezen a téren.

Kóbor Márta konkrét példákon keresztül irányította a figyelmet olyan esetekre, amikor keresőbarát (vagyis „SEO-zott”, vagy keresőoptimalizált) szöveget kérnek a nyelvi közvetítőtől. A megbízó célja ugyanis az, hogy az internetes keresőmotorok felvegyék adatbázisukba a célnyelvi oldalt, a felhasználók, illetve vásárlók pedig az általuk ismert keresőszavak alapján megtalálják a számukra releváns információt. Ebből következően a forrásnyelvi oldalak gyakran számos szinonimát, alternatív megnevezést tartalmaznak. Felmerül tehát a kérdés, hogy például az angol forrásnyelvi műszaki szöveg mintájára a fordítónak is változtatnia kell-e az *engine*, a *drive*, a *train* és a *motor* kifejezések célnyelvi megfelelőjeként az *erőforrás*, a *motor* és az *aggregát* szavakat. Hasonló problémák merülhetnek fel európai uniós, például a fogyasztóvédelem területét érintő, angol forrásnyelvű anyagokban is, ahol – gyakran szinonimának számító – keresőkifejezéseket sorolnak fel: *internet buying rights*, *online buying rights*, *rights when buying online*, *e-commerce rights*, *distant selling rights* stb.

Az előadó rámutatott arra, hogy a fordításban a keresőbarát szöveg nem azt jelenti, hogy darabszámra egyeznie kell a terminusoknak. Sokkal inkább arról van szó a gyakorlatban, hogy az elkészített fordítást egy előre összeállított célnyelvi terminuslista alapján, amely a felhasználók által ismert kvázi szinonimákat is tartalmaz, vagy éppen konkurenciaelemzés révén optimalizálják a keresőmotorok szempontjából. A nyelvi közvetítőnek egy ilyen lista összeállítása során fontos a felhasználó fejével gondolkodnia, ezért néha el kell térnie a megszokott, egységes terminushasználatától. Ezzel összefüggésben végül arra

is felhívta a figyelmet, hogy például a *Google* keresője szankcionálja azokat az oldalakat, amelyekben túl sokszor szerepel ugyanaz a kifejezés. Az internetes „találatok korában” (Kóbor 2017) tehát a nagyközönségnek szóló honlapok esetében sokszor a változatos terminusokkal operáló fordítás tűnik a célravezetőnek.

A januári utolsó előadásban Klaudy Kinga professzor emeritus tisztelte meg az előadássorozat eddigi történetének legnépesebb közönségét. *Az aszimmetria-hipotézis és az álvisszafordítás* című prezentációját egy rövid bevezetéssel kezdte arról a műről, amely konkrét vizsgálatának alapját képezte. Diane Pearson *Csárdás* című, 1975-ben megjelent családrégénye azért különleges, mert eredetileg angolul íródott, de zömében Magyarországon játszódik az 1914 és 1956 közötti években, és minden – a szereplők, a párbeszéd és a díszletek is – hiteles benne. A Miskolczy Edit által készített, 2011-ben megjelent magyar fordítás az előadó szerint még az eredeti angol műnél is jobb. Hogy ez miért van így, azt összehasonlító fordításelemzéssel próbálta meg kideríteni.

A prezentáció második részében az elméleti háttérrel mutatta be Klaudy Kinga. Ennek során kifejtette, hogy a nyelvi rendszerek közötti aszimmetria bármely nyelvpár esetében megfigyelhető tény, és megközelíthető statikusan, valamint dinamikusan is. Ez utóbbi megközelítés különösen érdekes, hiszen azt taglalja, melyek azok a különbségek, amelyek fordítási nehézséget okoznak, és milyen műveleteket végeznek a nyelvi közvetítők ezek leküzdésére. A műveletekkel összefüggő megfigyelés szerint aszimmetria figyelhető meg a forrás- és célnyelv közötti átváltás során: míg a célnyelvre történő fordítás során explicitáció megy végbe, addig az ellenkező irányban nem találunk implicitációt. Ez a műveleti aszimmetria fogalmazódik meg az aszimmetria-hipotézisben, vagyis ha a fordítóknak van választási lehetőségük, akkor inkább az explicitebb nyelvi formákat fogják választani (Klaudy és Károly 2005).

A kulturális aszimmetria, valamint Nida (1964) alapján a nyelvek és kultúrák közötti távolság felvázolása után az előadó utalt Venuti (1995) honosítás – idegenítés dichotómiájára, majd megfogalmazta a konkrét kutatással kapcsolatos hipotézisét: ha kétirányú fordítási egybevetést végzünk, nemcsak a nyelvi, de a kulturális műveletek aszimmetriája is megfigyelhető, mert a honosítás mindkét irányban felül fogja múlni az idegenítést. Ennek bizonyítására vizsgálta meg a bevezetőben említett irodalmi mű álvisszafordítási műveleteit, amelyek azért tekinthetők ál- vagy kvázi-visszafordításnak, mert a célnyelvi kultúráról szóló mű a forrásnyelven van megírva, majd azt visszafordították a célnyelvre. Ebben az esetben az eredeti szerző által már lefordított célnyelvi valóságot próbálja „visszafordítani” vagy „továbbfordítani” a nyelvi közvetítő a célnyelvre, és jellemzően ő is, az olvasó is többet tud az ábrázolt eseményekről mint maga a szerző. Ezért a fordító pótlólagos intralingvális műveletek révén még gazdagabb eszköztárral adja vissza a leírt célnyelvi világot az olvasó számára.

Az előadás záró részében az előadó konkrét példákat vonultatott fel a *Csárdás* című angol regényből és annak fordításából, amelyben a fordító a kulturális vagy pragmatikai explicitáció összes formáját alkalmazza – a várt implicitáció helyett –, és ezáltal még hitelesebben ábrázolja a két világháború közötti Magyarországot. A semleges – francia, latin és német eredetű – angol szavakat például korhű magyar kifejezésekkel adja vissza (pl. *unokahűg* helyett *kuzin*,

mély kivágás helyett dekoltázs, hobbik helyett passziók, befolyás helyett nexusok), a fordításban célnyelvi reáliákat keletkeztet (pl. *szárazkapu; pálinka; készkenő*), korhű magyar megszólításokat és megnevezéseket alkalmaz a semleges angol szavakra (pl. *kisasszonykák; Császári és Királyi Felség; Osztrák–Magyar Monarchia*), valamint célnyelvi idiómákat keletkeztet (pl. *féken tartani; szétcsapni; erős kézzel tartják a gyepelőt*).

Az előadás végén Klaudy Kinga a kutatás alapján megállapította, hogy a nyelvi műveletek aszimmetriája kiterjeszthető a kulturális műveletekre is, és a kis nyelvről nagy nyelvre történő honosítás nem jár együtt a nagy nyelvről kis nyelvre történő fordítás során alkalmazott idegenítéssel. Reményét fejezte ki továbbá, hogy majd nagy korpuszon is kimutatható lesz: bármilyen irányba fordítunk is, a fordítás prototipikus formája a honosító fordítás.

Irodalom

- Klaudy K., Károly K. 2005. Implication in Translation: Empirical Evidence for Operational Asymmetry in Translation. *Across Languages and Cultures* Vol. 6. No. 1. 13–29.
- Kóbor M. 2017. A kompetenciafejlesztés fókuszai a „találatok korában” In: Kóbor M. – Csikai Zs. (szerk.) *IRÁNYTŰ az egyetemi fordítóképzéshez – A kompetenciafejlesztés új fókuszai*. Pécs: Kontraszt. 1–8.
- Móricz K. A. 2016. Információ- és kommunikáció-technológiai eszközök használata a tolmácsolásban. *Fordítástudomány* 18. évf. 1. szám. 50–63.

Sarah Maitland

What is cultural translation?

(London: Bloomsbury, 2017. 177 pp.

ISBN: 978-1-4725-2686-1)

Benedek Enikő

E-mail: eniko.work@gmail.com

A hermeneutika, az internetes mémek és a legtágabban értelmezett kulturális fordítás kevéssé kutatott világába kalauzolja az olvasót Sarah Maitland legfrissebb publikációja. A mű a fordítástudomány nemzetközi élvonalába tartozó *Advances in Translation* sorozat részeként a brit Bloomsbury Kiadó gondozásában jelenik meg. A könyvsorozat a fordítástudomány legfrissebb elméleti és gyakorlati kutatási eredményeit publikálja országhatárokon és vizsgált területek széles skáláján átívelő kiadványaiban. A szerző, Sarah Maitland a londoni Goldsmith Egyetem fordítástudományi programjának oktatója, gyakorló fordító és tolmács angol, francia és spanyol munkanyelveken. Fő kutatási témája a kulturális sajátosságok és a fordítás viszonya. Kutatói hitvallása szerint a fordítás túlmutat az interlingvális közvetítésen, mivel a szerinte a kreatív, filozófiai és politikai irányvonalak mentén felmerülő fordítási problémákat nemcsak érdemes, de szükséges is tudományos szempontból vizsgálni. Maitland korábbi munkáiban megvizsgálta az internetes tartalmak értelmezését kulturális fordítási szempontból, készít és vizsgál színházi fordításokat, és a fordítás filozófiai kérdéseit is.

A *What is cultural translation?* című publikáció a szerző első önálló, könyv formátumú monográfiája, amelynek 177 oldala A5-ös méretben került nyomtatásra. A könyv a fordítást a lehető legtágabb értelemben elemzi, segítségül hívva a kultúra számos megjelenési formáját, így például a színházat, filmeket, televíziót és irodalmat, megfelelően szemléltetve ezzel a kultúra sokrétűségét. A szerző a téma aktualitását a globalizált társadalmakban látja, mivel napjainkban egyre inkább szembe kerülünk más kultúrák különbözőségeivel, és az így létrejövő környezetben a fordítás nemcsak az általunk látott dolgok, tettek, kimondott beszédaktusok, sőt, egyenesen lényünk alapjává, hanem a nyelvek és kultúrák közti megfontolt interakció metaforájává is vált.

A könyv célja Maitland szerint kettős: megalkotni a kulturális fordítás első, kimerítően alapos definícióját, majd pedig ebből a definícióból kiindulva hangsúlyossá tenni a fordítás globalizált világban töltött életünkben és munkánkban játszott szerepét, mivel egyre inkább szembesülünk életvitelbeli és a világgal szemben tanúsított interakciós különbségeinkkel. Maitland kifejti, hogy az ő kulturálisfordítás-megközelítése szerint a kulturális fordítás egyfajta látásmódot és azon képességünket jelenti, amelynek segítségével a minket körülvevő

világról kapott, berögzült ismereteket megkérdőjelezhetjük. A szerző szerint a szöveggel kommunikáljuk létezésünket a világban, ezáltal pedig a világot is ugyanúgy 'kiolvashatjuk', mintha egy szöveg tökéletesen leírná létezésünk paramétereit, Maitland tehát a fordítást olyan szociokulturális jelenségek felfedezésének tekinti, amely a körülöttünk lévő világ megértését segíti.

A könyv öt fejezete során a szerző saját bevallása szerint igyekezett a kulturális fordítás folyamatát a mindennapi élet széles társadalmi és kulturális kontextusában bemutatni. Maitland elméleti háttérét főként Walter Benjamin, huszadik századi német filozófus, irodalomkritikus; Paul Ricœur, francia filozófus, a fenomenológia és a hermeneutika filozófiai tanulmányainak összekötője; a Ricœur-filozófiát vizsgáló és kiegészítő amerikai egyetemi tanár, David M. Kaplan; továbbá George Steiner *Bábel után* című összehasonlító irodalomtudományi alapműve adta. Maitland Ricœur hermeneutikai filozófiájára építi kulturális fordításelméletét, világosan megfogalmazott célja ezen elmélet határait megtalálni, és a kutatás közben felmerült témák közül néhányat részletesen tárgyalni.

Az előszóban a szerző a kulturális fordítás tudományos kutatásának előzményeit mutatja be. Szakirodalmi áttekintése az antropológiától indul, majd a mű fő elméleti alapját, Ricœur munkáját vizsgálja gyakorlati szempontból. A publikációt hiánypótlónak és újszerűnek tekinti, mivel bevallása szerint a kulturális fordítást mint egyfajta érintkezési módszert még egy kutató sem helyezte a globalizált, multikulturális világban létrejövő emberi kommunikáció középpontjába, illetve a témában még nem készült átfogó elméleti háttér sem kidolgozásra, amely megfoghatóvá és értelmezhetővé tenné, hogy mit is jelent maga a kulturális fordítás.

1. *Interpretation. Translation and the quest for understanding.* Az első fejezet a szövegek megértési nehézségeit boncolgatja, és megkísérel választ találni arra a kérdésre, hogy a mögöttes jelentéstartalok miként találhatóak meg, illetve hogyan jelenik meg a kontextusban azon jelentéstöbblet, amely a másodlagos jelentéstől függő szó szerinti értelmezés, de csak úgy fedezhető fel, ha az elsődleges jelentésen keresztül gondolkodunk, azonban mégis eltekintünk tőle. Azt, hogy a szerző mekkora hangsúlyt fektet a megértés fontosságára, a fejezet egyik kulcsmondatában értjük meg: „If language is the vehicle through which meanings are conveyed and the meaning of life is given, to 'understand' language is to understand what it means to be human” (Maitland 2017:50).

2. *Distanciation: Translation and the space-time continuum.* A második fejezetben Maitland azt az érdekes gondolatot veti fel, miszerint a diskurzusnak, csakúgy, mint egy navigációs rendszernek, megvannak a maga térinformatikai metaadatai, amelyek alapján a beszélt nyelvet az adott helyen és időben, azaz „itt és most” használják. Az írásbeli diskurzus a kutató szerint ettől nagyban különbözik, mivel a szöveg megalkotója és az interlokútor a tér-idő kontinuum különböző pontjain helyezkedik el (Maitland 2017:58), ezáltal eltávolodik egymástól az írói szándék és az értelmezés, lehetetlenné téve, hogy pontosan az eredeti szándéknak megfelelően értelmezzük a szöveget. Ez a helyzet teszi lehetővé a kulturális fordítás létrejöttét.

Három fontos terminust szükséges megemlíteni, amelyek Maitland definíciójának gerincét alkotják. A szerző szerint a korábban tárgyalt, a szöveg megalkotásához képest értelmezett eltávolodás (*distanciation*) mindaz, ami a teljes megértést lehetetlenné teszi (Maitland 2017:77). A szöveg alkotója és értelmezője közötti távolság felveti a fordíthatóság (*translatability*) kérdését. Interlingvális fordítás esetén Steiner szerint a teljes megértés nemcsak teljes szinonímiát követelne, de feltétele volna az is, hogy a célnyelvi megoldásból a forrásnyelvi szöveg egyetlen apró egységét se hagyjuk figyelmen kívül, beleértve a fonetikai, grammatikai, szemantikai és kontextusbeli tényezőket, de ne is adjunk hozzá újrafogalmazással, értelmező fordítással vagy különböző változatokkal (Steiner 1998:429). Ebből kiindulva tehát a fordítás lehetetlen küldetés. A fordítók valahogyan azonban mégis dolgoznak, a fordított szövegek pedig képesek az eredeti jelentést közvetíteni. Ez a kulturális kölcsönzésnek (*appropriation*) köszönhető, amelyet a következő egységben láthatunk. A szerző szerint a megértést nem a szövegalkotó világában vagy a szöveg struktúrájában kell keresnünk, hanem azon lehetőségekben, amelyeket a szövegen túlmutató jelentések hordoznak (Maitland 2017:79). A fordítás tehát maga az a folyamat, amely ezt a távolságot áthidalja, és a tér-idő kontinuumon tátongó úrt betölti. A szerző e gondolatra építi kulturális definíció-elképzelését.

3. *Incorporation: Objects in translation appear closer than they are! On the cartographies of interpretation.* A harmadik fejezet az értelmezés nehézségeit taglalja. Ahhoz, hogy a kulturális fordítás legtágabb értelmezéséhez eljussunk, Maitland szerint figyelembe kell vennünk, hogy a szöveg saját közönségét teremti meg, mivel nemcsak eltávolodik a szerző eredeti szándékától, hanem megalkotásának pszichológiai és szociokulturális körülményeiből átlép a határtalan interpretációváltozatok világába, amelyek saját szociokulturális terükben keletkeznek. Ebből látható, hogy az olvasó szemszögéből a megértés sosem eshet egybe a szerző szubjektív céljával. A jelentés tehát az arisztotelészi *logosszal* esik egybe (Maitland 2017:84). A szerző mind az eltávolodást, mind pedig a kölcsönzést fordítói stratégiának tekinti. Az eltávolodás véleménye szerint nem annyira az olvasó és a szöveg empirikus távolsága, hanem az arra irányuló vágyunk és szükségletünk, hogy ezt a távolságot felszámoljuk. Ennek következtében lehet a fordításokat egy bizonyos világnézet megtestesült, részleges megvalósulásának tekintenünk (Maitland 2017:102).

4. *Transformation: Translation as revolution.* A negyedik egységben kifejtett gondolatok mentén jutunk el a kulturális fordítás legtágabb tényleges értelmességéig. A szövegek fordítása mellett Maitland szerint a forrásnyelvi „szöveg” lehet televízióban látott műsor, közösségi médiában látott közlemény, bármely látott vagy hallott esemény, amit kifiguráznak, de akár még egy populáris dal is, amely a politikai paródiáin keresztül válik fordítássá. A szerző értelmezésében mindez már az átalakítás (*transformation*) kategóriájába tartozik, amelyet olyan kulturális fordításként definiál, ami nem újra alkotni, hanem átalakítani kívánja a forrásnyelvi anyagot, lényege a szöveg és fordítása közti kapcsolat jelentéstartalmának meghatározása.

5. *Emancipation: Translation as a critique of ideology*. Az utolsó egységben a szerző a fordítás hermeneutikai „utazását” írja le. Érvelése szerint amint a jelentés eltávolodik a szerző szándékától, nem létezik olyan szövegnél felsőbbrendű hatalom, amely a különböző, maguktól életre kelt interpretációkat kezelni tudná. Ahhoz, hogy a számos lehetséges értelmezési mód közül az olvasó egyet kiválasszon, választását érveléssel kell alátámasztania. Ezt a folyamatot Maitland érvényesítésnek (*validation*) nevezi, amely a szerző példáján át megfoghatóvá válik.

Like the parties to a legal case, readers must build their case for support, attempting to prove beyond all reasonable doubt that their interpretation is the most probable in the light of all that is known about a text. We submit our understanding to the scrutiny of the court of public opinion, we advance an argument and we await a ruling. (Maitland 2017:134)

Újszerű megvilágításban láthatjuk a különböző interpretációk ütközését is. Főként politikai fordítás során a kutató az ideológiák kifigurázásának lehetőségét látja abban a jelenségben, amikor egy bizonyos ideológiát képviselő személy vagy jelenség további interpretációk forrásává válik. Jól példázza ezt egy amerikai diák esete, aki a kampusz területén „*A homoszexualitás bűn*” feliratú táblát tartó személy mellé saját, „*A bársonyszoknya bűn*” táblát készítve vonult fel (Maitland 2017:158), más kontextusba helyezve ezzel az eredeti tüntetőt, valamint tettével kulturális fordítási szempontból arra is rávilágított, hogy egy történés bizonyos ideológiát hordozó értelmezése csak egy lehetőség a sok közül.

Maitland publikációja több szempontból is érdekes. Elsősorban az értelmezési kör kitágítása újszerű, a téma aktualitása és a modern médiumok bevonása a fordítástudományba kevésbé kutatott terület. Érdekes olvasmányt jelenthet a hermeneutika és filozófia iránt érdeklődő szakmai közönségnek, véleményem szerint azonban a laikus olvasó számára talán kevésbé engedi meg a témában az élvezetes elmélyülést, mivel filozófiai okfejtései folyamatos gondolkodásra készítenek. A szerző meglehetősen hosszú részt, a százhatvan oldalas publikáció több, mint felét szenteli a kulturális fordítás elméleti háttérének ismertetésére, nézőpontjának kibontására, melyet a mindennapi életből vett példákkal és Ricoeur filozófiájával illusztrál. A mű a második nagy részben a korábban megalapozott elméleti háttérrel ülteti át a gyakorlatba, hogy azt filozófiai és etikai szempontból vesse górcső alá. Maitland világos gondolatmenete és logikusan felépített érvelése, valamint a huszonegyedik század mindennapjaiból vett érdekes, humoros példái mégis feldolgozhatóvá teszik ezt a bonyolult témakört.

Irodalom

- Kaplan, D. M. 2003. *Ricoeur's Critical Theory*. Albany, U.S.A.: SUNY Press.
Steiner, G. 1998. *After Babel. Aspects of Language and Translation*. Oxford: Oxford University Press.

Dörte Andres/Klaus Kaindl/Ingrid Kurz (Hrsg.)

Dolmetscherinnen und Dolmetscher im Netz der Macht Autobiographisch konstruierte Lebenswege in autoritären Regimen

(Berlin: Frank & Timme, 2017. 280 pp.

ISBN: 978-3-7329-0336-8)

Seidl-Pécs Olivía

E-mail: olivia@inyk.bme.hu

A tolmácsok munkájuk jellegéből adódóan általában az események háttérben húzódnak meg, a történelmi pillanatok név és arc nélküli szereplői. Míg tevékenységük elengedhetetlen a közszereplők gördülékeny kommunikációjához, addig véleményük, esetleges állásfoglalásuk érdektelen, sőt nemkívánatos megbízóik számára. A jelen tanulmánykötet éppen ezen ellentmondás feloldásával enged bepillantást a történelmi szempontból meghatározó korok és szereplők mellett tevékenykedő tolmácsok munkájába, életébe.

A kötet szerkesztőinek elsődleges célkitűzése az volt, hogy ráirányítsák a figyelmet a tolmácsolás történetével kapcsolatos önéletrajzi írások irodalomtörténeti, történelmi és tolmácsolástörténeti jelentőségére. Dörte Andres, a Johannes Gutenberg Egyetem (Mainz) professzora maga is tolmácsnak tanult és tolmácsként kezdte meg szakmai életútját a német közigazgatásban (1976–1984), majd egyetemi oktatóként a válságövezetekben és a nemzetközi bíróságokon végzett tolmácsolási tevékenységgel, valamint a tolmácsolás történetével (különös tekintettel a náci Németországban) foglalkozik. Klaus Kaindl, a Bécsi Egyetem Fordítástudományi Központjának oktatója érdeklődésének középpontjában elsősorban fordítástudományi kutatási témák állnak, így a képregények, operaszövegek és irodalmi szövegek fordítása. A szerkesztőhármas harmadik tagja, Ingrid Kurz, szintén a Bécsi Egyetem Fordítástudományi Központján oktató, napjainkban is ismert televíziós- és konferenciatolmács, az AIIC nemzetközi tolmácsszervezet kutatási bizottságának tagja.

A szerkesztők, akik maguk is a kötet egy-egy tanulmányának szerzői, közös bevezetőjükben rávilágítanak arra, hogy a több mint 100 olyan mű, amelyben a tolmácsok saját tevékenységüket retrospektív módon ábrázolják, érdemes terület a kutatásra. A tolmácsok visszaemlékezései és önéletrajzi munkái teret engednek a saját Ego, a saját vélemény és helyzetértékelés nyilvánosság elé tárásának. E szubjektív hangvételű írások keretein belül a tolmácsoknak lehetősége nyílik arra, hogy saját érzelmeiket kifejezzék és visszatekintve értékeljék az eseményeket, amelyeknek részesei voltak, illetve a személyeket, akiknek nem feltétlenül önszántukból álltak a szolgálatában. Az önéletrajzi írások jellegéből fa-

kadóan a visszaemlékező tolmácsok természetesen önkényesen választják meg a bemutatni kívánt eseményeket és személyeket. Gondolataikat általában egyfajta tanúságtétel igényével tárják a nagyközönség elé. Ugyanakkor a tolmácsszerephez fűződő titoktartás kereteinek átlépése miatt felvetődik számos morális kérdés is, ami alól a szerkesztők nagyvonalúan felmentést adnak a történelemírás hitelességét szem előtt tartó alapvető emberi kötelességünkre hivatkozva.

A kötetben publikált tizenhárom (10 német, 3 angol nyelvű) tanulmány középpontjában az önkényuralmi rendszerek és háborúk idején szolgálatot teljesítő tolmácsok önéletrajzi írásai állnak. A kötet szerzői a visszaemlékezések elemzése során arra keresték a választ, hogy (1) a bemutatott tolmácsok milyen mértékben azonosultak az őket alkalmazó rendszerrel, (2) volt-e lehetőségük az ellenállásra, (3) tudtak-e semlegesek maradni egy-egy kiélezett helyzetben, illetve (4) milyen mértékig szolgálták hűségesen megbízóikat. Az önéletrajzi írások tudományos igényű feldolgozása során sor került az adott korszak történelmi eseményeinek és szociokulturális közegének bemutatására a tolmácsok egyéni szakmai fejlődésének ábrázolása mellett. A tizenhárom tanulmány tizenhárom tolmács életútját tárja fel, akik általában jó nyelvtudásuknak köszönhetően valamilyen hirtelen keletkezett kommunikációs úr betöltése kapcsán kerültek tolmácsként az adott önkényuralmi rendszer szolgálatába.

Négy tanulmány foglalkozik női tolmácsok életútjával, köztük a kötet első tanulmánya is Vera Ahamer (Bécsi Egyetem) tollából. Az 1920-as évek második felétől a sztálini diktatúra idején Moszkvában tolmácsként működő Tamara Solonevič 1937-ben németül publikált visszaemlékezését (*Hinter den Kulissen der Sowjetpropaganda. Erlebnisse einer Sowjetdolmetscherin*) a szerző ugyan történelmileg nem tartja túl hitelesnek, viszont a tolmácsolás története szempontjából mégis figyelemre érdemesnek ítéli. Solonevič első véletlenszerű megbízatása során egy angol bányászdelegációt kísért a Szovjetunióban az eredetileg tíz naposra tervezett, ám negyven naposként végződő körútján. Solonevič az utazás során találkozott először a tolmácsolással, felkészületlenül érte a szakma számos nehézsége, így az út alatt sajátította el a jegyzeteléstechnika alapjait, ott szembesült először a különböző dialektusok és szociokulturális nyelvi rétegek közötti közvetítés kihívásaival.

Hiltgunt Zassenhausnak a fasiszta Németországban a norvég és dán foglyok mellett megélt börtöntolmács emlékeit dolgozta föl Klaus Kaindl. Zassenhaus két önéletrajzi könyve (*Halt Wacht im Dunkel., Ein Baum blüht im November. Bericht aus den Jahren des Zweiten Weltkrieges.*) enged bepillantást a fasiszta Németország börtönéletének hétköznapijaiba. A polgári liberális családban nevelkedett Zassenhaus legfőbb öröksége a saját vélemény kialakításának és az önálló döntések meghozatalának képessége, amit ügyesen ötvöztött a jó cél érdekében végbevitt cselekedetekbe vetett hittel. Feladatai közé tartozott a norvég és dán rabok által írt levelek cenzúrázása (meghatározott esetekben e levelek megsemmisítése), illetve a raboknak a börtönbe látogató pappal folytatott beszélgetéseinek felügyelete. Zassenhaus amellett, hogy saját hatáskörben felülbírált ezeket a parancsokat, a rabok segítségére sietett vitaminok, ételmszer és gyógyszerek becsempészésével, illetve a megsemmisítendő levelek börtönből való kicsempészésével és feladásával. Azzal, hogy a szükséges interakciók al-

kalmával saját nevükön szólította a rabokat, visszaadta számukra a korábban elvesztett emberi méltóságukat.

Eleonore Helbach szintén a hitleri rezsim alatt teljesített tolmácsolási feladatokat. Az ő életútját Dörte Andres mutatja be a *Meine Dolmetschtätigkeit in der Zeit vom 5. Mai 1942 bis zum Kriegsende 1945* című visszatekintés alapján. Az eredetileg oroszországi német családból származó Helbach a náci kényszer-munkatáborokban raboskodó orosz foglyoknak tolmácsolt. Bár az ezredforduló óta a nemzetiszocialista Németországra jellemző tolmácsolástörténetnek a kutatók egyre nagyobb figyelmet szentelnek (erre utal a kötetben publikált 7 ilyen témájú tanulmány is), ugyanakkor kevés tanulmány foglalkozott eddig a kényszer-munkatáborokban végzett tolmácsolással. Helbach, aki visszaemlékezésében saját halálfélelmének is hangot adott, megpróbált okosan, a Harmadik Birodalom érdekeit szolgáló látszat fenntartásával a rászorulókon segíteni. A tolmácsolási feladatok tekintetében igen sokoldalú munkakört kellett betöltenie, mivel szolgálataira különböző események alkalmával (pl. orvosi vizsgálat, tetűirtás, új munkaszolgálatos szállítmány érkezése, gyárlátogatás), különböző helyszíneken (pl. vasúti szerelvény javítóüzem, vízművek, egészségügyi hivatal, munkaügyi hivatal, kórházak, cípőgyár, táskagyár, húsüzem) és a legkülönbözőbb személyek közötti (pl. a kényszer-munkatáborok lakói és vezetői, német családok és a náluk szolgálatot teljesítő foglyok) kommunikáció alkalmával tartottak igényt.

A kötet negyedik női tolmácsolakja Elena Rževskaja, akit Margarita Singer mutatott be. Rževskaja a kötet egyetlen olyan szereplője, aki valóban tolmácsnak készült, még ha képzése igen rövid ideig tartott is, mivel csak két és fél hónapig tanulhatott az orosz fronton való bevetése előtt. Rževskaja ön-életrajzi könyve, a *Berlin - Mai 1945. Aufzeichnungen eines Militärdolmetschers* bepillantást enged a második világháború idején zajló orosz tolmácsképzésbe. Az 1940-ben a Moszkvai Állami Egyetem Idegen Nyelvi Pedagógiai Intézetén létrehozott katonai karon indult meg az eredetileg négy és hat hónaposra tervezett tolmácsképzés. A gyorsstalpaló tanfolyamon a diákok a fonetikai, nyelvtani és lexikai ismeretek elsajátítása mellett rádió-, film- és hangfelvételek segítségével fejleszthették hallott szövegértési kompetenciájukat. Az oktatott tárgyak között szerepeltek a katonai terminológia, a hadügyi és katonai ismeretek alapjai, illetve a fegyverhasználat elmélete és gyakorlata. A képzés során végzett szakmai gyakorlat alatt a diákok elfogott (általában gót betűs) német katonaleveleket, fegyverhasználati leírásokat, katonai szolgálati könyveket fordítottak. Csoportos és páros szimulációs gyakorlatokkal készítették fel a növényeket a hadszíntéren való bevetésre, így például az elfogott ellenséges katonák kihallgatására és vallatására.

Szintén a nemzetiszocializmus előretörése idején tevékenykedett tolmácsként Eugen Dollmann is, akinek tevékenységét számos megjelent retrospektív írása (*Roma nazista, L'eroe della paura, Dolmetscher der Diktatoren, Un libero schiavo*) nyomán Ursula Gross-Dinter (SDI München) elemezte. A német nemzeti családból származó és úri körökben nevelkedett Dollmann egy történész kutatói ösztöndíjjal került 1927-ben Rómába, ahonnan 1934 és 1937 között a *Münchner Neueste Nachrichten* számára önkéntesként tudósított. Tolmácsként

először 1937-ben szolgált Renato Ricci németországi körútja során, majd Rómába visszatérve rendszeresen rábízták Mussolini és Hitler találkozásainak tolmácsolását. Dollmann magas rangú SS tisztként tudott a háborús bűnökről. Befolyását gyakran felhasználta az olasz műemlékek, illetve a rendszer ellenzőinek (pl. partizánok) védelmére. Személye a tolmács negatív tulajdonságainak megtestesítője, aki saját életcéljainak megvalósítása érdekében nem riadt vissza a közvetítendő tartalom átalakításától, vagy akár kihagyásától.

A kötetből megismerhetjük Erich Sommer életútját is, aki ugyancsak a Harmadik Birodalom idejében volt külügyi tolmács. Az Oroszországból származó Sommer feljegyzéseit (*Das Memorandum. Wie der Sowjetunion der Krieg erklärt wurde, Geboren in Moskau: Erinnerungen eines baltendeutschen Diplomaten 1912- 1955*) Pekka Kujamäki, a grazi Karl Franzens Egyetem professzora dolgozta fel. Sommer orosz tolmácsként tevékenykedett 1939 és 1945 között a német külügyminisztériumban, így jelen volt 1941. június 22-én hajnalban azon a találkozón, amikor a német vezetés átadta az orosz nagykövetnek Németország hadüzenetét a Szovjetuniónak. Sommer visszaemlékezéseiből arról is értesülhetünk, hogy felettesétől, Paul Schmidttől sajátította el a jegyzeteléstechnikát. Schmidt sajátos grafikai rendszert alkalmazott a beszéd lejegyzéséhez, ami számára lehetővé tette a hallottak pontos visszaadását.

A Hitler tolmácsaként ismert Paul Schmidt tevékenységét Hildegard Vermeiren, a Ghenti Egyetem professzora tárta fel a *Statist auf diplomatischer Bühne* (1949) és a *Der Statist auf der Galerie 1945–1950* című művek segítségével. Schmidt esetében a tanulmány igen behatóan foglalkozik azzal az etikai kérdéssel, ami a tolmácsok titoktartási kötelessége és a történelemírás számára szükséges tisztánlátás határvonalait érinti. A tanulmány másik fő érdeklődési pontja Schmidt bűnrészességének kérdése, amit a korabeli törvénykezés is nehezen döntött el. Schmidt eredetileg rajta volt a háborús bűnösök tartalmazó elfogatási listán: a Harmadik Birodalom életében játszott szerepének tisztázása 1949-ig elhúzódott. Ekkor az emberiség elleni cselekedetekben való bűnrészesség hiányában véglegesen felmentették.

Szintén Hitler beszédeinek tolmácsolásával vált nemzetközileg ismertté Hans Jakob, akinek visszaemlékezéseit Michaela Montag mutatja be a *Kind meiner Zeit. Lebenserinnerungen* önéletrajzi mű alapján. A zsidó származású Hans Jakob 1927 és 1933 között Bécsben külügyi tolmácsként dolgozott, ahonnan Párizsba emigrált. A fordító, tolmács, író és újságíró Párizsban a *Pariser Tageblatt*, majd annak utódja a *Pariser Tageszeitung* újságok, illetve a *Straßburger Sender* német nyelvű rádióadó-állomás munkatársa volt. A francia politikai vezetés megkeresését követően szimultán tolmácsolta a *Straßburger Sender* rádióadó-állomás által közvetített Hitler és Mussolini beszédeket. A szinkrontolmácsolás szempontjából történelmi jelentőségű események leírásából megtudhatjuk, hogy Hans Jakob egy kabinban ülve fülhallgatón keresztül hallgatta a rádión közvetített beszédeket, amelyeket direkt adásban mikrofonba tolmácsolt. A tolmácsolt beszédeket a francia miniszterelnökség, a francia külügy-, belügy-, hadügy- és tengerészeti minisztérium munkatársai egyenes adásban hallgatták. A felmerült minőségi és hitelességi vádak elleni védekezésül Hitler egyik beszédének eredeti hangzó anyagát a minisztérium munkatársai lemezre

vették, a tolmácsolt anyagot pedig gyorsírással rögzítették. A két anyag egybevetésével és kiértékelésével a francia vezetés meg tudott győződni Hans Jakob tolmácseljesítményének megbízhatóságáról és magas színvonaláról. Jakob 1953-ban megalapította a máig is fontos szakmai szerepet játszó AIIC nemzetközi tolmácsszervezetet.

Richard W. Sonnenfeldt (*Mehr als ein Leben: Vom jüdischen Flüchtlingsjungen zum Chefdolmetscher der Anklage bei den Nürnberger Prozessen, Witness to Nuremberg: The Many Lives of the Man who Translated at the Nazi War Trials*) és Siegfried Ramler (*Nuremberg and Beyond: The Memoirs of Siegfried Ramler from 20th Century Europe to Hawaii, Die Nürnberger Prozesse: Erinnerungen des Simultandolmetschers Siegfried Ramler*) visszaemlékezései alapján készült tanulmány a két szerzőnek a második világháború lezárását követő nürnbergi perben végzett tolmácsfeladatait elemzi. A majdnem egy évig tartó per (1945. november 20. – 1946. október 1.) négy nyelven (angol, francia, német, orosz) folyt, amit szimultán tolmácsolással oldottak meg. Az akkori tolmácsok toborzásával, felkészítésével, munkakörülményeivel és nehézségeivel foglalkozó retrospektív kutatások sorába illeszkedik Ingrid Kurz tanulmánya, amely a tolmácsok tevékenységét az etikai normák érvényre juttatása szempontjából elemzi.

A kötetben négy tanulmány foglalkozik a hidegháborús idősakkal. María Manuela Fernández Sánchez esszéje a kínai–koreai–amerikai fegyverszüneti megállapodás világába kalauzolja az olvasót. Robert B. Ekvall *Faithful Echo* (1960) címmel megjelentetett visszaemlékezései bepillantást engednek a korszakra jellemző katonai és diplomáciai tolmácsolás soknyelvű világába, ahol a tolmács alapvető feladatai közé tartozott a kommunikációs félreértésekből vagy interkulturális különbségekből adódó konfliktusok kiküszöbölése és tompítása. Ekvall tizenhét rövid, tematikus fejezetből álló könyvét, amely megismerteti az olvasót a diplomáciai tolmácsválasztás nehézségeivel, Sánchez mindenkinek ajánlja, aki a nemzetközi kommunikációban érdekelt. Az Ekvall által bemutatott, sokszor riasztó munkakörülmények (pl. napi nyolc óránál is hosszabb folyamatos tolmácsolás) mellett képet kaphatunk az eltérő kultúrák között létrejövő megállapodások szövegezési nehézségeiről. A tanulmányban olvashatunk arról a más szerzőknél is visszaköszönő kérdéstről, hogy a tolmácsnak – és ez különösen a kiélezett helyzetekben válhat nehezen feloldhatóvá – kivel kell azonosulnia, az aktuális beszélővel vagy a mindenkori megbízójával.

Ulrich Kautz és Jesús Baigorri Jalón tanulmányai a Mao Ce-tung mellett tolmácsként tevékenykedő Zhou Chun (*Ach, was für ein Leben!: Schicksal eines chinesischen Intellektuellen*) és Ji Chaozhu (*The Man on Mao's Right: From Harvard Yard to Tiananmen Square, My Life Inside China's Foreign Ministry*) önéletrajzi írásait dolgozzák fel. Mao Kínájában csak olyan emberek kerülhettek tolmács munkakörbe, akik tagjai voltak a rendszernek, amelynek szolgáltak és annak ideológiájával is azonosulni tudtak. A tolmácsok a nyelvi közvetítői feladatok ellátása mellett idejük nagy részét a különböző nemzetközi dokumentumok szövegezésével töltötték, ami számukra gyakran az éjszakákat és a hétvégéket is kitöltő feladatot jelentett.

Mira Kadric (Bécsi Egyetem) Ivan Ivanji német–szerbhorvát tolmács könyvét (*Titos Dolmetscher*) dolgozata fel. Ivan Ivanji, aki Tito mellett tolmácsolt,

sokat foglalkozott a tolmácsokkal szemben támasztott követelményekkel, úgymint például az általános megjelenéssel vagy az elvárt pontossággal, illetve az eredetivel azonos tartalmú közlés megalkotásával. Ez utóbbi Ivanji felfogása szerint azt is magában foglalja, hogy a tolmács az egyértelmű hibákat kérdés nélkül javítja, és a konfliktushoz vezető kommunikáció élet tompítja. Ivanji kitért a beszédek hosszára, a jegyzetek szerepére és a nyelvi irány kérdésére is. Annak ellenére, hogy megbízójának és sokszor Tito tárgyalópartnereinek is a bizalmát élvezte, a kivételezett sztártolmács tisztában volt mégis azzal a ténnyel, hogy saját szerepe a protokoll szempontjából érdektelen. Feljegyzéseiben ennek megfelelően meg is fogalmazta, hogy a tolmácsnak nem feladata, hogy mások dolgaiba ártsa magát és azokon gondolkozzon.

A kötetbe rendezett tanulmányok egyenként is érdekes elemzések, ám így összegyűjtve számos olyan kérdésre világítanak rá történelmi keretbe ágyazva, amely a tolmács szakma fejlődését meghatározta. A cikkek többsége olvasmányos, magával ragadja a befogadót, míg néhány írás esetében a tanulmány nyelvétől eltérő idézetek (amelyeket a szerzők nem fordítottak le) teszik kissé nehézkessé a gondolatmenetek követését. A kötet felépítése sem teljesen világos, nem egyértelmű a szerkesztői szándék, ami mentén a tanulmányokat sorba rendezték. Ezt a bizonytalanságot támasztja az a tény is alá, hogy a szerkesztői bevezetőben a tanulmányok még más sorrendben szerepelnek. Némi szerkesztői sietségre utal az egyik tanulmányban többszörösen előforduló helyesírási hiba, egy másikban a tördelés elcsúszása, míg máshol a hiányos irodalmi hivatkozás is. Mindezen apró tévedések ellenére a kötet igen hasznos olvasmány a fordítás és tolmácsolás történetével foglalkozó szakemberek számára.

David Orrego-Carmona, Yvonne Lee (eds)

Non-Professional Subtitling

(Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing,
2017. 312 pp. ISBN: 978-1-4438-9585-9)

Malaczkov Szilvia, Regényi Petra

E-mail: malaczkov.szilvia@uni-bge.hu, regenyi93@gmail.com

A tanulmánykötet a fordítástudomány új kutatási területének, a nem professzionális fordítói közösségek munkájának összetett és sokszínű világát mutatja be. Mint azt a szerkesztők a könyv előszavában leírják: „Non-professional activities have made *translation* a more social and visible activity ... [and] have changed ... the way in which we see and conceive of *translation* in general”. A nem professzionális fordítói közösségek megváltoztatták a fordításról alkotott eddigi képet: a technológia fejlődésével olyan látható fordítói közösségek jöttek létre, melyek a szórakoztatás mellett társadalmi célok elérését is zászlajukra tűzték.

A könyv egyik szerkesztője, a kolumbiai származású David Orrego-Carmona, a fordításkutatás egyik neves intézményében, a tarragonai (Spanyolország) Rovira i Virgili Egyetemen szerzett fordítás és interkulturális tanulmányok mesterképzésen diplomát, majd 2015-ben PhD fokozatot. Disszertációjának címe: A (nem) professzionális feliratozás recepciója. Témavezetője Anthony Pym, a Rovira i Virgili Egyetem professzora, a fordításkutatás elismert alakja volt. Orrego-Carmona az angliai Aston Egyetemen 2017 januárjában kezdett el oktatni.

A könyv másik szerkesztője, a tajvani származású Yvonne Lee két diplomát szerzett mesterképzésen: fordítás és tolmácsolás szakon végzett a tajvani egyetemen (National Taiwan Normal University) és médiamenedzsment szakon végzett a skóciai Stirling Egyetemen. Fordítástudományi doktori fokozatát az angliai Warwick Egyetemen szerezte. Jelenleg az angliai Nottingham Egyetemen oktat, és fő kutatási területei közé tartozik a felhasználók által készített fordítás („user-generated translation”) és a civil újságírói honlapokon („civil journalism websites”) megjelenő szövegek fordítása.

A tanulmánykötet Orrego-Carmona és Lee bevezetője után három részre tagolódik. Az első rész *A nem professzionális feliratozás résztvevői* (Agents in Non-Professional Subtitling) címet viseli. A rész három tanulmánya az amatőr feliratozó közösség és hálózat működését mutatja be először általános kitekintés keretében (Pérez-González), majd Kínára (Li) és Olaszországra (Massidda és Casarini) fókuszálva. A második rész a *Közösségek és hatásuk* (Communities and Their Impact) címet kapta és a feliratozás mint produkció folyamatát mutatja be. Ez a rész öt tanulmányt tartalmaz, melyek a feliratozó közösség munkáját mutatják be Kínától (Rong, Wu) és Japántól kezdve (Josephy-Hernández)

Törökországon át (Duraner et al.) Horvátországig (Čemerin és Toth). A harmadik rész címe a *Feliratok és a társadalmi struktúra* (Subtitles and the Social Structure). Az ide tartozó három tanulmány a feliratok fogadtatását, azaz recepcióját állítja a középpontba Kinában (Chang, He) és Spanyolországban (Talaván és Ávila-Cabrera).

Az első tanulmányban a szerkesztők rövid történeti áttekintést adnak a nem professzionális feliratozásról, annak kutatásáról és magáról az elnevezésről. A közösségi fordítás az 1980-as években indult útjára, mikor a japán anime rajzfilmek amerikai rajongói saját maguk kezdtek el feliratokat gyártani és terjeszteni. A rajongói feliratozás („fansubbing”) a Web 2.0 technológia elterjedésével később más audiovizuális tartalmakra és műfajokra is kiterjedt. Az angol feliratok iránti vágy idővel magas szintű feliratozó közösségek kialakulásához vezetett. A fordítástudomány kezdetben csak silány minőségű, nyelvi, kulturális és feliratozási normákat megszegő szövegeket látott ezekben a fordításokban. A 2000-es évek közepétől azonban a feliratozó közösségek egyediségét és a „készítői felhasználó” („produsage”) folyamat összetettségét feltáró kutatók megváltoztatták a nem professzionális feliratozáshoz való hozzáállást. Számos elnevezése létezik ennek a feliratozástípusnak a nem professzionális fordításon („non-professional translation”) kívül, mint pl. önkéntes fordítás („volunteer translation”), együttműködő fordítás („collaborative translation”), közösségi fordítás („community translation”), vagy felhasználók által készített fordítás („user-generated translation”). A szerkesztők hiperoním, azaz összefoglaló terminusként a nem professzionális feliratozás kifejezést javasolják, melynek fő eleme a pénzbeli ellenszolgáltatás nélküli feliratozói munka.

A második tanulmányban Pérez-González a digitális generáció amatőr feliratozói közösségeit („digitally born amateur subtitling agencies”) elemzi. A szerző szerint kezdetben a kutatók az animecentrizmus miatt nem vették figyelembe, hogy valójában mennyire heterogén és geopolitikailag összetett csoportokról van szó. A digitálismédia-kutatás azonban új fókuszot adott az amatőr feliratozók vizsgálatának: a társadalmi és részvételi dimenzió került előtérbe. Az audiovizuális tartalmak feliratozásának ez a kereskedelmi és pénzügyi érdekektől mentes formája lehetővé teszi a populáris kultúra térnyerését, azaz láthatóvá teszi és előtérbe állítja a kisembert a hatalommal szemben. Így az amatőr feliratozás a civil média egy formájának tekinthető. Az amatőr feliratozói közösségek társadalmi szempontból három csoportba sorolhatók: szervezeti közösségek, adhocráciák és egyéni aktivisták. Ezek a csoportok más-más feliratozási gyakorlatot folytatnak. Az amatőr feliratozói közösségek kutatása új módszertant igényel. Pérez-González a média szociológia, a netnográfia és a szöveggenetika („genetic criticism”) módszereit javasolja. Összefoglalásként elmondható, hogy a nem professzionális fordítás hagyományos felfogását – miszerint ez csak egy fordítástípus – el kell vetni, és a digitális állampolgárság („digital citizenship”), valamint a résztvevői kultúra („participatory culture”) fogalmával együtt kell tárgyalni.

A harmadik tanulmányban Li az amatőr feliratozói közösségek netnográfiai kutatásáról ír. A kutatás céljából Li csatlakozott egy kínai rajongói feliratozó csoporthoz, így olyan adatokat tudott összegyűjteni, melyeket hagyomá-

nyos kutatási módszerekkel nem sikerült volna. A netnográfia eszközei közül a résztvevői megfigyelést, az archivált adatok gyűjtését, és az online kérdőívezést használta. Li az adott feliratozói csoportban a digitális technológiák használatát vizsgálta a feliratozás folyamatában. A személyes kapcsolatépítés során megfigyelhette azokat a magatartásformákat, melyek a közösségi csoportidentitás alapjául szolgáltak.

A negyedik tanulmányban Massidda és Casarini az olasz fansubbing közösségek kialakulását és hatását mutatják be. Ezek a feliratozó közösségek a hagyományosan szinkronizáló ország televíziófogyasztási gyakorlatát is elkezdték megváltoztatni: 2006-ban az amerikai *Lost* filmsorozat epizódjait az elkötelezett rajongói tábor a megjelenéskor azonnal feliratokkal látta el az olasz nagyközönség számára. A fansubbing sikerét a szerzők a hatékony munkafolyamatban és a fordításokban használt idegenítő stratégiában látják, amely szemben áll az erősen honosító szinkronizáló hagyománnyal. Ezeknek a közösségeknek a munkája és a Netflix 2015-ös megjelenése az országban megváltoztathatja a hivatalos audiovizuálisfordítás-szolgáltatók eddigi fordítási stratégiáit.

Az ötödik tanulmányban Rong a kínai rajongói feliratokat készítő csoportok szerveződéséről, működéséről és motivációjáról ír különböző peer-production elméletek tükrében. Két kérdésre keresi a választ: a fansubbing milyen formáját alkalmazzák a kínai amatőr feliratozók, és milyen tárgyalási folyamatok formálják a közösséget. Az eredmények az mutatják, hogy a kínai rajongói feliratozás egy hibrid és dinamikus részvételen alapuló gyakorlat, amelyben folyamatos egyeztetés van a külső és belső tényezők közt. A technológia és az intézményi hatalmak folyamatos és megújuló ciklussá formálják a fansubbing közösségeket. Míg a technológia lehetővé teszi a rajongói feliratozást, az egyre gyorsabb output igénye és a csoporton belüli verseny miatt kialakult egy hierarchikus struktúra a minőség és hatékonyság biztosítása érdekében. A szerzői jogi kérdések miatt a csoportok kereskedelmi szervezetekkel való együttműködésre kényszerültek; az állami cenzúra és a szerzői jogi szabályozások pedig tovább csökkentik autonómiájukat.

A hatodik tanulmányban Wu a kínai fansubbing közösség fejlődését mutatja be a feliratozók, a feliratok felhasználói és szabályalkotók történeteinek („narratives”) elmesélésével. Ezek az egymással összefüggő történetek a jól ismert kínai fansubbing közösségek emelkedését és bukását mutatják be. A szerző néhol úgy találta, a narratívák ellentmondanak egymásnak, ezért egy láthatóság-változás-szándék modellel („visibility-change-determination model”) ábrázolta a három fél kapcsolatát. Wu szerint a fansubbing közösség láthatósága nem egyeztethető össze a fogyasztói szokások változásával és az állam szellemi tulajdon megvédése iránti szándékával. A fejezet végén összefoglalja, mi építi fel, rombolja le a kínai fansubbing közösségeket és javaslatot tesz, hogyan tartatják fenn működésüket.

A hetedik tanulmányban Duraner, Tunali és Koçak a koreai dráma törökországi útját fedezik fel. A török rajongói feliratot készítők vezették el a koreai hullámot („Korean Wave”) Törökországba, és ezáltal egyéb kulturális termékek is megjelentek a piacon. A tanulmány a jelenség résztvevőit vizsgálja a feliratozókról és a feliratok felhasználóiról alkotott profilokon keresztül. Feltárja, és

egyben megerősíti, hogy a rajongói feliratokat készítőknek, akik főként fiatal, tanult nők, aktív szerepe van a koreai kultúra bemutatásában és terjesztésében Törökországban. Olyannyira hogy a rajongói feliratozás a koreai drámák adaptálásához vezetett, ez pedig szintén erősíti a koreai kultúra népszerűségét. A fejezetet további lehetséges kutatási kérdésekkel zárják, például hogy a nemnek („gender”) szerepe van-e a fordítói döntések meghozatalában.

A nyolcadik tanulmányban Josephy-Hernández a pornográf tartalmú hentai anime rajongói feliratozásáról és terjesztéséről ír. A tanulmányt az anime és hentai meghatározásával, majd a fogyasztók és a műfajt terjesztők bemutatásával kezdi. Josephy-Hernández azt vizsgálja, miként teszik elérhetővé a tartalmat a fansubbing és fájlmegosztási protokoll segítségével. Az eredmények azt mutatják, hogy a hentai fansubbing közössége több feladatot csinál egyszerre: feliratoz, tartalmat terjeszt és egyben archiválja is azt, ezáltal az elérhetőségét is biztosítja. A szerző ezután a hentai két altípusát, a lolicont és a sótacont nézi meg közelebbről a cenzúrára is kitérve, hogy érzékeltesse a fansubbing vitatott helyzetét. Bár jogi és morális szempontból továbbra is ellentmondást keltő műfajokról beszélünk, szerinte inkább arra kellene fektetni a hangsúlyt, hogyan fordítják és terjesztik őket, nem a betiltásukra és a nézők elítélésére.

A kilencedik tanulmányban Čemerin és Toth a horvát fansubbing közösség motivációját vizsgálja. Heterogén közösség leleplezésére vegyes módszerű („mixed-method”) megközelítést alkalmaz. Az amatőr feliratozók általában elvesznek egy kiber személyiséget, ezt pedig alkalmazni lehet a kutatási alanyoktól önértékelő módon gyűjtött adatok vizsgálatára. A kutatás kvantitatív része egy kérdőív kitöltését jelentette, míg a kvalitatív részben a feliratozói közösség weboldalának fórumán tettek fel kérdéseket. Összességében elmondható, hogy nem az jelenti a legfőbb motivációt, amire a szerzők számítottak, a társadalmi aktivizmus („social activism”) kivételével. A fejezetet további hipotézisek felállításával zárják.

A tizedik tanulmányban Chang az amerikai *The Big Bang Theory* (*Agymenők*) TV show kínai fansub feliratozásában a kínai kultúrára jellemző ideológiák megjelenését vizsgálta. A szövegelemzés során arra az eredményre jutott, hogy a kínai feliratokban a honosító stratégia miatt olyan ideológiai elemek is megjelennek, melyek az eredeti szövegben nem szerepeltek. Ezek az ideológiai elemek: a csak Kínára jellemző egyedi elemek preferálása, a kínai kulturális értékek, a kommunista ideológia, egoizmus, a nemzeti ideológia, a patriarchális ideológia. A honosító stratégia alkalmazása egyedinek mondható, hiszen a legelterjedtebb fansub feliratozási gyakorlat az idegenítő megoldás. Az idegenítő stratégia célja éppen a hivatalos cenzúrával és az ideológiai manipulációval szembeni ellenállás.

A tizenegyedik tanulmányban He szintén a fordítási döntést befolyásoló ideológiai hatásról ír. Tanulmányában összehasonlítja a professzionális („prosub”) és nem professzionális („fansub”) feliratozási normákat Kínában. Vizsgálati tárgya a tabunak számító nyelvi elemek fordításában megjelenő stratégiák. Az elemzési eredményeit aztán összevetette a feliratozókkal készített interjúkból és online beszélgetésekből nyert információkkal. He arra a megállapításra jutott, hogy az intézményes cenzúra befolyással van a fansub feliratozók fordítói

döntéseire is: öncenzúrát alkalmaznak a morális és politikai ideológia hatására, amely a fordítói pontosság („accuracy”) rovására megy.

A tizenkettedik tanulmány szerzői egy spanyol egyetem (Universidad Nacional de Educación a Distancia) 2013-as projektjéről számolnak be. A cél az volt, hogy a felsőoktatási intézmény audiovizuális anyagait a projekt keretein belül angol és spanyol feliratozással lássák el. A társadalmi feliratozás („social subtitling”) formai keretét használták, és kvalitatív módszerekkel (projektindító és projektzáró kérdőív, empirikus megfigyelés) vizsgálták a felsőoktatásban használt nem professzionális feliratozás eredményességét. A társadalmi feliratozás mint innovatív és a digitális kor igényeihez igazodó oktatási kezdeményezés mind a nyelvoktatásban, mind a fordítóképzésben hasznos oktatási eszköz lehet.

A tanulmánykötet bepillantást ad a felhasználók által létrehozott („user-generated”) feliratozás jelenségének jelenlegi helyzetébe. A nem professzionális feliratozást a közösségek, a résztvevők („agents”), a produkció körülményei és a produktum szempontjából vizsgálják. A résztvevők szerepét is kutatják világszerte felbukkanó fansubbing közösségek létrejöttében, valamint a közösségekre tett hatásukban. A tanulmányok bemutatják, hogy a nem professzionális feliratozók munkája milyen módon köti össze a különböző nyelveket, kultúrákat és közösségeket világviszonylatban.

Krónika

Papp Andrea

1950–2018

2018. február 25-én elhunyt dr. Papp Andrea nyugalmazott egyetemi docens, az ELTE Bölcsészettudományi Kar hajdani Idegen Nyelvi Lektorátusának vezetője, a Modern Filológiai Társaság főttkára, az ELTE BTK önálló Műfordítói Programjának és Szakfordítói Programjának megalapítója és fáradhatatlan szervezője, a Fordítástudományi Doktori Program alapító tagja, oktatója és témavezetője, a gyemekirodalom fordításának szakértője, a magyar műfordítók életrajzának szorgos kutatója, számos fordítástudományi publikáció szerzője, hallgatói fordításokból álló fordítási antológiák szerkesztője, hazai és nemzetközi konferenciák szervezője, lelkes résztvevője és élvezetes előadója, és az utóbbi években könyvformában sorra megjelenő nagysikerű félperces elbeszélések írója. Igazi társasági ember volt az egyetemi és a tudományos életben is. Ha egy szakmai eseményen Papp Andrea megjelent, mindig elegánsan öltözve és mindig új tervekkel, ott pezsegni kezdett az élet. Az angolszász gyermekirodalomról szóló szemináriumáról íme egy hallgatói értékelés az interneten: „*Az egyik legtüneményesebb tanárnő a világon. Az órák mindig vidám hangulatban teltek. Mindig volt egy prezentáció az aktuális témáról, aztán közösen megvitattuk és kielemeztük a művet. A szemeszter végén írni kellett egy beadandó esszét. Egy tünemény a Tanárnő, nagyon jó humora van, és nagy tudása. Mindenkinek ajánlom.*” Eddig a hallgatói vélemény. Személyiségének varázsát tanítványai és pályatársai közül Zachar Viktor, Sohár Anikó, Farkas Nóra, Seres Nóra és Móricz Kristóf András idézi fel.

Zachar Viktor

Az ELTE BTK Fordító- és Tolmacsképző Tanszékének oktatója

Nehéz szavakba önteni, mit is jelentett nekem Papp Andrea tanárnő, azaz Andinéni, ahogyan sok hallgató-, mára pályatársammal hívtuk őt. Közel húsz éve, 1999-ben ismertem meg, amikor ő volt az angol szóbeli nyelvvizsga-bizottságom elnöke, majd 2001-től kerültünk egy kicsit közelebbi kapcsolatba, amikor megkezdtem az ELTE BTK Idegen Nyelvi Lektorátusán a Műfordítás programot.

Az angolos barátaim, ismerőseim túlzás nélkül ódákat zengtek műfordítói óráiról, amelyeken elsődlegesen az angolszász gyermek- és ifjúsági irodalom fordítási kérdéseivel foglalkozott kötetlen formában. Németesként én csak csodá-

lattal hallgattam ezeket az órai beszámolókat, de a Lektorátuson az órákon kívül magam is megtapasztalhattam a belőle áradó derűt, látszólagos gondtalanságot és főként emberséget. Azt, hogy ajtaja mindig nyitva állt a hallgatói előtt, és partnerként, egyenrangú félként kezelte őket, ott segített nekik, ahol csak tudott. Elsődlegesen minden helyzetben az embert látta bennük. Nem véletlen, hogy lelkes követőkre talált a hallgatók körében, és az általa vezetett Lektorátus a Műfordítás programon belül is egyfajta szellemi műhelyként működött hosszú éveken keresztül. Elhivatott, érdeklődő, tehetséges fiatal tanítványok gyűltek köré, akikkel közösen gondolkodott, alkotott, kiadványokat jelentetett meg.

Az érzéseim és pozitív tapasztalataim csak felerősödtek és igazolódtak akkor, amikor mintegy másfél évvel később, 2002 tavaszától maga mellé fogadott. Bátortalan kezdeményezésemre, miszerint nagyon szívesen bekapcsolódnék a Műfordítás programba és a Lektorátus életébe egy önálló kurzussal, hogy a németes hallgatótársaimmal mű- és sajtófordításokat boncolgassunk, vitassunk meg, azonnal, szinte töprengés nélkül áldását adta. Az, hogy zöldfülű, szárnyait éppen csak bontogató egyetemistaként megbízott egy új kurzus vezetésével, sok mindent elmond róla. Megnyilvánul benne az önzetlensége és az a bizalom, amellyel a hallgatói felé fordult. Ha nincs Andi néni, ha nem bólint rá az ifjúkori hévben elgondolt, félszeg kezdeményezésemre több mint másfél évtizeddel ezelőtt, akkor ma nagy valószínűséggel nem lennék a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék oktatója.

Újabb másfél év elteltével a Lektorátus új programot alapított Szakfordítás néven, ahol folytattuk az oktatást. Én az ötéves német szakos alapképzés és a Műfordítás program után elvégeztem a Fordító- és Tolmácsképzőt is, ahol aztán egy másik mentoromnak, a szintén fájoan korán elhunyt Szabari Krisztina tanárnőnek és az akkori tanszékvezetőnek, Klaudy Kinga professzor asszonynak köszönhetően ugyancsak lehetőséget kaptam oktatóként bizonyítani.

Munka- és személyes kapcsolatunk Andi néniével azután sem szakadt meg, hogy előbb párhuzamosan oktattam a Lektorátuson és a Tanszéken, majd az egyetemi döntés nyomán megszüntették a Lektorátust. A Fordítástudományi Doktori Programban előbb 2010-ben konzultációra járhattam hozzá, így az az érdekes helyzet állt elő, hogy az évek során első ízben kerültünk ténylegesen tanár-diák viszonyba. Majd csodálatos élményt jelentett, hogy ő, aki egyetemi oktatóként mindig is arra ösztönzött, doktoráljak is a gyakorlati fordítói munka mellett, ott ült a szigorlati és a védési bizottságomban 2013-ban. Később együtt utazhattunk fordítói vendégszemináriumot tartani Marosvásárhelyre, közösen vettünk részt a Modern Filológiai Társaság konferenciáin, ahol többek között az ő elnökletével tarthattam előadást. 2015-ben elfogadta a felkérésemet, és előadással tisztelte meg az általam szervezett FT 21 előadássorozatot. Végül szerkesztője lehettem az előadásból született tanulmányának egy készülő kötetben, amelynek tavaszi megjelenését már sajnos nem érthette meg.

Bár még idén januárban is leveleztünk, az egyik utolsó üzenete a karácsonyi üdvözlője volt. A kép a szatmárnémeti római katolikus székesegyház főoltárát ábrázolja, az oltár mögötti freskón Krisztus mennybemenetele látható. Szívfacsaró, baljós előjelű üzenet volt ez a részéről, amelyet csak így utólag vélek igazán érteni.

Köszönök, köszönünk mindent, Andi néni, nyugodjon békében! Emlékét fájó szívvel megőrizzük, szellemi örökségét pedig igyekszünk továbbvinni.

Sohár Anikó

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója

1992. július 2-án csütörtökön délután lent voltam az Idegen Nyelvi Lektorátuson Andreánál a régi ELTE Bölcsészkaron, a Pesti Barnabás utcában. (Ő a B-épület földszintjén volt, az Egyetemi Színpadhoz közel, ablakai a szűk utcára néztek, míg az Összehasonlító és Világirodalmi Tanszék, ahol akkor dolgoztam, az A-épület III. emeletén, kilátással az Erzsébet-hídra és a Gellérthegyre, ezért a lent). Úgy emlékszem, már véget ért a vizsgaidőszak. Nem volt bent senki rajtunk kívül, beszélgettünk, amikor megszólalt a telefon: José Lambert professzor keresett Leuvenből, s a portás, tudva, hogy még bent vagyok, s hogy milyen jóban vagyunk Andreával, odakapcsolta a hívást. José Lambert azt mondta, hogy elengedik a részvételi díjat és kapok szállást is, ha kimegyek Leuvenbe a CERA nyári fordításkutatási egyetemre, ami hétfőn kezdődik.

Ott álltam egy fantasztikus ajánlattal, amiről tudtam, hogy reménytelen, hiszen nincs pénzem repülőjegyre, a megélhetési költségekre, s nem mellesleg van egy hétéves félárva lányom, kire hagyjam?

És akkor Andrea azt mondta, hát persze, hogy mész! Beadsz pályázatot az OTKA-nak, abból kitelik, beadsz kérvényt a dékánnak, hogy az egyetem járuljon hozzá a repülőjegyhez, fölhívod a mamád és megkéred, vigyázzon négy hétig a lányodra, gyerünk, ülj a géphez, megírjuk a kérelmeket, aztán telefonálsz édesanyádnak... és mint a motolla, tett-vett-diktált-telefonált-sürgölődött, és kedden úgy repültem el Brüsszelbe, hogy az egyetem kifizette a repülőjegy felét és az OTKA megítélte az utólagos támogatást (így már kölcsön lehetett kérni, a tanársegédi fizetésre nem mertem volna), és az a bizonyos nyári egyetem az egész életemet új vágányra állította...

Hogy miért voltam épp ott, és miért ajánlotta föl José Lambert ezt a lehetőséget, az már meghaladja ennek az egyperces történetnek kereteit, de ebben is főszerepet játszott Andrea, akinek nem lehetek eléggé hálás tanítványként, barátként és pályatársként, s aki fájón hiányozik már most a magán- és a szakmai életemből egyaránt.

Farkas Nóra

A Fordítástudományi Doktori Program végzett hallgatója

Emlékszem, amikor először beléptem a régi – még a D épületben, az Idegen Nyelvi Lektorátuson található – szobájába, lenyűgözött az a hatalmas gyerekirodalmi könyvgyűjtemény, amely a szoba falait padlótól a plafonig beborította. Rögtön tudtam, hogy jó helyre kerültem.

Angolszász gyerekirodalmi szemináriumait is könyvtárához méltó szellemségben tartotta. Óráin aprólékos filológiai pontossággal és mégis könnyeden, nagyon élvezetes előadásmódban, magyarázatait izgalmas anekdotákkal tele-

tűzdelve vezetett be minket az órákon tárgyalt könyvek és magyar fordításaik keletkezéstörténetébe, valamint maguknak az angol és magyar szövegeknek a világába. Egyszer azt a feladatot kaptuk tőle, hogy írjuk le, mi a kapcsolatunk a gyerekirodalommal, és ennek a (hozzá méltón: nem hagyományos) szemináriumi dolgozatnak köszönhetően ébredtem rá arra, mekkora mértékben formálták egész személyiségemet és a világhoz való viszonyulásomat a gyerekkori olvasmányaim. Nagy hatással volt rám, hogy miután elolvasta ezt a dolgozatomat, a tanárnő – tanítványainak csak Andi néni – azt mondta, érdemes lenne a gyerekirodalommal komolyabban is foglalkoznom.

Ami a fentiekén túl elsőként eszembe ötlük óráira visszagondolva, az örök jókedve, lelkesedése és határozott véleménye az élet dolgaiban. Kicsit ő maga is egy Roald Dahl-, vagy talán még inkább egy F. H. Burnett-regény narrátorára emlékeztetett – azt hiszem, nem sértődne meg ezeken a párhuzamokon – az olykor csípős kommentárjaival, éles szemű meglátásaival, kiapadhatatlan életenergiájával és egész inspiráló személyiségével. Ha nem kerültem volna el még egyetemistaként erre a kurzusra (a sajnos azóta már rég megszűnt, és szintén fájón hiányzó Műfordítás program keretein belül), akkor később nagy valószínűséggel nem mertem volna magyar szakos szakdolgozatomat a gyerekirodalmi fordítás témakörében megírni, és minden bizonnyal az se jutott volna eszembe, hogy ugyanezzel a témával jelentkezzem a Fordítástudományi Doktori Programba – természetesen Papp Andrea tanárnő témavezetettjeként.

Az ő óráin szembesültem először azzal a felszabadító gondolattal, hogy a gyerekirodalom is lehet a tudományos kutatás tárgya, és nekem az ő munkássága adott hitet abban, hogy érdemes ezzel foglalkoznom, amiért – és mindenkori segítőkészségéért, valamint mindig a legjobbkor jövő biztatásaiért – sohasem lehetek eléggé hálás neki.

Seres Nóra

A Fordítástudományi Doktori Program végzett hallgatója

Nekem Papp Andrea állandó vitalitása, életszeretete jut eszembe... 2015. június 24. Budapest, Múzeum krt. 4. Gólyavár, B terem, a Magyar Tudományos Akadémia Modern Filológiai Társasága *Frazeológia – az emberi világkép tükrözője* című konferenciája. A hallgatóság soraiban ültem, és figyeltem az érdekes előadásokat, az új információkat, gyűjtöttem az élményeket. Egyszer csak érkezett Papp Andrea és Vihar Judit előadása *Amikor a műfordító alszik* címmel. Hát mi nem aludtunk, az biztos. Ezt az előadást is a sajátos módján (módjukon Vihar Judittal együtt) keltették életre, és minket, a közönséget is bevontak, mint ahogyan mindig tették. Az élet játékos megközelítését állandóan éreztem Nála (de jelen időben ez jobb: ÉRZEM). A legkedvesebb rész pedig az előadások végén jött. Emlékszem, hogy nem elrohant, hanem ott maradt a többiekkel, és pár előadóval együtt elmentünk az irodájába, ahol kötetlenül beszélgettünk. Benő Attila, Zachar Viktor tudom, hogy ott voltak, és sokáig társalogtunk, tereferéltünk, trécseltünk, az időt nem nézve és a pillanatok röptét nem figyelve... Hatalmas szakmai tudása mellett ezek az energikus beszélgetések is nagyon hiányoznak.

Móricz Kristóf András

A Fordítástudományi Doktori Program végzett hallgatója

Milyen a jó tanár? Sok hallgatói kérdőív, felmérés próbálja elemezni ezt a kérdést. *Pontosan kezdi és fejezi be az órát* – szól az egyik kritérium, *sokat segít szakmai fejlődésében* – így a másik. De vajon tényleg lefordítható mindez néhány ilyen egyszerű, számszerűsíthető szempontra? Az átadott információ mennyiségére, vagy a heti kilencven perc piaci értelemben vett hasznosságára? Az idősebb generáció mindig azon tanáraitra emlékszik a legnagyobb tisztelettel, akik nemcsak szakmailag, hanem emberileg is meghatározóak a diákság életében, akikre példaképként lehet tekinteni. Papp Andrea tanárnő éppen így él emlékeimben.

Angol–magyar fordítás, elsőéves, C-nyelves MA-hallgatóknak. Ezen óra keretében elemezhattünk volna akár szakszövegeket is. Erősíthettük volna törekeny nyelvtani ismereteinket, végezhattunk volna egyéb nyelvfejlesztő gyakorlatokat. Papp Andrea tanárnővel azonban irodalommal foglalkoztunk. Nem csupán azért fordítottunk irodalmi szövegeket, mert ez volt Tanárnő szakterülete, hanem azért is, mert így tudta a legtöbbet adni nekünk. Órái felszabadult, kiscsoportos beszélgetések voltak, azonban ez nem jelentette azt, hogy nem kellett megdolgozni az érdemjegyért. Közvetlenül és nyíltan viszonyult hozzánk, de mégsem mosódott el a két generáció közötti, kölcsönös tiszteleten alapuló viszony. Papp Andrea tanárnő szilárd hittel, nyíltan és egyértelműen képviselte meggyőződését és értékeit, mégsem tekintett azokra sem ferde szemmel, akik nem osztoztak vele ezekben. Az órák légkörét és gyakran a szövegeket is a humor légköre lengte körül, de ez sosem csapott át parttalan komolytalankodásba. Irodalmi szövegeket vettünk egész évben, mégis rengeteg tárgyi tudással is gazdagodtunk a szókinccs és a forrásnyelvi kultúra területén egyaránt.

Milyen a jó tanár? Lehet, hogy a jó tanár nem fejezi be az óráit mindig időben. Néha talán azért, mert a hallgatók alig-alig akarnak elmenni a kicsi, emeleti irodájából, kilépni az óra családi légköréből. Lehet, hogy nem ő teszi hozzá a legtöbbet a szó szoros értelmében vett hallgatói szakmai fejlődéshez. Személyének, óráinak emléke, a közvetített értékek azonban ennél sokkal többet adhatnak, ha a hallgató készen áll befogadásukra.

Papp Andrea tanárnő emlékét – sok egykori hallgatótársammal együtt – szeretettel őrizzük.

Summaries in English

Andrea GÖTZ

Explicitation and the Polar Marker *-e* in Translated Hungarian

Abstract: This paper investigates explicitation through the use of the Hungarian polar marker *-e* in translated Hungarian. For this purpose, the present study uses a parallel corpus of English source texts and Hungarian target texts, as well as a reference corpus of non-translated Hungarian texts, both containing literary fiction, about a million words each. The analyses concentrate on independent polar clauses, in which the use of the polar marker *-e* is optional and cannot be motivated by the source language. This provides an opportunity to examine the potential effects of explicitation, since cross-linguistic reasons and target language norms cannot motivate the use of the marker. However, using frequency tests alone to prove explicitation has garnered criticism in translation studies. For this reason, the present paper examines not only the frequency of *-e* in translated as opposed to non-translated texts, but also its average use in independent polar clauses. A sample of 1200–1200 questions, representing the first hundred independent polar clauses of each text, is analysed to this end. The results of this investigation indicate that the frequency of the marker, as well as its average use in independent polar clauses, is lower in translated than in non-translated texts.

Keywords: corpus-based translation studies, translation universals, explicitation, polar marker *-e*, polar interrogatives

Ildikó PUSZTAI-VARGA

Literary Translators' Competence in Retrospect

Abstract: A considerable amount of literature has grown up around the theme of literary translation, and it has continued to be a highly debated topic in the context of translation studies. Several papers and conference presentations aim to define translation competence in literary translation and give advice on how literary translators should be trained. While in the case of technical translation both academic research and the community of practising trans-

lators have already agreed on these questions, in the case of literary translation there are still divergent opinions regarding the subject. By examining two specific examples, this paper first puts the concept of literary translation competence into a historic perspective. In 1975, in the leading weekly Hungarian journal on literature and politics called *Élet és Irodalom* (Life and Literature), István Bart, writer, translator, publisher initiated a discussion on the situation of literary translation and the social status of literary translators in Hungary. The study summarizes the contemporary ideals concerning literary translators and their work. Then, by presenting the PETRA-E Framework of Reference for the Education and Training of Literary Translators as a recently completed research project, the present paper reports the current set of skills and attitudes expected from a literary translator at a particular stage of their career. The PETRA-E Framework of Reference is both a competence and a learning model involving the qualification criteria for situations in which competences are to be tested. The purpose of this study is to summarize the approaches to the concept of literary translation competence by analysing two specific examples covering a period of 40 years.

Keywords: *Élet és Irodalom*, PETRA-E Framework of Reference, literary translation research, literary translation competence, literary translator training

Éva RADNÓCZI

Tertiary Discourse Production: Information Structure and Discourse Level Operations in Revision

Abstract: Corrections made by revisers in Hungarian translated texts often seem to have little relevance or significance if considered merely at sentence level. However, they do influence discourse production through improvements to the information structure (IS) at text level. In Hungarian, IS is flexible, complex, and numerous factors play a role in its make-up, such as word order, lexical choices, conjunctions, quantifiers and adverbs. Through changes to the composition of IS with micro-level operations, the sentence stress can be modified or fine-tuned. The present paper first presents the results of previous research on discourse production and on IS in translation studies, then describes the theoretical framework for the proposed analysis of revisional modifications to the IS in translated texts. For the purposes of the study, revised English–Hungarian fiction translation is used. The aim is to identify reviser’s operations and micro-level corrections concerning IS and to compare the structures in three metatexts. The findings demonstrate that revisional operations manipulate sentence stress, influence the rhythm of the text and create anaphoric/cataphoric links through the modification of IS.

Keywords: revisional operations, corrections on micro-level, discourse producing capacity, GS (grammatical structure), IS (information structure)

Útmutató a FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerzőinek

Klaudy Kinga

Kedves szerzők!

A tanulmányok benyújtásakor általában a MANYE honlapján található hivatkozási útmutatót érdemes követni, de néhány dologra itt is felhívom szíves figyelmüket:

1. A betűtípus legyen Times New Roman, 12-es fokozat.
2. A tanulmányok terjedelme általában 10–20 oldal (1 oldal 2500 leütés, a betűközt is beleszámítva).
3. A recenziók terjedelme 5–7 oldal (hosszú recenzió).
4. A szemleciók terjedelme 2–3 oldal (rövid recenzió).
5. A konferencia-beszámoló terjedelme a konferencia jelentőségétől függ, lehet hosszabb, értékelő beszámoló, de lehet rövid híradás is (1–2 oldal).
6. Minden tanulmánynak 150 szavas magyar és angol kivonata/absztraktja legyen, valamint 5 kulcsszót is kérünk magyarul és angolul.
7. Ne felejtsük el a tanulmány címét angolul is megadni.
8. A cím (alcímmel együtt) ne legyen hosszabb 10 szónál.
9. A tanulmányt tagoljuk alfejezetekre.
10. Az alfejezeteket decimálisan számozzuk (hármass mélységig).
11. Az első és második fokozatú alcímeket vastagítsuk, a harmadik fokozatú alcímeket kurziváljuk.
12. A bekezdéseket ne soremeléssel jelöljük, hanem 5–7 leütésnyi behúzással.
13. Minden hivatkozott név mellett legyen évszám.
14. Páros szerzők estén ne kötőjelet, hanem és-t használjunk a szövegben, és vesszőt az irodalomjegyzékben.
15. Ha szó szerint idézünk, oldalszám is legyen (előtte kettőspont).
16. A 40 szónál hosszabb idézeteket elkülönítjük, fölötté és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzással. Nem kell kurziválni. Nem kell idézőjel.
17. Az elkülönített nyelvi példákat folyamatosan számozzuk. A szám gömbölyű zárójelben legyen. Az elkülönített nyelvi példákat nem kell kurziválni. A kurziválást a kiemelésre használjuk.
18. Az elkülönített nyelvi példák esetében fölötté és alatta sorkihagyást kérünk, balról behúzással.
19. Ha az eredeti nyelvű példa (1), a fordításai (1a), (1b) számot kapjanak, és ezen a számon kell rájuk hivatkozni a szövegben. Ez jobb mint a fenti példa és a lenti példa emlegetése.
20. A nyelvi példa végén hivatkozzunk a korpuszra – legegyszerűbb beszámolni a szövegeket. A szerző és a fordító neve is megfelel oldalszámmal, ha a tanulmány végén a Források címszó alatt megadjuk a pontos adatokat.
21. A szövegben belüli nyelvi példákat kurziváljuk
22. Aláhúzással ne használjunk, csak végső szükség esetén.

23. Minden ábrának és táblázatnak legyen száma és címe, az ábra vagy a táblázat fölött.
24. Az ábrákhoz, táblázatokhoz, nyelvi példákhoz mindig fűzzünk magyarázatot, előtte és utána is.
25. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) minden névnek szerepelni kell, akit a cikkben említünk.
26. Az irodalomjegyzékben (**Irodalom**) ne szerepeljen olyan név, akit a cikkben nem említünk.
27. A szerkesztett köteteknél (pl. konferenciakötetek) mindig tüntessük fel a szerkesztő vagy szerkesztők nevét (In:).
28. Külföldi folyóiratnál a kötet megjelölése: Vol. 1. No. 1.; magyar nyelvű folyóiratnál: 1. évf. 1. szám.
29. Az oldalszámok között nagyköötjel legyen: 123–153.
30. A nyelvi példák forrását külön jegyzék tartalmazza **Források** címmel.
31. A lábjegyzeteket általában kerüljük, csak akkor használjuk, ha pl. támogatót kell megjelölni, vagy a tanulmány alapjául szolgáló előadásra akarunk utalni.
32. Akkor is használhatunk lábjegyzetet, ha az idegen nyelvű idézet fordítását vagy a magyar idézet eredetijét akarjuk megadni. Ha azonban oldalanként 2–3 sornál hosszabb az idézet eredetije, helyezzük el inkább végjegyzetben **Jegyzetek** címmel.
33. Az internetes hivatkozások a szövegen belül szintén névvel és évszámmal történjenek.
34. Az irodalomjegyzékben lehet külön szerepeltetni az internetes forrásokat, mivel megtörésük gondot okoz. Aláhúzásra és színezésre nincs szükség.

FORDÍTÁSTUDOMÁNY

Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből

(ISSN 1419 7480)

(megjelenik évente két alkalommal – tavasszal és ősszel –
1 példány ára: 2000 Ft)

Főszerkesztő:

KLAUDY KINGA

E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** magyar nyelvű, lektorált tudományos folyóirat, amelyet az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke indított 1999-ben. A folyóirat évente kétszer jelenik meg, alcíme: *Tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*.

A **FORDÍTÁSTUDOMÁNY** célja, hogy **magyar nyelvű** szakmai fórumot teremtsen egy dinamikusan fejlődő, új interdiszciplináris tudományos kutatási terület művelői számára. A folyóirat a fordítástudományt a lehető legtágabban értelmezi. Helyet kap benne a fordítói és tolmácsolási gyakorlat bármely válfajának rendszerező és elméleti megközelítése. Az **általános fordításelméleti** tanulmányokon kívül nagy teret szentel a **leíró** fordításkutatásnak, a **párhuzamos korpuszokon** alapuló **empirikus** vizsgálatoknak, a fordítás és tolmácsolás **oktatásának**. Rendszeresen közöl műhelytanulmányokat, fordításkritikát. Figyelemmel kíséri a fordítástudományi, valamint a fordítástudományhoz kapcsolódó publikációkat, ezekről hosszabb elemző kritikákat közöl a **Recenziók** rovatban, és rövidebb ismertetéseket a **Szemle** rovatban.

A folyóirat érdeklődésre tarthat számot a fordítás és tolmácsolás elméleti kérdéseivel foglalkozó szakemberek, tudományos kutatók, gyakorló fordítók és tolmácsok, irodalom- és nyelvészek, fordító- és tolmácsképzésben részt vevő tanárok és diákok, nyelvi konzulensek és nyelvpolitikai szakértők, kiadók és szerkesztők, szótárkészítők és korpusz-építők körében.

A kéziratokat kérjük elektronikus és nyomtatott formában az alábbi címre küldeni: Klaudy Kinga, főszerkesztő, ELTE BTK FTT, Budapest 1088, Múzeum krt. 4., F épület I. emelet 9–11. E-mail: klaudy.kinga@btk.elte.hu.

A cikkhez kérünk 150 szavas angol és magyar kivonatot csatolni, öt-öt kulcsszóval. A beérkezett cikkeket először a szerkesztőbizottság bírálja el abból a szempontból, hogy illeszkednek-e a folyóirat profiljába. Ezután következik a névtelen lektorálási folyamat, amelyben a lektorok elfogadásra, átdolgozásra vagy elutasításra javasolhatják a kéziratot.

A korábbi évfolyamok tartalomjegyzéke és a közelmúltban megjelent folyóiratszámok teljes anyaga megtalálható az FTT honlapján: www.elteftt.hu. Korlátozott számban a folyóirat régi számai is megrendelhetők. Könyvtárak számára az esetleg hiányzó korábbi számokat lehetőség szerint pótoljuk.

Megrendelés, előfizetés: Bertalan Zoltánné ELTE BTK FTT,
Budapest 1088, Múzeum krt. 4., F épület I. emelet 3–4.
Tel: 4116500/5894. E-mail: bertalan.zoltanne@btk.elte.hu

Ildikó Horváth (ed.)

LATEST TRENDS IN HUNGARIAN TRANSLATION STUDIES

Court interpreting, conference interpreting, terminology,
audiovisual translation and revision

Budapest: OFFI-FTT. pp 192. ISBN 978-615-001370-1

Open access: www.elteftt.hu

Éva Pataky

The Prestige of Interpreters in Hungary

Kristóf András Móricz

The Usage of ICT Tools as CAI Tools in Interpreting

Borbála Rohonyi

Simultaneous Interpreting with Text from English into Hungarian Preliminary Results

Henriett Szegh

*Anticipation in Simultaneous Interpreting between Languages
with Similar Morphosyntactic Structure*

Márta Farkasné Puklus

Court Interpreting Research in Hungary – Judges' Expectations

Gabriella Németh

Dilemmas and Contexts of Judicial Ethics in Court Interpreting

Judit Sereg

*The Impact of Audiovisual Translations on the Language
Use of the Target Language Audience*

Edina Robin

A Classification of Revisional Modifications

Dóra Mária Tamás

Challenges of Teaching Legal Terminology in Translation Training Courses

Dorka Balogh and Márta Lesznyák

*Project Work in the Legal Translation Classroom – First Results
of an Empirical Investigation*

FORDÍTÁS- TUDOMÁNY

2018. XX. évf. 1. szám

E számunk munkatársai:

Benedek Enikő	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Bodnár Gábor	ELTE BTK Zenei Tanszék
Eszenyi Réka	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Farkas Nóra	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Földvári Miklós	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Götz Andrea	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Horváth Ildikó	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
Klenk Márk	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Malaczkov Szilvia	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Mány Dániel	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Móricz Kristóf András	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Seidl-Péché Olivia	BME Idegen Nyelvi Központ
Pusztai-Varga Ildikó	Szegedi Tudományegyetem
Radnóczy Éva	Budapesti Gazdasági Egyetem
Regényi Petra	ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program
Seres Nóra	Kecskeméti Református Gimnázium
Sohár Anikó	Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Zachar Viktor	ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék

ISSN 1419 7480